

de **Cadernos**
Lingua
2018

36
núm.

REAL
ACADEMIA
GALEGA

Cadernos de Lingua

Ano 2018

36

REAL ACADEMIA GALEGA

Comité editorial:

Dirección: Manuel González González

Secretaría: Xosé Luís Regueira Fernández

Secretaría técnica: Carme Pazos Balado, Xaquín Loredó Gutiérrez, Nélida Cosme

Consello de redacción:

Rosario Álvarez Blanco

Ana Isabel Boullón Agrelo

Francisco Cidrás Escaneo

Xosé Henrique Costas González

Francisco Fernández Rei

Xesús Ferro Ruibal

Ernesto González Seoane

Ramón Lorenzo Vázquez

Gonzalo Navaza Blanco

Alba Nogueira López

Henrique Monteagudo Romero

Fernando Ramallo Fernández

Goretti Sanmartín Rei

Dolores Sánchez Palomino

Antón Santamarina Fernández

Contacto:

cadernos@academia.gal

<http://publicacions.academia.gal/index.php/Cadernos/index>

Imprime:

Lugami Artes Gráficas

Infesta, 96

15319 Betanzos

Tlf. 981 774 171

lugami@lugami.com

ISSN: 1130-5924 (edición impresa)

ISSN: 2603-6975 (edición dixital)

Depósito legal: C 1642-1992

©Real Academia Galega

Rúa Tabernas, 11

Apartado 557

Tlf. 981 20 73 08

Fax. 981 21 64 67

www.academia.gal

15001 A Coruña

**REAL
ACADEMIA
GALEGA**

**XUNTA
DE GALICIA**

COMITÉ CIENTÍFICO

Takekazu Asaka	—	Univ. Tsudajuku de Toquio
Débora Campos Vázquez	—	Univ. de Buenos Aires
Elisabetta Carpitelli	—	Univ. Alpes-Grénoble
Ernestina Carrilho	—	Univ. de Lisboa
Olga Castro	—	Aston University, Birmingham
Artilio Castelucci	—	Univ. Sapienza Roma
Ramón de Andrés Díaz	—	Univ. de Oviedo
Benigno Fernández Salgado	—	Univ. de Vigo
Manuel Ferreiro Fernández	—	Univ. da Coruña
Maria Filipowicz-Rudek	—	Univ. de Cracovia
Xosé Ramón Feixeiro Mato	—	Univ. da Coruña
Enrique Gargallo Gil	—	Univ. de Barcelona
Valéria Gil Condé	—	Univ. de São Paulo
Xavier Gómez Guinovart	—	Univ. de Vigo
Xosé María Gómez Clemente	—	Univ. de Vigo
Taina Hämäläinen	—	Helsingin yliopisto
Johannes Kabatek	—	Univ. de Zurich
Xabier Kintana	—	Euskaltzaindia
Ramón Mariño Paz	—	Univ. de Santiago de Compostela
Hector Muñoz Cruz	—	Univ. A. M. de México D.F. Unidad Iztapalapa
Guillermo Rojo	—	Real Academia Española
Antonio Romano	—	Univ. Torino
Johannes Schnitzer	—	Institut für Romanische Sprachen Wirtschaftsuniversität-Wien
Carsten Sinner	—	Univ. de Leipzig
Andrés Suárez González	—	Univ. de Santiago de Chile
Ildikó Szijj	—	Eötvös Loránd University
Xavier Varela Barreiro	—	Univ. de Santiago de Compostela
Nikola Vuletić	—	Universidade de Zadar
Helena Zernova	—	Univ. estatal de San Petersburgo

ÍNDICE

Artigos:

- As sibilantes en Zas: análise dun cambio en proceso /
/ Tamara Rial Montes 9
- Ás voltas con *cerca de*, a valoración aproximativa e os
complementos de medida / 31
/ Eva Mª Domínguez Noya
- Algunhas reflexións sobre a terminoloxía usada en
arqueoloxía: arredor do termo *castrametación* e o seu
emprego na lingua galega / 81
/ José Manuel Costa-García e
Concepción Diéguez Diéguez
- Innovacións léxicas no campo das novas tecnoloxías e das
redes sociais: alternativas para o galego / 111
/ Zeltia Blanco Suárez e
Inés Veiga Mateos

Informes:

- Ditame da RAG sobre as formas galegas do apelido
castelán *Martínez* / 155
/ Seminario de Onomástica. Real Academia Galega

Recensións:

- Carolina Pérez Capelo, *Toponimia e variación dialectal
en Galego. Os topónimos rematados en -oa, -oá, -ua, uá.*
Santiago de Compostela: Universidade, 2015. 128 p. / 167
/ Antón Santamarina
- Normas de entrega de orixinais para a publicación 171

TABLE OF CONTENTS

Articles:

The sibilants in Zas. Analysis of a change in process / / Tamara Rial Montes	9
Reflections on <i>cerca de</i> , the valuation of the measurement complements / / Eva Ma Domínguez Noya	31
Some reflections on the terminology used in archeology: around the term <i>castrametación</i> and its use in the Galician language / / José Manuel Costa-García Concepción Diéguez Diéguez	81
Lexical innovations in the field of new technologies and social networks: alternatives for the Galician Language / / Zeltia Blanco Suárez Inés Veiga Mateos	111

Reports:

Opinion on the Galician forms of the Castilian surname <i>Martínez</i> / / Onomastic Seminar. Real Academia Galega	155
--	-----

Recensións:

Carolina Pérez Capelo, <i>Toponimia e variación dialectal en Galego. Os topónimos rematados en -oa, -oá, -ua, uá.</i> Santiago de Compostela: Universidade, 2015. 128 p. / / Antón Santamarina	167
Indications for submission of originals	171

Artigos

As sibilantes en Zas: análise dun cambio en proceso /
/ Tamara Rial Montes

Ás voltas con *cerca de*, a valoración aproximativa e os
complementos de medida /
/ Eva Mª Domínguez Noya

Algunhas reflexións sobre a terminoloxía usada en
arqueoloxía: arredor do termo *castrametación* e o seu
emprego na lingua galega /
/ José Manuel Costa-García e
Concepción Diéguez Diéguez

Innovacións léxicas no campo das novas tecnoloxías e
das redes sociais: alternativas para o galego /
/ Zeltia Blanco Suárez e Inés Veiga Mateos

AS SIBILANTES EN ZAS: ANÁLISE DUN CAMBIO EN PROCESO

Tamara Rial Montes

Instituto da Lingua Galega – Universidade de Santiago de Compostela
tamara.rial.montes@gmail.com

Resumo: O estudo dos sistemas de sibilantes do galego foi e segue a ser un dos puntos de maior interese para a lingüística galega por constituíren un terreo de profunda inestabilidade e pola dificultade da súa descrición. Neste artigo analízase, dende o enfoque da fonética acústica, o sistema de sibilantes de catro mulleres da localidade de Zas pertencentes a dous grupos de idade diferentes. Desta análise derívase que as mulleres de maior idade presentan un sistema dunha sibilante única, de realización apicoalveolar. Pola contra, no caso das mulleres máis novas, obsérvase un sistema non descrito anteriormente, formado por dúas unidades: a fricativa interdental xorda /θ/ e a sibilante apicoalveolar /s/, no que se mantén a despalatalización do /j/ sen se tratar dunha fala seseante.

Palabras chave: Dialectoloxía, galego, fonética, sibilantes.

Title: The sibilants in Zas. Analysis of a change in process.

Abstract: The nature of the sibilant systems of Galician has always attracted the attention of linguists due to their profound instability and descriptive elusiveness. The present article seeks to analyze, from an acoustic-phonetics perspective, the sibilant system of four women born in Zas (Galicia, A Coruña) who belong to two different age groups. This analysis has revealed that the older women display a one-sibilant system, with apical-alveolar realization. On the contrary, younger women show a previously undescribed system integrated by two units —a fricative interdental voiceless /θ/ and an apical-alveolar sibilant /s/— in which the non-palatalization of /j/ is kept in spite of the lack of seseo characteristic of this particular variant.

Key words: Dialectology, Galician language, phonetics, sibilants.

1. Introducción

A sociedade galega experimentou notables transformacións ao longo do século XX co aumento da mobilidade, o abandono dos métodos tradicionais de traballo, o proceso de urbanización ou a irrupción dos medios de comunicación de masas. Pasouse dunha sociedade fundamentalmente rural, cunha mobilidade social reducida e que mantiña a lingua e cultura propias, a outra na que os costumes e as mentalidades se urbanizaron notoriamente. Estes cambios sociais tiveron unha importante repercusión para a lingua galega, posto que aceleraron os procesos de cambio lingüístico. A situación de relativa estabilidade lingüística que se daba sobre todo nas sociedades rurais viuse truncada polo contacto con outras linguas e variedades, especialmente o castelán e o galego estándar. O constante contacto con estas variedades de prestixio levou a que as distintas variedades dialectais do galego experimentasen numerosos cambios en todos os niveis da lingua e, por suposto, tamén no fonético (Regueira 2014).

Neste proceso de cambio e variación, os sistemas de sibilantes preséntanse como un dos puntos de maior interese para a lingüística galega por constituíren un terreo de profunda inestabilidade e pola dificultade que supón a súa descrición. Son sistemas en constante cambio tanto no eixe diacrónico como no diatópico, cunha inestabilidade tal que incluso é frecuente que un mesmo individuo presente realizacións distintas da mesma sibilante. Ante esta situación, as sibilantes (ou nunha formulación máis tradicional, o “seseo”¹) foron obxecto de numerosos estudos que trataron fundamentalmente de establecer a súa distribución xeográfica ou definir os sistemas dunha variedade determinada, entre outras cuestións. Para a realización deste traballo, tomouse como referencia a González (1991), por ser quen ten ofrecido unha descrición e sistematización máis completa dos distintos sistemas de sibilantes, a partir dos datos recollidos para o ALGa (ILG 1999).

No presente traballo, explórase unha das variedades sintópicas actuais da lingua galega no referido aos sistemas de fricativas sibilantes. Para isto, descríbense certos parámetros acústicos das

1 Sobre o uso inadecuado e abusivo que se fai do termo *seseo*, véxase González (2005).

diferentes sibilantes dun grupo de catro mulleres de Zas (A Coruña) pertencentes a dous grupos de idade, entre os que se observa un cambio xeracional moi claro consistente na perda do seseo nas mulleres máis novas. Pero, alén disto, estas mulleres novas non presentan as sibilantes do galego estándar, senón un sistema que non aparece descrito en ningún traballo ata o momento. Por unha banda, diferéncianse das maiores por presentaren a fricativa /θ/, pero por outra, comparten con elas a neutralización da distinción /s̺/-/ʃ/. Neste traballo, analízase este fenómeno en detalle para xustificar a idea de que se trata dun sistema que vai máis alá do que González denominou *subsistema innovador* (1991: 546) e que forma parte dun proceso de cambio lingüístico.

O interese do estudo vén motivado, ademais, polo limitado número de traballos de fonética acústica orientados ao estudo das fricativas, que constitúen un dos seus focos de interese de maior complexidade (Regueira 2014: 6).

2. As fricativas sibilantes do galego

O galego estándar presenta un sistema de sibilantes constituído por dúas unidades diferentes (/s̺/ e /ʃ/), ás que hai que engadir a fricativa /θ/ que, malia non ser unha sibilante, é un son historicamente relacionado con este grupo². Porén, moitas variedades occidentais do galego prescinden desta última fricativa e contan, no canto desta, coa sibilante apicoalveolar [s̺] ou laminoalveolar [s], o que se coñece co nome de *seseo*.

A inestabilidade nos sistemas de sibilantes converteu este grupo de fonemas nun dos de maior interese nos estudos da lingüística galega. Porén, a meirande parte dos traballos parten do enfoque da fonética articulatória, de xeito que aínda son poucos os que, como neste caso, fundamentan as súas investigacións na fonética acústica.

Canto aos primeiros, é dicir, os baseados na fonética articulatória, o seu principal obxectivo é, por regra xeral, o estudo e descrición da distribución xeográfica dos distintos sistemas seseantes e

2 Queda fóra desta análise a africada /tʃ/.

non seseantes en Galicia. Xa Zamora Vicente (1951) ofreceu, por primeira vez, unha descrición da xeografía do seseo galego. Máis tarde, foron os traballos de Fernández Rei (1991) e González (1991) os que se achegaron a este fenómeno dunha forma máis precisa, xa que dispoñían dun maior número de datos.

A partir destas investigacións, pódese afirmar que a área da que se ocupa este traballo está incluída nas variedades occidentais cualificadas tradicionalmente como seseantes. Atendendo ás descrições de Fernández Rei (1991: 193, 196), que parte dos datos do ALGa, Zas atópase na área do “seseo predorsodental” que, a partir da descrición de Vidal (1993), pasou a considerarse como laminoalveolar na tradición lingüística galega, como se recolle no volume III do ALGa (ILG 1999). Este sistema caracterízase, segundo Fernández Rei, pola presenza dun fonema predorsal /s/ e outro laminopostalveolar /ʃ/, aínda que se indica que este último pode despalatalizarse, é dicir, adiantar a súa articulación, e realizarse como [s̺] (apicoalveolar) ou incluso como [s].

González (1991), á súa vez, establece novos subsistemas de sibilantes, baseándose igualmente nos datos do ALGa. No punto máis próximo a Zas recollido no Atlas (C22, Bamiro, a menos de 7 km de distancia), rexistra dous subsistemas que se dan de forma simultánea: o subsistema despalatalizador e o innovador (vid. Anexo 1). O primeiro caracterízase polo seseo predorsodental (é dicir, laminoalveolar) e pola ausencia da fricativa laminopostalveolar /ʃ/, que é substituída pola apicoalveolar, dando lugar a un subsistema con dúas sibilantes: /s/ e /s̺/. Canto ao subsistema innovador, caracterízase por presentar un único fonema na serie das sibilantes, cunha realización predorsal. En posición posnuclear, poden darse as realizacións apicoalveolar [s̺] ou apicopostalveolar [ʃ̺].

A despalatalización do fonema /ʃ/ non é exclusiva desta zona, senón que se dá en diversas falas de seseo predorsal (Fernández 1991). Neste sentido, resulta de interese mencionar o traballo de Margarita González (2003), centrado na variedade de Cangas do Morrazo. A autora, baseándose en datos recollidos a partir de enquisas, caracteriza os sistemas de sibilantes desa zona pola ausencia da laminopostalveolar /ʃ/, que é substituída, coma no caso de Zas, pola apicoalveolar /s̺/. Ademais, un dos subsistemas seseantes rexistrados

presenta a apicoalveolar como única sibilante, o que está en relación cos datos obtidos no presente traballo.

Como se avanzou, ademais das descrições das sibilantes galegas dende a perspectiva da fonética articulatória, predominan nos últimos anos os traballos que se basean na fonética acústica. As primeiras aproximacións deste tipo foron realizadas por autoras e autores como Martínez (2000), Formoso (2001) ou Rodríguez (2002). A primeira analizou as sibilantes do galego propias de distintas zonas seseantes e non seseantes, centrándose nos parámetros da duración do son, o rango de enerxía espectral, a duración do baleiro de son antes e despois do ruído e as zonas de maior concentración de enerxía. Canto a Formoso (2001), esta autora describe as sibilantes en dúas parroquias do concello de Outes a partir do estudo espectrográfico e da aplicación de LPC, analizando a frecuencia central dos picos, a enerxía da fricativa e das vogais anterior e seguinte e a duración dos sons. Finalmente, Rodríguez (2002) buscou proporcionar unha descrición dos parámetros acústicos das tres sibilantes que conviven na área seseante do concello de Cangas.

Máis tarde, foron autores como Sabela Labraña (2009 e 2014) ou Regueira (2014) os que levaron a cabo estudos deste tipo con maior extensión. Labraña, nos seus traballos, explorou os parámetros acústicos das distintas fricativas do galego en cinco zonas de Galicia, incluíndo falas seseantes e non seseantes. Para isto, baseouse nunha análise feita con LPC con seis polos. A partir das frecuencias, do ancho de banda e da pendente da curva do LPC, delimitou tres grupos de realizacións de sibilantes.

Canto ao traballo de Regueira (2014), este autor explorou o sistema de sibilantes da fala seseante propia de dous lugares próximos entre si dos concellos de Mazaricos e Dumbría, localidades veciñas do concello de Zas, o que incrementa o interese deste estudo para o presente traballo. Para isto, Regueira partiu da análise dos catro primeiros momentos espectrais (a media espectral, a asimetría, a varianza e a curtose) coa finalidade de analizar as posibles diferenzas entre fricativas en distintos informantes, grupos de sexo e grupos de idade.

Por último, resulta tamén de interese aludir ao traballo de Regueira e Ginzo (no prelo), no que realizaron un estudo comparando

os parámetros acústicos das sibilantes xordas do portugués do centro e do norte e de diversas variedades do galego, tanto seseantes como non seseantes.

3. Obxectivos e metodoloxía

Para a realización deste estudo, procedeuse a gravar as sibilantes de catro mulleres naturais da vila de Zas, que dá nome ao Concello. Esta localización tan precisa elimina riscos de que exista posibilidade de variación diatópica entre elas, o que é moi frecuente entre aldeas dun mesmo municipio. As catro mulleres están divididas en dous grupos de idade: dúas máis novas (22 e 26 anos) e dúas maiores (58 e 81 anos), coa vontade de analizar se existen diferenzas interxeracionais.

Canto ao nivel sociocultural, ningunha das informantes maiores ten estudos, mentres que unha das novas ten estudos medios e a outra, universitarios. Ademais, todas residen en Zas, a excepción da máis nova, que está estudando en Santiago de Compostela. Tamén convén puntualizar que a falante de 58 anos viviu durante 18 anos en Suíza.

O feito de seren todas mulleres ten que ver con que –segundo demostran estudos anteriores– existen diferenzas significativas entre sexos na realización das sibilantes (Jongman 2000: 1256; Gordon 2002, 144; Regueira 2014: 8 etc.). Isto obríganos a ter presente o carácter relativo deste estudo, xa que, por unha banda, non se tivo en conta o comportamento dos homes e, por outra, unicamente se rexistraron producións de catro mulleres, o que constitúe un número moi reducido de mostras e informantes. Así, este traballo non pretende describir a “fala de Zas”, senón que se limita a presentar o comportamento de catro falantes desa vila. Con todo, estes datos constitúen unha mostra de como nos estudos de microvariación poden aparecer elementos relevantes relativos á complexa situación dos cambios lingüísticos.

Os datos obtivéronse a partir dunha enquisa na que as informantes debían identificar os referentes dunha serie de debuxos. Deste xeito, buscábanse palabras que contivesen en posición inicial (ex.: *sete, xunta, zumo*), medial (ex.: *clausura, pexegos* ou *oficina*) ou

final (ex.: *anís, xogos, paz*) as sibilantes correspondentes aos fonemas /s/, /ʃ/ e /θ/ do estándar. Canto ás sibilantes en posición medial, buscouse que aparecesen no ataque da sílaba tónica, precedidas e seguidas pola mesma vogal, mais sen distinguir entre vogais medias abertas e pechadas, debido á escasa influencia desta distinción na realización das sibilantes (Regueira 2014). Así, incluíronse palabras como *setecentos* (para casos de seseo), nas que unha das vogais que rodean a sibilante é media pechada e a outra, media aberta.

Algúns resultados tiveron que descartarse a posteriori por razóns diversas, tales como a articulación de sibilantes demasiado breves ou pouco intensas. Ademais, nalgunhas respostas non apareceu a palabra buscada, senón que se empregaron castelanismos como *gira* ou *correxir* no canto de *xira* e *corrixir*. Noutros casos, os resultados, malia non descartarse, non se axustaron exactamente aos requisitos buscados, como ocorre co castelanismo adaptado *correxir* –no que a sibilante non se atopa rodeada pola mesma vogal– ou con respostas nas que as informantes antepuxeron un artigo á palabra buscada (ex. *o xugo* no canto de *xugo*), de xeito que a sibilante inicial pasou a estar en posición medial. Con todo, estes resultados tomáronse igualmente en consideración por terse asumido en estudos anteriores (Regueira 2014) que a distinción entre posición inicial e medial non resulta significativa e que a diferenza entre /e...i/ fronte a /i...i/ tampouco é relevante debido á escasa diferenza na realización da vogal. Deste xeito, obtivéronse 67 exemplos no grupo das falantes maiores e 47 no das máis novas. Este desequilibrio débese a que as falantes novas, ao non teren seseo, empregaron a fricativa /θ/ en moitas palabras nas que as maiores empregaron /s/.

Para a realización das gravacións, empregouse unha gravadora Marantz PDM 671, cun micrófono Shure SM10A, a unha frecuencia de mostraxe de 24 KHz e unha resolución de 16 bits. A análise acústica das sibilantes levouse a cabo mediante o programa Praat. O procedemento consistiu, por unha banda, en analizar o espectro dunha ventá de aproximadamente 40 ms tomada na zona central da sibilante (para evitar posibles modificacións por efectos coarticulatorios), conseguindo un total de 512 puntos de enerxía en cada caso, entre 0 e 12 KHz. Por outra banda, tamén se calcularon os centros de gravidade (sempre a partir desa ventá de 40 ms), que

constitúen un dos parámetros considerados como máis apropiados á hora de distinguir as diferentes sibilantes (Regueira 2014). Posteriormente, os cálculos foron realizados con MS Excel.

4. Resultados e discusión

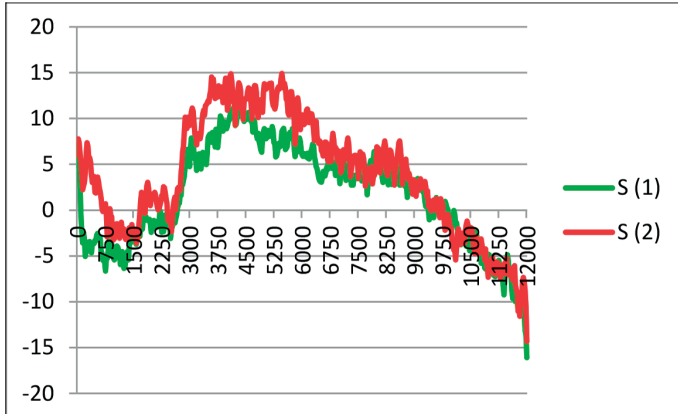
A análise presentada neste traballo céntrase nos espectros medios e os centros de gravidade das sibilantes, co obxectivo de comparar, por unha banda, as producións dos distintos grupos de idade, para saber se existen diferenzas interxeracionais e, por outra, as distintas realizacións destes fonemas, para coñecer o número total de sibilantes que presentan estas falantes.

Como xa se dixo, buscouse que as informantes producen palabras que contivesen en distintas posicións as sibilantes correspondentes ás fricativas /s/, /ʃ/ e /θ/ da variedade estándar. Para evitar caracterizar foneticamente os resultados dende unha óptica centrada no estándar, as sibilantes que nesa variedade corresponden a /s/ serán representadas como sibilantes do tipo S, as correspondentes a /ʃ/, como pertencentes ao tipo X e as correspondentes a /θ/ (no caso das informantes con seseo), como do tipo Z.

a. Grupos de idade

En primeiro lugar, analizouse se existen diferenzas entre grupos de idade, como se ten demostrado en estudos anteriores, coma o de Regueira (2014). Para isto, comparáronse as realizacións de cada unha das sibilantes por parte dos dous grupos de idade e, mediante a análise dos espectros medios e dos centros de gravidade, comprobouse se, neste caso, o cambio xeracional se ve reflectido nas sibilantes. Convén remarcar que non se mencionarán neste epígrafe as sibilantes de tipo Z (as correspondentes á fricativa /θ/ do estándar) porque unicamente aparecen no grupo das falantes maiores, xa que as novas non teñen seseo, co que non se podería establecer ningunha comparación.

Na Táboa 1, obsérvanse as realizacións das sibilantes de tipo S do grupo das maiores en comparación co das máis novas:

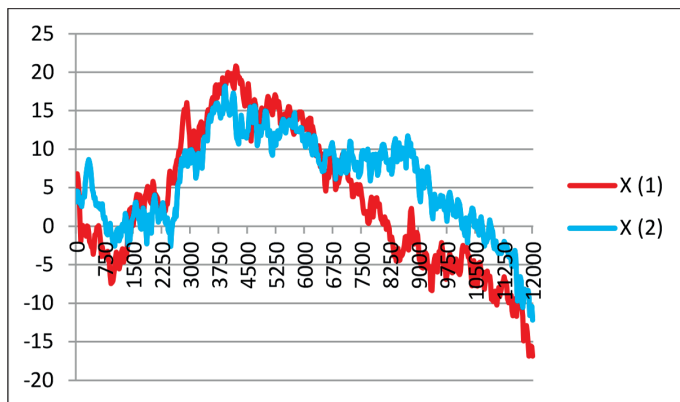

Táboa 1. Espectros medios da sibilante correspondente ao fonema /s/ do estándar (posición inicial e medial) do grupo das maiores (1) e das novas (2).

Os datos da táboa mostran que os espectros de S das dúas xeracións presentan uns perfís moi semellantes, practicamente superpostos. As únicas diferenzas que se detectan consisten, por unha banda, en que o S das maiores presenta menor intensidade ca o das máis novas entre os 3000 e os 7000 Hz. Por outra banda, o pico máis alto prolóngase máis tempo no caso das mulleres novas ca no das maiores. Finalmente, tamén se observa unha diferenza no trazado do espectro nas frecuencias máis baixas (ata os 1500 Hz aproximadamente), cun pequeno pico inicial no caso das falantes novas. Aínda así, estas diferenzas son mínimas e os perfís resultan ser practicamente idénticos, caracterizados por unha baixa intensidade ata os 1500 Hz, un aumento brusco dende os 2500 Hz ata os 3750 Hz aproximadamente e un descenso dende os 4500 Hz no caso do grupo das maiores e dende os 5460 Hz no das novas.

Canto aos centros de gravidade, que constitúen, como xa se dixo, un dos criterios considerados máis pertinentes á hora de caracterizar as sibilantes, temos uns valores medios de 5288 Hz no grupo das maiores e 4948 Hz no das novas. A proba do t de Student ofrece os resultados $t=1.83$, $p=0.072$, o que leva a concluír que as diferenzas entre os grupos non son estatisticamente significativas, polo que non se pode falar de diferenzas interxeracionais na realización desta sibilante.

En segundo lugar, resulta de interese establecer a mesma comparación entre os dous grupos de idade no tocante ás sibilantes de tipo X, como se mostra na Táboa 2:

Táboa 2. Espectros medios, nas falantes maiores (1) e novas (2), da sibilante correspondente a /f/ no estándar.

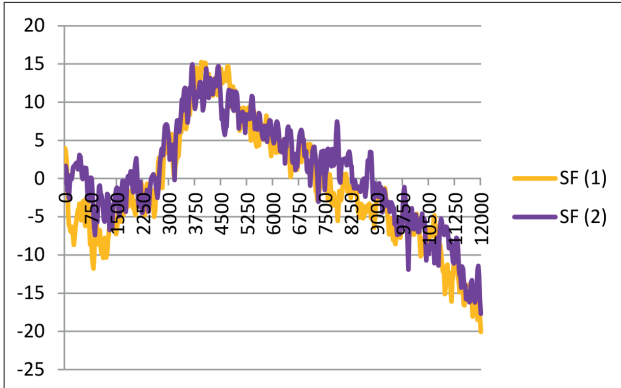
Nesta táboa, obsérvase que os perfís dos espectros son practicamente idénticos: a intensidade comeza a ascender a partir dos 1000 Hz aproximadamente ata acadar o seu pico máis alto sobre os 4000 Hz, para finalmente caer de novo nas frecuencias máis altas. A única diferenza clara entre os dous grupos está xustamente nesta caída final da intensidade, que descende nos dous casos ata os 6750 Hz aproximadamente pero, nese punto, a intensidade das sibilantes do tipo X das máis novas mantense ata os 8742 Hz, mentres que a das maiores continúa caendo dunha forma moi brusca.

Comparando os centros de gravidade, con valores medios de 4636 Hz no caso das maiores e 5034 Hz no das novas, a proba do t de Student leva a concluír que estamos, de novo, ante diferenzas non significativas estatisticamente ($t=-1.50$, $p=0.14$). Polo tanto, como ocurría no caso de S, tampouco se pode falar de diferenzas interxeracionais na realización das sibilantes de tipo X.

Con todo, como se verá no apartado seguinte, esta comparación ten un valor relativo na medida en que, en realidade, non ten sentido comparar de forma independente as realizacións das

sibilantes de tipo X, xa que, nestas falantes, non se diferencian estatisticamente das realizacións de S (vid. infra).

Finalmente, resulta de interese analizar as realizacións da sibilante en posición final. Na Táboa 3 preséntanse os espectros medios dos dous grupos:

Táboa 3. Espectros medios da sibilante en posición final (SF) das falantes maiores (1) e das novas (2).

Nesta táboa, vese claramente que os dous grupos presentan unha realización idéntica da sibilante en posición final, pois ambos os espectros aparecen perfectamente superpostos. Así, S en posición final caracterízase por unha baixa intensidade en frecuencias baixas, seguida dunha brusca subida ata alcanzar o pico máis alto sobre os 4000 Hz (coma nos dous casos anteriores) e unha nova baixada da intensidade nas frecuencias altas.

Os centros de gravidade están moi próximos, pois presentan uns valores medios de 4553 Hz no grupo das falantes maiores e 4688 Hz no das novas. A proba do t de Student confirma o que resulta evidente á vista da comparación dos espectros medios, xa que se obtén como resultado $t=0.573$, $p=0.57$. Polo tanto, conclúese que, sen ningunha dúbida, non hai diferenzas significativas estatisticamente na realización da sibilante en posición final entre os dous grupos de idade.

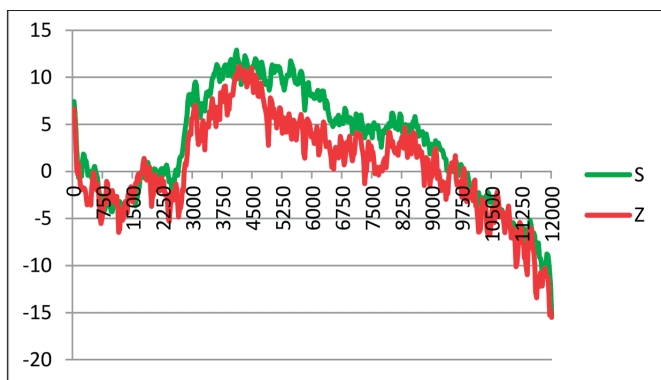
En síntese, ningunha das sibilantes presenta realizacións diferentes por cuestións xeracionais, a diferenza do que se mostrou

noutros traballos. O contraste entre os dous grupos de idade vén dado unicamente pola presenza da fricativa interdental /θ/ no grupo das falantes máis novas fronte á súa ausencia no outro grupo.

b. Contraste entre fricativas

Á marxe das diferenzas por idade, é preciso analizar o número de sibilantes que presentan estas falantes. Para isto, seguiuuse a mesma metodoloxía que no apartado anterior (comparación de espectros e centros de gravidade) pero opoñendo pares de sibilantes, para poder así describir as diferenzas existentes entre elas, no caso de que as haxa.

En primeiro lugar, comparáronse as sibilantes de tipo S e as de tipo Z para comprobar se se trata dunha única sibilante ou de dous fonos diferenciados. Evidentemente, só é posible establecer esta comparación no seo do grupo das falantes maiores (grupo 1), posto que son as que presentan seseo (as novas empregan a fricativa interdental /θ/).

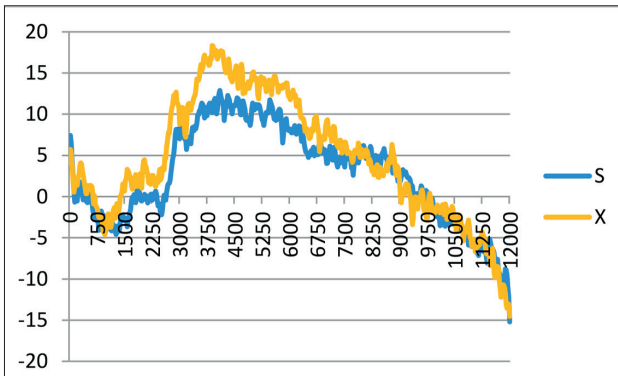
Táboa 4. Espectros medios das sibilantes correspondentes cos sons /s/ e /θ/ do estándar no grupo 1.

Neste caso, os dous espectros presentan perfís moi semellantes, superpostos dun xeito case perfecto. Así, ambas as sibilantes presentan unha intensidade moi baixa nas frecuencias baixas, que ascende a partir dos 2500 Hz ata aproximadamente os 4000 Hz. Despois deste pico, a intensidade comeza a descender dun xeito

máis ou menos progresivo cara ás frecuencias máis altas, cun pequeno pico sobre os 8500 Hz, frecuencia a partir da que cae bruscamente. A diferenza, mínima, localízase entre os 3500 e os 8000 Hz aproximadamente, frecuencias nas que Z ten menos intensidade ca S.

Se temos en conta os centros de gravidade de S e Z (valores medios de 5528 Hz e 5201 Hz respectivamente), a proba t de Student dáunos uns resultados de $t=0.752$, $p=0.46$. Polo tanto, pódese afirmar que se trata dunha única sibilante, é dicir, que se produce unha desfonoloxización da oposición S-Z. Por esta razón, cando se fale das sibilantes de tipo S neste traballo, estaranse incluíndo tamén as realizacións das de tipo Z do grupo das mulleres maiores.

En segundo lugar, é importante establecer unha comparación entre S e X. Regueira (2014: 6) remarca que certos estudos realizados ata o momento (por exemplo, Hughes/Halle 1956 ou Evers 1998) mostraron que a distinción entre estes dous segmentos encóntrase no ruído de fricción. Neste traballo, mediante o estudo dos espectros medios e dos centros de gravidade, analizouse se se dá realmente esa diferenza nas falantes de Zas ou se a oposición S-X está neutralizada.

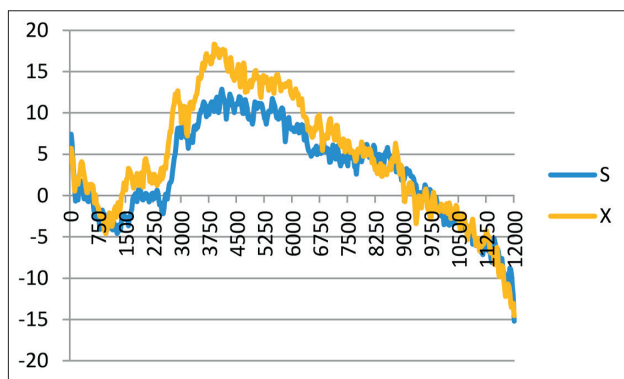

Táboa 5. Espectros medios das sibilantes correspondentes aos sons /s/ e /ʃ/ do estándar na totalidade das falantes.

Os espectros representados na Táboa 5 mostran que estamos, de novo, ante dous perfís practicamente idénticos. A diferenza volve estar simplemente na intensidade, desta vez entre os 1500-7000 Hz aproximadamente, frecuencias nas que S presenta intensidades máis baixas ca X. Polo demais, presentan o pico máis alto aproximadamente nas mesmas frecuencias (sobre os 4000 Hz) e un trazado moi semellante, cun aumento da intensidade ata este pico e unha caída a partir dese momento, que se fai máis brusca no caso de X porque acadara intensidades máis altas. Esta non é a situación esperable no galego, xa que /f/ se caracteriza, segundo Regueira (2014), por presentar unha realización máis atrasada, co pico en frecuencias máis baixas ca /s/.

Comparando os centros de gravidade (valores medios de /s/: 5176 Hz e /f/: 4840), obtense uns resultados na proba do t de Student de $t=1.48$, $p=0.14$. Polo tanto, confírmase que se trata dunha única sibilante. Esta situación afasta claramente a variedade destas mulleres de Zas do galego estándar, pero tamén da meirande parte das falas seseantes, nas que se mantén a distinción S-X.

Finalmente, é de interese falar do caso da sibilante en posición final de palabra, que aparece na Táboa 6 comparada coas que se atopan en posición inicial de sílaba:

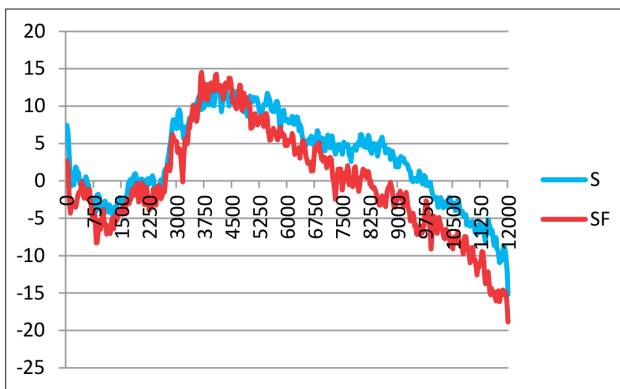

Táboa 6. Espectros medios de S en posición inicial (S) e final (SF) en todas as falantes.

Neste caso, os espectros tamén presentan perfís practicamente idénticos, coa diferenza de que, despois do pico máis alto (nos 4000 Hz aproximadamente), a intensidade da sibilante en posición final descende máis bruscamente, posto que se caracteriza por ter menor intensidade que cando se atopa noutras posicións máis fortes.

A proba do t de Student aplicada aos centros de gravidade indica que existe unha diferenza estatisticamente significativa entre estes dous sons, cuns resultados de $t=2.30$, $p=0.024$. A explicación radica en que, ao ter menor intensidade nas frecuencias máis altas, o centro de enerxía vese desprazado a frecuencias máis baixas (5176 Hz en posición inicial e medial e 4607 Hz en posición final), o que resulta estatisticamente significativo. Polo tanto, é importante ter en conta que estes sons non son iguais, pero non se pode perder de vista que a única diferenza entre eles é a intensidade, que é máis baixa cando a sibilante se atopa en posición final.

Para concluír, despois destas análises, pódese afirmar que este é un sistema dunha única sibilante, pois non se aprecian diferenzas estatisticamente significativas entre elas, agás no caso da sibilante en posición final, pero xa se explicou que isto débese unicamente a que se realiza con menor intensidade. Esta situación de estabilidade vese reflectida na Táboa 7, na que se verifica que os perfís das diferentes sibilantes son moi semellantes.

Táboa 7. Espectros medios de todas as sibilantes das catro falantes.

c. *Discusión*

Unha vez analizados os espectros das diferentes sibilantes e os seus centros de gravidade, percíbese unha situación de estabilidade que non adoita darse nas sibilantes do galego, caracterizadas xustamente por presentaren unha gran variación e heteroxeneidade entre individuos ou nun mesmo individuo (Labraña 2009, 2014; Regueira 2014). Así, demostrouse que non existen diferenzas estatisticamente significativas entre as realizacións dos dous grupos de idade pero, ademais, tampouco entre sibilantes (agás no caso de S en posición final, que se diferencia por ter menos intensidade nas frecuencias altas). Con todo, a homoxeneidade dos resultados pode estar relacionada co feito de que todas as informantes fosen mulleres, xa que, en estudos anteriores (por exemplo, Regueira/Ginzo [no prelo]) os homes presentaron comportamentos máis heteroxéneos que as mulleres.

Polo tanto, o resultado é un sistema dunha única sibilante, que se realiza do mesmo xeito nas falantes novas ca nas maiores. Esta sibilante caracterízase, como se observa na Táboa 7, por presentar baixa intensidade nas frecuencias máis baixas, cunha subida a partir dos 2000 Hz aproximadamente. A intensidade segue subindo ata acadar o pico máis alto sobre os 4000 Hz para despois iniciar un claro descenso nas frecuencias altas.

Partindo do principio que establece que canto máis anterior é a constrición, máis agudas son as resonancias (Evers 1998), pódese intentar definir a realización articulatoria desta sibilante única. Seguindo a análise de Regueira e Ginzo (no prelo), esta sibilante semella ter unha realización apicoalveolar. Distínguese da laminoalveolar (a que Fernández Rei [1991] e González [1991] denominaban *pre-dorsodental*) porque esta presenta un trazado moi diferente do que se obtivo neste traballo, caracterizado, por unha banda, por ter unha forma arqueada e, por outra, por presentar unha realización máis adiantada, co máximo de intensidade sobre os 6 KHz (Regueira/Ginzo no prelo). Ademais, distínguese da laminopostalveolar /ʃ/, que se caracteriza por ser máis atrasada, presentando o pico máis alto en frecuencias máis baixas (Regueira 2014).

É importante ter en conta que a relación dos resultados deste estudo coa sibilante apicoalveolar non se pode asegurar con

rotundidade, pois aínda non se levou a cabo ningún estudo que mostre con seguridade que as diferenzas acústicas entre sibilantes correspondan exclusivamente a diferenzas articulatorias (Andrade/Slifka 2005: 6-7). Aínda así, o que parece estar claro é que non se trata dunha realización laminoalveolar, como correspondería segundo a área na que se atopa.

Polo tanto, confírmase que González (1991) estaba no certo ao falar de que, en certas zonas, estaba a producirse unha despalatalización do fonema /ʃ/. Así, comprobouse que as falantes maiores presentan un sistema moi semellante a ese *subsistema innovador* (tamén contemplado por Fernández Rei [1991: 196], aínda que dun xeito menos preciso), pero cunha diferenza: a sibilante única non ten unha realización laminoalveolar, senón apicoalveolar. En cambio, o sistema rexistrado no grupo das mulleres novas vai máis alá: manteñen esta sibilante única pero distinguen opositivamente /ʂ/-/θ/.

En relación con isto, resulta de interese remarcar que nunha das catro falantes presenta esoutro sistema que González (1991: 544-545) sitúa no punto C22 (o punto do ALGa máis próximo a Zas). Así, non se obtivo ningún exemplo no que o resultado da despalatalización de /ʃ/ dese lugar a unha fricativa /ʂ/ oposta a outra /s/, senón que o que presentan estas falantes é unha desfonoloxización desta oposición.

Por último, é preciso reparar en que González (1991: 546) presentaba o subsistema innovador como característico da fala da poboación de menor idade, e con carácter minoritario. Isto non coincide co que se produce hoxe en Zas, onde as falantes maiores presentan este sistema cunha sibilante única. Estes resultados mostran, por unha banda, a gran variabilidade que se pode encontrar entre falantes dun mesmo lugar, en canto que estes resultados discrepan das descrições anteriores e, por outra, reflicten tamén as innovacións que se rexistran nas realizacións como consecuencia dun proceso de cambio lingüístico.

5. Conclusión

Neste traballo, analizouse o sistema de sibilantes que presentan catro mulleres de Zas, pertencentes a grupos de idade diferentes. Para isto, partiuse, como xa se explicou, da análise dos espectros das sibilantes e dos centros de gravidade. A principal conclusión desta análise é a constatación de que estas falantes presentan un sistema cunha única sibilante, na que a oposición entre sibilantes anteriores e posteriores está neutralizada.

Este sistema xa foi descrito por González (1991: 546), coa diferenza, como xa vimos, de que a sibilante que presentan as mulleres de Zas non ten unha realización predorsodental (ou laminoalveolar, seguindo a Vidal [1993]), senón apicoalveolar. Pero o centro de interese deste traballo está no sistema que presentan as falantes novas. As dúas rapazas novas non se diferencian das maiores na realización das sibilantes (tamén presentan un sistema cunha única sibilante apicoalveolar) pero si no feito de presentaren a oposición /ʂ/-/θ/ en tódolos contextos fonéticos. Así, estamos ante unha situación que non aparece descrita en ningún traballo ata o momento, que consiste en que unhas falantes presentan un trazo incuestionablemente ligado ao seseo (a despalatalización do /ʃ/) sen teren tal seseo. Só se pode entender este fenómeno no marco dun proceso de cambio lingüístico, que está en marcha na nosa sociedade e que vén orixinado por dúas forzas distintas: o galego estándar e o castelán (Regueira 2014: 2). A xente nova está moito máis exposta á presión destas dúas forzas que as falantes maiores, debido á importancia de factores como o ensino, os medios de comunicación, a constante mobilidade, o contacto con persoas lingüisticamente dispares etc. Polo tanto, é comprensible que estas xeracións non presenten a perda da oposición fonolóxica /ʂ/-/θ/, xa que se trata dun trazo alleo tanto ao galego estándar como ao castelán estándar. Con todo, isto non quere dicir que a presión destas forzas implique una perda da variación dialectal nas xeracións novas. Así, estas dúas falantes presentan moitos trazos dialectais, como a despalatalización do /ʃ/ –“vestixio” dese seseo que se está perdendo– ou outros como a gheada, o ditongo *-ui-*, o cheísmo etc.

Todo isto explica que Manuel González non rexistrase este subsistema, xa que, en 1976 (ano de realización da enquisa no

punto C22 do ALGa), o galego estándar non contaba aínda cos medios mínimos imprescindibles para a súa difusión (administración, escola, medios de comunicación etc.) e a influencia do castelán nos hábitats rurais tiña unha forza notoriamente menor ca na actualidade, polo que o seseo seguiría sendo maioritario tamén entre a xente nova. Isto leva a unha reflexión sobre o constante cambio ao que se ve sometida a lingua, que implica que as descrições dun determinado estadio sincrónico poidan deixar de ser válidas nun período de tempo relativamente breve.

Bibliografía

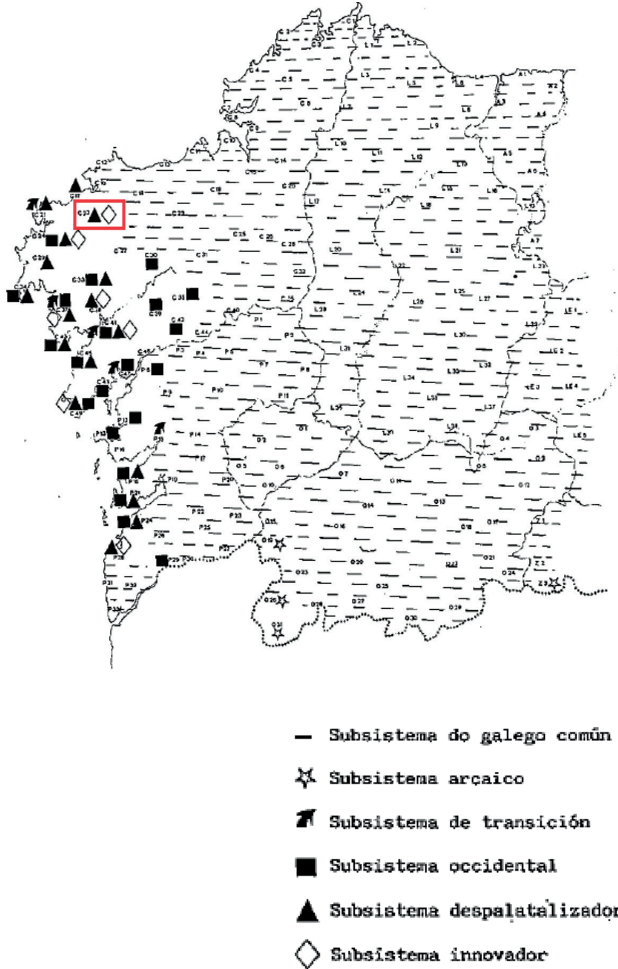
- Andrade, Amália e Janet Slifka (2005): “A phonetic study of sibilants produced by 2 speakers of a northern Portuguese dialect”, en *XXXI Encontro Nacional da Associação Portuguesa de Lingüística. (Braga, 28, 29 e 30 de outubro de 2015)*.
- Evers, Vincent [*et al.*] (1998): “Crosslinguistic acoustic categorization of sibilants independent of phonological status”, *Journal of Phonetics* 26, 345-370.
- Fernández Rei, Francisco (1991): *Dialectoloxía da lingua galega*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.
- Formoso Gosende, Valentina (2001): “Análise acústica das sibilantes de dúas parroquias no concello de Outes”, *Cadernos de Lingua* 23, 53-67.
- González González, Manuel (1991): “Subsistemas de sibilantes do galego actual”, in D. Kremer, (ed.), *Actes du XVIIIe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes: Université de Trèves (Trier) 1986*. Tübingen: Max Niemeyer, vol. 3, 531-548.
- (2005): “Seseo, un término poco adecuado para la descripción de la realidad plurisistémática de la lengua gallega”, en *Filología y lingüística. Estudios ofrecidos a Antonio Quilis*. Madrid: CSIC - UNED; Valladolid: Universidad, vol. 1, 253-261.
- González González, Margarita (2003): *El gallego hablado de Cangas de Morrazo*. Oviedo: Universidad. Tese de doutoramento.

- Gordon, Matthew [*et al.*] (2002): “A cross-linguistic acoustic study of voiceless fricatives”, *JIPA* 32, 2, 141-174.
- Hughes, George W. e Morris Halle (1956): “Spectral properties of fricative consonants”, *JASA* 28, 2, 303-310.
- ILG = Instituto da Lingua Galega (1999): *Atlas Lingüístico Galego. Vol. III: Fonética*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, Conde de Fenosa.
- Jongman, Allard [*et al.*] (2000): “Acoustic characteristics of English fricatives”, *JASA* 108, 3, 1252-1263.
- Labraña Barrero, Sabela (2009): “Las consonantes fricativas de la lengua gallega”, *Estudios de Fonética Experimental* 18, 193-213.
- (2014): “Parámetros acústicos dos sons fricativos da lingua galega”, *Estudios de Fonética Experimental* 23, 203-243.
- Martínez Mayo, Concepción (2000): “Descrición acústica de tres fricativas galegas: [s̺], [θ], [ʃ]”, *Cadernos de lingua* 22, 81-99.
- Regueira, Xosé Luís (2014): “Mantenimiento y cambio lingüístico: sibilantes en gallego”, *Revista de Filología Románica* 31, 151-168.
- Regueira, Xosé Luís e María José Ginzo (no prelo): “A cross-linguistic study of voiceless fricative sibilants in Galician and European Portuguese”, en , M. Gibson e J. Gil (eds.), *Romance Phonetics and Phonology*. Oxford: University Press.
- Rodríguez Álvarez, Xosé Antonio (2002): “Descrición acústica das sibilantes no concello de Cangas do Morrazo”, *Cadernos de Lingua* 24, 93-110.
- Vidal Figueroa, Tiago (1993): “Proposta descritiva das consoantes fricativas alveolodentais dos dialectos galegos”, *Cadernos de Lingua* 7, 5-26.
- Zamora Vicente, Alonso (1951): “Geografía del seseo gallego”, *Filología* 1-2, 84-95.

Anexo 1

Mapa de González (1991: 534) da distribución xeográfica dos subsistemas de sibilantes no galego

Aparece sinalado o punto C22 (Bamiro), a menos de 7 km de Zas.

ÁS VOLTAS CON *CERCA DE*, A VALORACIÓN APROXIMATIVA E OS COMPLEMENTOS DE MEDIDA

Eva Mª Domínguez Noya

Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades
edomin@cirp.es

Resumo: O intento de axustar a categorización de *cerca* seguido de frase preposicional con *de* no ámbito da localización espacial, en contraposición co da localización temporal e a valoración aproximativa, lévame a profundar sobre estes últimos usos no galego actual. A súa presenza, ademais, en expresións cuantitativas con verbos de medida, distancia e duración provoca que revise a problemática clasificación sintáctica dos denominados complementos de medida e que cuestione tanto a catalogación preposicional de *cerca de* como a de complemento directo, cuestións ambas para as que creo que o galego achega datos interesantes.

Palabras chave: Categorización, adverbio, preposición, valoración aproximativa, verbos de medida, sintaxe, galego, lingüística de corpus.

Title: Reflections on *cerca de*, the valuation of the measurement complements.

Abstract: The different attempts to categorise *cerca* followed by the preposition *de* as an expression of spatial location, as opposed to its categorisation as an expression of temporal location and approximative value, has led me to delve further into the uses of *cerca de* in contemporary Galician. Its widespread use in quantitative expressions, found in combination with verbs indicating size, distance and duration, calls for a revision of the syntactic classification of the so-called size complements. On the basis of the data from Galician, the present paper challenges the categorisation of both *cerca de* as a preposition and of size complements functioning as direct objects.

Key words: Categorisation, adverb, preposition, approximative value, size verbs, syntax, Galician language, corpus linguistics.

1. Clasificación categorial de *cerca de*

1.

- a) Xoán viviu *cerca* ~ *preto*.
- b) Xoán viviu *cerca* ~ *preto de Santiago*.
- c) Xoán viviu *cerca* ~ *preto de noventa anos*.

Ante as secuencias de 1, dúas son as tendencias de clasificación categorial de b) nos diferentes manuais da lingua galega: uns autores aglutinan o conxunto nunha unidade de tipo preposicional, mentres que outros segregana nos seus elementos constitutivos ao considerar que a frase preposicional con *de* actúa como modificador do adverbio. Así:

- Locución preposicional. Consideran que se trata de locucións preposicionais Álvarez, Monteagudo e Regueira (1986), Freixeiro (2000), Hermida¹ (2004) e mais os principais recursos achegados pola Real Academia Galega ata o de agora (lembramos que se está elaborando unha Gramática): *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego* (1982, 1995, 2003), *Diccionario da Real Academia Galega* (1997), *Vocabulario ortográfico da lingua galega* (2004) e *Diccionario da Real Academia Galega* (2012-).
- Adverbio + preposición. Forman parte destoutra concepción dúas das últimas gramáticas do galego: a *Gramática da lingua galega* (Álvarez/Xove 2002) e a *Gramática práctica da lingua galega. Comunicación e expresión* (López/Lourenço/Moreda 2010).

1 Hermida recoñece que para moitos autores os casos que trato non constitúen locucións preposicionais e inclúe unha táboa indicando cales poden funcionar soas e cales non, mais a descrición particularizada que realiza posteriormente das diferentes locucións preposicionais sitúaa neste grupo.

En xeral, estes autores non avalían os criterios empregados para inclinarse por unha ou outra opción, limitándose a sinalar, nalgúns casos, a posibilidade de prescindir do segmento con *de* ou a unicidade funcional do conxunto. Tampouco sopesan as vantaxes e inconvenientes de cada unha das alternativas de segmentación posibles.

Na historiografía da lingüística galega son moi poucos os traballos que tratan polo miúdo as locucións prepositivas no galego actual. Entre eles hainos que profundan sobre unha locución en concreto (Xove 2009) e outros que ofrecen unha panorámica xeral (Varela 1999). Do primeiro, dado que a locución estudada (*cara a*) non pertence ao campo semántico que trato, só interesaría o concepto de locución preposicional, mais non hai referencia a el. O segundo realiza un levantamento exhaustivo das locucións prepositivas dende a época medieval á moderna, distribuído en dous artigos. En Varela (1999a), a descrición artéllase sobre o eixe temporal distinguindo tres períodos: latín, galego medieval e mais galego moderno e contemporáneo, para logo, en cada un deles, inventariar as locucións en función da base de formación. Pola súa banda, Varela (1999b) proporciona información máis relevante, ao meu parecer, por canto a clasificación semántica está acompañada de exemplos reais das obras galegas dos Séculos Escuros, inda que evita toda a problemática relativa á delimitación do concepto². Segundo indica, entende que son locucións prepositivas

aqueles sintagmas que teñen cabida na clase de conmutación das preposicións e nos que hai cando menos unha preposición como marxe final (*fôra de, debaixo de...*) ou, no seu defecto, un posesivo anteposto ou postposto (*en seo favor, en seu lugar*). Inclúense tamén os casos nos que a locución aparece postposta (*en derredor*); non descarto mesmo que puidese haber algunha locución anteposta sen preposición final, como o *acarón* medieval... (Varela 1999b: 351).

2 Cuestiónase o carácter locutivo dos compostos formados por adverbio e mais *de* por canto o adverbio pode desempeñar autonomamente a función de circunstancial, pero non entra a debater a cuestión “por non contar cunha posición sólida que me permita interpreta-los datos dentro dun marco coherente que englobe e explique satisfactoriamente a grande cantidade de elementos e fenómenos de combinatoria que se ven implicados” (Varela 1999a: 550-551).

A pesar de que Álvarez de la Granja (2005) centra o seu traballo nas locucións de tipo adverbial, e precisamente polo confusión que se produce entre estas –ou adverbios simples– seguidas de complemento con *de* e mais as prepositivas, considero interesante reproducir aquí a puntualización que realiza para explicar que algunha locución adverbial das que glosa pode aparecer seguida de complemento con *de*:

De por parte, algunha locución aparece exemplificada cun fragmento no que a expresión vai seguida de complemento (do tipo de *a redor dela*). Aínda que adoito se interpreta que nestes usos estamos ante locucións preposicionais (*a redor de*) e non ante locucións adverbiais (ao considerar que a preposición forma parte da locución), ao meu entender, *de* non é máis có introdutor do complemento que restrinxe a extensión do núcleo adverbial. O que temos *sempre* é unha locución *adverbial* que, como tal, pode empregarse con ou sen complemento. Pola contra, se a expresión ten que combinarse necesariamente cun complemento para aparecer no discurso, considéroa locución preposicional e non a inclúo no glosario (*en lugar de, en razón de*)⁹.

⁹ Nótese que este é realmente o criterio que leva a considerar *sobre* unha preposición e *encima* un adverbio: *está encima da mesalestá encima* vs. *está sobre a mesal*está sobre*. En coherencia co anteriormente exposto, considero que *encima de* non é unha locución preposicional, senón que a preposición *de* é simplemente o introdutor dos complementos do adverbio *encima*. (Álvarez de la Granja 2005: 16).

En relación cos elementos que aquí imos tratar, Varela (1999a) considera *sobre de* unha locución prepositiva de base preposicional orixinada no galego moderno, a cal aparece nos textos dos Séculos Escuros ben cun contido puramente relacional³ ben como membro da oposición locativa superior fronte a inferior⁴. Mais nada sabemos acerca do significado aproximativo, posto que non a recolle con ese

3 Por exemplo: “A primeira junta / que ouvo sobre desto / foi na quinta feira, / a dez de novembro (CoplSarm);” (Varela 1999b: 353).

4 Unha mostra: “E por eso deouxou esta ara a seus dicipolos, para que sobre dela, dixeŝe misa ẽ memoria destes santos (Servando);” (Varela 1999b: 356).

valor. Pola súa parte, considera *cerca de* unha locución prepositiva de base adverbial xurdida no galego medieval que se documenta coas variantes *cerca/çerca/çerqua de*. Fronte ao galego dos Séculos Escuros –nos que pasou a ser de uso preferente *xunto*, en combinación con *a*, *de* ou *con*–, no galego medieval predominaba *cerca*, soa ou en combinación con *de*, para expresar o contido da proximidade locativa. Respecto da aproximación cuantitativa, Varela (1999b) ofrécenos este único exemplo: *é fillos, é netos, / é sejan seus anos / cerca de dous centos!* (*CoplSarm*).

É importante tamén recoller unha observación de Varela (1999a: 558) que sinala a peculiaridade de que no medievo *cerca/çerca* non precisaba de *de* para introducir o seu complemento, xeralmente un topónimo: *çerca Tirol*, *çerca açidade Merçe*, *cerca sua moller*.

En definitiva, prodúcese unha disparidade na categorización de 1b) –Xoán viviu *cerca ~ preto de Santiago*– que, ao meu entender, vese influenciada por dous feitos:

- a existencia de c), e
- a dificultade de trazar fronteiras claras entre as categorías invariables, nas que parece que se produce unha especie de *continuum* lingüístico.

Deseguido examinarei as diferentes manifestacións de *cerca de*, fundamentándome en parámetros de tipo semántico e formal, co fin de obter criterios que faciliten a súa clasificación categorial no valor locativo. Detereime, ademais, no valor temporal e aproximativo que veremos amosa tamén *cerca de*, primeiramente, vendo como responden estes usos aos mesmos criterios empregados para determinar a categorización do valor locativo e, a continuación, dando conta do problema que a súa aparición provoca na delimitación de certas funcións e unidades sintácticas e das diversas propostas de resolución.

2. Delimitación de unidades prepositivas con base adverbial: parámetros posibles

Os parámetros que empregarei para tentar poñer algo de luz na cuestión dan conta, loxicamente, dos trazos característicos das locucións (Penadés 2012). Así, o criterio semántico correspóndese coa idiomática e os criterios formais –supresión do segmento con *de*, modificación co adverbio gradativo *moi* e emprego do sufixo apreciativo–, axudan tanto a diferenciar entre preposicións e adverbios como informan sobre a fixación da expresión.

2.1. Criterio semántico

Tal como recolle Penadés (2012: 43), entendo que unha locución prepositiva, para selo, debe presentar un significado diferenciado do da suma dos elementos que a compoñen⁵. Así, por exemplo, ante

2

- a) Foron *cerca*.
- b) Foron *cerca da casa de seu tío*.
- c) Foron *cerca das doce* para xantar.
- d) Foron⁶ *cerca de dúas horas* as que estivo nadando.
- e) Foron *cerca de corenta persoas* á misa aquel domingo.
- f) Foron *cerca de 200 kg* os que pesou o porco da mata este ano.

observo que 2a) e 2b) manteñen o significado primario de localización no espazo; conforman, polo tanto, dúas manifestacións expresivas da mesma acción nas que diverxe a especificación: non se precisa o termo de referencia en 2a), que non obstante é recuperable contextualmente, e explicitase en 2b). Pola súa banda, en 2c) *cerca de* indica localización temporal imprecisa. Finalmente, en 2d), 2e) e 2f) non se indica localización temporal nin espacial, senón valoración aproximada respecto dunha cantidade.

5 Non uso este criterio en sentido lato, aínda que son consciente de que a perda significativa en relación coa forma léxica que serve de base á locución adoita ser gradual e non sempre se perde por completo.

6 Emprego *foron* para buscar o paralelismo con a), b), c) e mais e), porén hai que ter en conta que aquí e en f), fronte aos outros casos, estamos ante unha construción de carácter focalizador onde *foron* non ten valor de movemento.

Semella que a imprecisión na localización espacial propia do adverbio de lugar *cerca* –a pouca distancia en relación cun termo de referencia expreso ou coñecido– dá paso na localización temporal á converxencia semántica entre a imprecisión e a valoración aproximativa, que ao estenderse ás magnitudes⁷ se especializa na expresión do contido aproximativo.

En consecuencia, segundo o parámetro semántico, xa que non hai cambio de significado, cando *cerca de* indica localización espacial non debe considerarse locución.

Así mesmo, cando forma parte dunha localización temporal ou dunha expresión magnitudinal, na miña opinión, o significado de proximidade, malia que sexan usos figurados, segue vixente, é dicir, non se manifesta o trazo da idiomaticidade, como sucede por exemplo con *verbo de*, onde o significado de *verbo* ‘Clase de palabra’ non permite chegar á locución prepositiva ‘no que concirne a’. Así pois, segundo o criterio semántico, tampouco aquí debe considerarse locución.

2.1. *Criterios formais*

Deseguido analizarei os parámetros formais que entendo poden axudar a diferenciar entre preposicións e adverbios: supresión do segmento con *de*, modificación co adverbio gradativo *moi* e emprego do sufixo apreciativo.

A utilización da coordinación como parámetro para dar conta do grao de gramaticalización e cohesión interna de locucións (Pavón 1999: 603), non pode aplicarse ás consideradas locucións preposicionais, dado que todas elas admiten tanto a coordinación dos termos como a reduplicación da preposición final en cada un dos membros. Que este non é un criterio válido amósannolo as seguintes secuencias tiradas do *Corpus de Referencia do Galego Actual* (CORGA)⁸, onde figuran exemplos con reduplicación da preposición da marxe dereita e mais sen ela para *a través de*, *por culpa de*, *verbo de* e *cerca de*, esta última tanto na localización espacial como na valoración aproximativa:

7 Interpreto *magnitude* na acepción 1 do DRAG: “Calquera característica dos corpos, que se pode expresar en cantidades, coma o peso, a lonxitude etc.”

8 Dispoñible en <http://corpus.cirp.es/corga>.

O meu contacto co grupo vai ser a través de Franco Grande, de Ramón Lugrís e de xente da miña idade. [CORGA: X. M. Salgado e X. M. Casado, *X. L. Méndez Ferrín*, Sotelo Blanco, 1989]

A través de asembleas con traballador@s e accións a pé de rúa, as centrais sindicais procurarán que o maior número de traballadoras e traballadores secunden o paro. [CORGA: *SG2012-11-09/8*]

Díaz Conde dixo que a imaxinación e a fantasía, igual que o humor e a ironía, son características que “o lector agradece sempre e que teñen o seu público”, ás que “estamos pouco acostumados” por culpa dos editores e dos escritores que “se aferran ó realismo”. [CORGA: *CG2002-05-10/39*]

Poden respirar tranquilos os accionistas das compañías eléctricas, que non vou armala por culpa dos encoros e centrais contaminantes. [CORGA: B. Iglesias Araújo, *A vida apoteósica*, Xerais, 2001]

Se é certa, xa sabemos algo máis, e ben importante, verbo do noso home e da razón de que o viramos ata agora en tan excepcionais circunstancias. [CORGA: A. Risco, *Tres situacións elementais*, Galaxia, 1991]

Entre as medidas, destacan aquelas que aseguren que os títulos oficiais expedidos polas universidades españolas “se acompañen daqueles elementos de información que garantan a transparencia verbo do nivel e contidos das ensinanzas certificadas”. [CORGA: *CG2001-10-24/50*]

Andabamos cerca da catedral e do palacio. [CORGA: S. de Toro, *Camilo Nogueira e outras voces*, Xerais, 1991]

Aqueles que estamos máis preto da morte ou a miseria humana vémolos mundo de xeito distinto. [CORGA: *CG1995-02-06/36*]

Cando faltaban cerca de quince ou de vinte caixóns de ollomol e de bastante linguado, e xa deran as dúas da tarde, toda a tripulación parou e saltou en terra para ir comer a unha casa de comidas que estaba cerca da Dársena da Coruña. [CORGA: X. Rodríguez Vergara, *Redes e peixes*, Xunta de Galicia, 2008]

Para iso, o deseñador web botou man de preto de douscentos vídeos e dúas mil fotografías referentes a monumentos, personaxes, festas e actos, que o autor pretende ir ampliando de xeito

contínuo coa axuda dos usuarios e visitantes da web. [CORGA: CC2009-07/6]

Ó longo do piche, invadindo as beirarrúas con fachenda marcial, avanzaba un bo fato de homes, preto dos trinta ou corenta, cos seus tambores, cos seus pendóns, coas súas correaxes, coas súas bandeiras e estandartes. [CORGA: X. López López, *O caderno*, Sotelo Blanco, 2001]

A proba da coordinación tenta verificar que os elementos dunha locución non se poden coordinar separadamente, buscando demostrar así a súa cohesión e inseparabilidade: **poñer e quitar verde a alguén*, **poñer verde e negro a alguén*, mais si se pode coordinar o CD: *poñer verde a Xoán e María*. Neste sentido, as ocorrencias anteriores nas que non se produce a reduplicación non son ilustrativas, posto que o que se coordina son as frases nominais ou substantivas introducidas por *de* (*assembleas con traballador@s e accións a pé de rúa; os encoros e centrais contaminantes; a morte ou a miseria humana* etc.) e non hai ningún tipo de ruptura de *cerca de*. Pola contra, si son ilustrativos os exemplos nos que se repite a preposición, por canto amosan todos eles unha ruptura da expresión, manifestando a separabilidade dos elementos, mais non son decisivos para a categorización, xa que ata *verbo de*, para a que a idiomaticidade indica que é unha locución segura, permite a coordinación coa reduplicación da preposición final.

2.1.1. Supresión do segmento con de

En teoría, como é sabido, unha preposición non pode prescindir do seu termo, salvo casos excepcionais⁹, mentres que os adverbios

9 Por e para permiten a omisión do seu termo en conversas, sempre que a entoación substitúa o pronome interrogativo. No CORGA só atopamos exemplos con *por*, algúns deles son os seguintes:

[CORGA: C. G. Reigosa, *Narcos*, Xerais, 2001]

—*Fun ata a casa de Belarmino Castaño.*

—*¿Por?*

—*Seguía sendo o máis sospeitoso, para min.*

[CORGA: A. Riveiro Coello, *As Rulas de Bakunin*, Galaxia, 2001]

—*Tiveches sorte co compañeiro de cela.*

—*¿Por?*

—*Bernardo Figueiras é toda unha personalidade no cárcere.*

de tempo e lugar que levan a miúdo un modificador con *de* (*lonxe, preto, antes, despois, diante, detrás...*; Álvarez/Xove 2002: 597) si o poden facer.

A omisión do segmento con *de*, ilustrada nos exemplos con corchetes, amosa os seguintes resultados:

3

- b) Foron *cerca* [*da casa de seu tío*].
- c) *Foron *cerca* [*das doce*] para xantar.
- d) *Foron *cerca* [*de dúas horas*] as que estivo nadando.
- e) ?Foron *cerca* [*de corenta persoas*] á misa aquel domingo.
- f) *Foron *cerca* [*de 200 kg*] os que pesou o porco da mata este ano.

Con eles compróbase que b) segue sendo posible e gramatical, malia que cun grao inferior de especificación por ter que recuperar o referente do contexto, mentres que a omisión do complemento con *de* nos demais casos fai que sexa imposible calquera significado distinto do locativo. Vese claramente en 3c), onde a supresión da frase preposicional provoca entre outros cambios que *cerca* recupere o significado primario de localización espacial.

A raíz destes exemplos parece establecerse funcionalmente, polo tanto, unha diferenza entre, por unha banda, a localización espacial, onde a frase preposicional con *de* que segue o adverbio é opcional –o que avoga pola súa non delimitación como locución–, e, pola outra, a localización temporal e a valoración aproximativa, na que o segmento con *de* é obrigatorio –o que nos levaría cara ao seu tratamento como unha soa unidade–. Non obstante, creo que non se pode defender tal tese a partir só de exemplos tan localizados. A realidade lingüística galega di que si é posible a aparición de *cerca*, sen estar seguido por *de*, en expresións de localización temporal e valor aproximativo. O rastrexo no CORGA e no TILG¹⁰ confirmao:

10 Dispoñible en <http://ilg.usc.es/TILG/>. Manteño o símbolo + nos exemplos extractados do TILG, pois a súa eliminación afectaría nalgún caso a acentuación da forma verbal e non desexo manipular o texto. Debido ás características dos dous corpus a consulta diverxeu. No CORGA fixen unha busca booleana sobre a forma *cerca* que non estivese seguida por *de* ou as diferentes formas da contracción de *de* e mais o artigo determinado. O resultado foron 540 casos dos que só un correspondía ao que buscaba. No

–¿Entón cantos anos ten a Meiga esa?

–Setenta, noventa... Psssee... ¡Quen sabe! Se non chega ós cen, andaralle cerca. [CORGA: X. Quiroga, *Atuado na braña*, Xerais, 2002].

Outro día taba cuas oveyas, quizais un cento delas ou cerca (ou máis, purqu' eran sete calendas ou oito; pero delos iban cu'elas: us da Pruida i outros iban cu'elas), e despois fun+m'enredar cun outro neno cum'eu. [TILG: *Narraciones orales gallego-asturianas, Obras completas (vol. I)*, 1969].

De vez en cando, botaba algunhas temporadiñas con súa mai, sobre todo conforme ela envellecía –levaban+se moitos anos, quizais corenta ou cerca–, pero o máis do tempo pasaba+o onde nos parecía que o demandaba a revolución, aquela revolución que non daba nacido. [TILGA: *O cervo na torre*, 1994].

Para o castelán, Pavón Lucero (1999: 603, 968) establece como distinción máis relevante entre as preposicións e os adverbios nominais –*encima, debajo, delante, detrás, dentro, fuera, enfrente, alrededor, cerca y lejos*– a seguinte: o termo dos adverbios nominais, pero non o das preposicións, pode non estar explícito (*Vamos a mi casa; está muy cerca. *No lo pongas sobre; déjalo bajo*). Sostén, así mesmo, a alternancia nas mesmas posicións sintácticas tanto para o adverbio sen complemento como para os sintagmas nos que aparece seguido del, sen que se produza cambio de significado nin de función.

Agora ben, sen que isto implique pola súa parte cambios na categorización ou na consideración multipalabra da expresión¹¹, tamén especifica que noutros casos esa alternancia provoca cambios de significado, dos que destaco pola similitude co *cerca de* aproximativo o seguinte:

TILG consultei o lema *cerca* da categoría gramatical adverbio, que me proporcionou 1341 casos, dos que só dous me valían. Non documentei ningún caso con localización temporal, mais este parece probable: –*E que, serán as dúas?* –*Se non son, debe andar cerca / serán cerca*.

- 11 Mostra disto é a ausencia de *alrededor de* no índice de locucións prepositivas formadas con adverbios a partir do padrón adverbio seguido de preposición, integrado unicamente por *fuera de* (co significado equivalente a *aparte de*) e *lejos de* (co significado equivalente á preposición *sin*).

Sí hay, sin embargo, cambio de significado y de función en otras construcciones. Así, *alrededor de* funciona como cuantificador en *Habría alrededor de cien personas*. (Pavón 1999: 603).

Tamén para o castelán, Montoro del Arco (2006) defende que *cerca de* co valor nocional locativo pode aparecer sen a secuencia modificada por *de* só se o termo da relación o poden inferir os falantes do contexto; mentres que para o valor da aproximación non documenta casos coa supresión do complemento, o que o leva a crer que non é factible no rexistro culto e condiciona a súa decisión¹²:

El uso del adverbio sin el término de relación con un significado similar no aparece en todo el corpus y parece que no es factible²⁵⁸; además tampoco podría experimentar variaciones fraseológicas como la variación derivativa o la posibilidad de variantes gramaticales, vistas anteriormente para su uso locativo. Estos hechos sí justifican, a nuestro entender, el considerar que se trata de una locución prepositiva y no de una mera construcción [adverbio + término de relación con *de*]. En ellos se verifica un grado mayor de gramaticalización. Aparte, en estos casos el uso de *alrededor de* o *cerca de*, como le ocurre a la preposición simple *sobre*, es prescindible desde el punto de vista sintáctico, pues el complemento que introduce no necesita obligatoriamente de un elemento de relación para cumplir su función de determinación: «me costaba (cerca de) una hora llegar adonde había...». Este hecho favorece una interpretación pragmática de dicho segmento y su inclusión más adecuada quizá en el sistema de los modalizadores²⁵⁹.

²⁵⁸ Sí puede darse el uso de este adverbio sin “de” en estos contextos, pero sería una posibilidad marcada normativamente como vulgar o coloquial, ajena en todo caso al estándar culto que tiende a reflejar una gramática.

12 Momentaneamente só, pois nas conclusións Montoro del Arco (2006: 206) resolve que *alrededor (de)*, *antes (de)*, *aparte (de)*, *arriba (de)*, *cerca (de)* e *debajo (de)* están nun nivel intermedio na cadea de gramaticalización e poderían ser consideradas máis propiamente dentro da categoría adverbio, posto que poden funcionar como tales sen o adxacente introducido pola preposición.

²⁵⁹ Apuntamos esta posibilidad, ya que a través de estos usos el hablante transmite un matiz de inexactitud o incertidumbre ante la expresión de cantidad. [...] (Montoro 2006: 187-188).

Antes de continuar co fío deste subapartado, cómpre facer unha pequena aclaración a raíz da cita anterior. E é que a supresión de *cerca de* sen que se resinta a gramaticalidade e a conmutación con *sobre* non son probas suficientes para determinar a súa opcionalidade, posto que con esas mesmas características outras construcións devenen agramaticais. Por exemplo, na seguinte ocorrencia, a pesar de que *cerca de* é conmutable por *sobre*, non pode eliminarse sen que se introduza unha preposición:

El autobús del Sevilla llegó cerca de las 20:00 horas, con un Caparrós con semblante serio. [CORPES: R. Arrocha, «La ausencia absoluta de incidentes, la nota destacada del «otro partido»», Abc.es, 2003].

Retomando agora o fío da supresión do segmento con *de*, inda que a consulta sobre o corpus CORPES non devolve exemplos, a busca realizada no CREA facilita dúas ocorrencias ilustrativas nun texto ensaístico procedente de España nos que cun *cerca* aproximativo non se explicita o complemento:

Para terminar con la siderurgia, añadiremos que sus cifras de producción crecen lentamente para alcanzar las 132000 toneladas anuales en 1885 y el medio millón o cerca en 1913. Luego viene la primera guerra mundial y la industria española da un notable estirón. [CREA: A. Fernández Suárez, *El pesimismo español*, Planeta, 1983].

Se fijó un cambio de sesenta pesetas por dólar, cuando una estimación técnica del valor real podía situar la peseta en cincuenta y cinco por dólar o cerca (no tengo cifras a la vista, pero creo que la cotización más probable debía andar próxima a estos guarismos). [CREA: A. Fernández Suárez, *El pesimismo español*, Planeta, 1983].

Tamén para o valor de localización temporal o CREA amosa un resultado ilustrativo de *cerca* sen que vaia seguido de complemento con *de*:

–No te veo desde hace dos semanas o cerca –dijo Lorenzo, pretendiendo reducir una distancia que la madre parecía empeñada en acrecentar. [CREA: J. M. Caballero Bonal, *Toda la noche oyeron pasar pájaros*, Planeta, 1988].

Así pois, malia que a aparición de ocorrencias do valor temporal e aproximativo de *cerca* sen complemento con *de* é infrecuente, e que se precisa un contexto previo claro no que apareza especificado o complemento, a posibilidade de prescindir do segmento con *de* sen que se produza un cambio de significado nin de función avoga pola súa non delimitación como locución.

2.1.2. Modificación co adverbio *moi*

Na teoría, outro dos parámetros de índole funcional que separa preposicións e adverbios consiste na modificación co adverbio gradativo *moi*, dado que este non pode actuar sobre unha preposición e si sobre un adverbio (Álvarez/Xove 2002: 632; DRAG 2012-: ‘*moi*’).

A anteposición do adverbio *moi*, aplicada ás secuencias que tomamos de referencia, indica que a localización temporal¹³ non rexeita a modificación, fronte á valoración aproximativa que semella que si o fai:

4

- a) Foron *moi cerca*.
- b) Foron *moi cerca da casa de seu tío*.
- c) Foron *moi cerca das doce* para xantar.
- d) ?Foron *moi cerca de dúas horas* as que estivo nadando.
- e) ?Foron *moi cerca de corenta persoas* á misa aquel domingo.
- f) ?Foron *moi cerca de 200 kg* os que pesou o porco da mata este ano.

13 Inda que a priori 4c) resulte estraña con *ir*, é unha resposta posible para a pregunta *A que hora foron?* Naturalmente, en función do verbo que se elixa aumenta a naturalidade, por exemplo, *chegar*, *marchar*...

Mais este é novamente un resultado enganoso, porque se consultamos os corpus comprobamos que si se produce a modificación con magnitudes. Os exemplos seguintes, extractados do CORGA e o TILG, confirman o emprego de *cerca de* –ou variantes– con modificación en todas as acepcións:

Casualmente, tamén estiveron moi preto do lugar e do momento onde se supón que puido producirse o primeiro contaxio da gripe porcina en México. [CORGA: *GH2009-04-29/167*].

Moi preto da madrugada acabara de ler todo o escrito da gabeta grande, pero a historia non estaba concluída. [CORGA: A. Cortizas, *Leonel*, Xerais, 1996].

O conxunto español sitúase moi cerca dos 39 anos (38,8 anos), sendo máis elevada para as mulleres (40,1) que para os homes (37,4). [CORGA: *CG2000-12-21/19*].

Actualmente a USC conta con 62 aulas de informática en 26 centros universitarios e moi cerca dos 1.100 postos de traballo. [CORGA: *CG2002-05-25/53*].

Xa sei que sube moito, porque só en Ghalisia importa o que lles dan moi cerca de tres millós ó ano: pro tamén sei que suben as rendas a moito máis, sin comparación. [TILG: *Díálogos en la Alameda de Santiago (I, II e III)*, Ramón Mariño Paz (1991): *Estudio fonético, ortográfico e morfolóxico de textos do prerrexurdimiento galego (1805-1837)*. Tese de doutoramento inédita, 1837].

Mui cerca de tres mil réas pra alumear gastan en Palas, i eso qu'elí, como eiquí, ben alumean con pallas, con esconsas, candilexas, ou con sebo do das cabras. [TILG: *Caciquismo en solfa*, 1923].

Eu estonces era un rapaz, pois ha de haber moi cerca de trinta anos que pasou esto, e conforme eles ca fuga da pelexa iban arredando-se do sitio, fun-me eu chegando astra que dentro da cucíña pispiei a Troitosindo que estaba a contas cunha gran cazola. [TILG: *O niño de pombas*, 1905].

Por outra banda, cómpre facer unha matización: é certo que un adverbio gradativo non pode modificar só unha preposición, pero dado que necesariamente estas teñen que estar seguidas dun

termo, si é posible –inda que non moi habitual– que un adverbio de grao se antepoña a unha frase preposicional. Por exemplo:

É un homiño miúdo e desastrado, de sotana clerical recollida na cintura, deixando ver unha boa cuarta das calzas, e tena caída moi cara a atrás. [CORGA: A. González, *Primeiro Concurso de Obras Teatrais Inéditas "Camiño de Santiago"*, Hércules de Ediciones, 1995].

Tamén criticou máis adiante, e acertadamente, o papel dos defensores do evolucionismo a respecto dunha teoría unificada da nutrición, moi cara aos krausistas, que aplicaban ás plantas carnívoras. [CORGA: AAVV, *O darwinismo e Galicia*, USC, 2009].

Joaquín Pérez Azaústre, un cordobés de 24 anos, gañou onte a LV edición do Premio Adonais de Poesía, co seu primeiro poemario titulado *Una interpretación*, unha obra escrita “moi desde dentro, de linguaxe sinxela e emotiva”, dixo Luis Jiménez Martos, presidente do xurado, tras facer pública a resolución. [CORGA: *CG2000-12-15/35*].

Estamos moi ó norte, Gardar, e aínda que debezo por saber canta máis terra pode haber máis alá, e se realmente se trata esta dunha illa, tampouco esquezo a cativeza das nosas forzas nin a dos recursos cos que contamos. [CORGA: X. Bernárdez Vilar, *A saga da illa sen noite*, Toxosoutos, 2001].

As gramáticas do galego non dan conta destes usos (Álvarez/Montegudo/Regueira 1986; Freixeiro 2000; Álvarez/Xove 2002; López/Lourenço/Moreda 2010); porén, na *Nueva gramática de la lengua española* (NGLE 2009: 2239) explícase que se pode graduar a medida na que algo ou alguén está situado en relación con outra persoa ou cousa (*muy al norte, muy desde sus comienzos*), así como a medida en que unha persoa ou cousa se opón a outra (*muy contra su voluntad*), e indícase que os grupos preposicionais locativos aceptan con facilidade a modificación. Vista a semellanza dos exemplos de frases preposicionais modificadas do CORGA coas da NGLE, a explicación para o castelán pode aplicárselle tamén ao galego.

En conclusión, a existencia de frases preposicionais modificadas co adverbio gradativo *moi* (*moi ó sur, moi cara a atrás...*) non lle resta validez á proba de *moi*, para a que os resultados indican que

estamos ante un adverbio tanto no valor locativo, coma no temporal ou aproximativo.

2.1.3. Emprego do apreciativo

En relación co emprego do sufixo apreciativo como un trazo distintivo entre aqueles adverbios que o admiten fronte ás preposicións (Álvarez/ Monteagudo/Regueira 1986: 85 ou Montoro 2006: 186-187), os resultados indican que estamos ante un adverbio.

5

- a) Foron *cerquiña*.
- b) Foron *cerquiña da casa de seu tío*.
- c) Foron *cerquiña das doce* para xantar.
- d) Foron *cerquiña de dúas horas* as que estivo nadando.
- e) Foron *cerquiña de corenta persoas* á misa aquel domingo.
- f) Foron *cerquiña de 200 kg* os que pesou o porco da mata este ano.

No CORGA e no TILG todas as ocorrencias de *cerquiña* correspóndense con 5a) e 5b), menos dúas. A primeira forma parte dunha expresión cuantitativa e a segunda dunha localización temporal:

Disque eran uns homes co desexo de saber cándoo se remata o amor do casoiro e preguntaban+lle ós máis vellos que topaban, e case todos respostaban polo mesmo camiño: «non o sei meu home». Mais, chegando ó casal da máis vella, tiña cerquiña dos cen anos, dixo+lle: [TILG: *Contos do tío Antón*, 1984].

Logo botaron man das pandeiretas e houbo ruada na eira ata cerquiña da noite que tiveron que volver poñer a mesa. [TILG: *As rapazas de Xan*, 2012].

En conclusión, os parámetros aplicados para a distinción de *cerca* seguido de complemento con *de* nos tres contextos nos que é posible a súa aparición –localización espacial, localización temporal e con expresións cuantitativas– indican que na localización espacial non se trata dunha locución prepositiva, senón dun adverbio modificado: posibilidade de omitir o complemento, modificación co

gradativo *moi*, aceptación do sufixo apreciativo e significado sempre espacial.

No que respecta á localización temporal e mais ao valor aproximativo, segundo os parámetros considerados anteriormente, lembramos, 1) mantense o significado de proximidade, malia que sexan usos figurados; 2) a aparición de ocorrencias sen complemento con *de* é infrecuente, e precísase un contexto previo claro no que apareza especificado o complemento, con todo, é posible prescindir do segmento con *de* sen que se produza un cambio de significado nin de función; 3) prodúcese a modificación co gradativo *moi* tanto no valor temporal como con magnitudes; e 4) ambos os valores admiten o apreciativo. Todo isto avoga pola non delimitación como locución.

Agora ben, antes de propoñer a categorización adverbial para *cerca* + *de* na localización temporal e a valoración aproximativa, gustárame primeiro ofrecer unha visión global do seu emprego no galego actual e, deseguido, revisar a problemática sintáctica existente para os complementos de medida, ademais doutras construcións nas que poden aparecer con frecuencia usos aproximativos –*Chegaron-asistiron sobre 30 persoas; Chegaron-asistiron entre 30 e 40 persoas; Chegaron-asistiron cerca de 30 persoas* etc.– por se refutan ou apoian dita clasificación.

3. Situación actual en galego

3.1. Combinacións de preposición + *cerca* de / sobre-sobre de aproximativo

Nos corpus non terminolóxicos do galego actual obsérvase a seguinte casuística:

- Preposición + *cerca de* aproximativo.

Para que os resultados non me desbordasen, restrinxín a consulta ás preposicións simples seguidas de *cerca de* no CORGA, e onde o CORGA non proporcionaba ningunha ocorrencia estendina ao TILG. Malia que nos corpus non aparecen ocorrencias coas que faltan da lista –*baixo, contra, entre* etc.– penso que se debe máis á casualidade ca a que exista unha razón de

incompatibilidade. Pensemos, por exemplo, en *Loitou contra cerca dun cento de contrincantes* ou *O neno agachouse baixo cerca de media ducia de mesas antes de que o viran* etc. Velaquí unha mostra das que si se documentan:

As previsións iniciais son atender a cerca de 200.000 traballadores en 70 provincias. [CORGA: CG1996-02-16/106].

Na súa intervención ante cerca dun millar de militantes e simpatizantes, destacou que “ou goberna o PP ou os outros, que non saben o que queren, que non fixeron nada e que tampouco o farán”. [CORGA: CG1999-05-30/35].

Recentemente, a Corporación Financeira de Caixa Galicia ampliou a súa presenza ata cerca do oito por cento, ampliando a importancia de Caixa Galicia sobre o 2% do maior grupo alimentario español, Ebro Puleva. [CORGA: CG2000-11-26/1].

En canto ós volumes, estas vendas, correspóndense principalmente con cerca de 7 millóns de litros de gasóleo. [CORGA: F1997-08/14].

Nesta edición espérase a participación de cerca de 100 empresas. [CORGA: CG1999-05-07/47].

mais os mozos por medo ós irmáns de Xela, qu'eran d'armas tomar e había entre eles un licenciado de presidio, acordaron dar-lle aquela noite unha sola cencerrada que valse polas tres, e beber-se as seis olas de viño; como así o figueron durante deica cerca do día. [TILG: M. Vidal Rodríguez, *Contos galegos d'antano e d'hogano*, Tip. de El Eco Franciscano, 1920].

A súa popularización chegou coa súa redución de prezo, dende cerca de medio millón ata as actuais cento e poucas mil pesetas. [CORGA: E. García Roselló, *Guía de Introducción á Informática*, Universidade de Vigo, 2000].

A poboación con residencia permanente en Santiago incrementouse en cerca de 6.000 habitantes un crecemento maior có de toda a década anterior. [CORGA: TN1997-10/5].

En canto a rehabilitación rural, desde 1990 aprobáronse axudas para cerca de 35.000 vivendas. [CORGA: CG1996-02-08/52].

Aínda que pareza incríbel estas delirantes afirmacións son compartidas por cerca dun terzo dos norteamericanos, e ademais son os máis movilizadas e dispostos a ir votar fronte a

apatía de grupos prodemócratas coma os negros ou os hispanos. [CORGA: *XG2010-11-02/35*].

Así, referíronse á perda de postos de traballo en sectores como a pesca, cunha crise que pode afectar a 1.500 empregos, ou no comercio, no que a desaparición de empregos, “pende sobre cerca de 20.000 persoas afectadas pola liberalización de horarios comerciais”. [CORGA: *CG2000-11-25/9*].

– Preposición + *sobre* aproximativo.

O emprego de preposición simple seguida de *sobre* aproximativo con expresións cuantitativas só amosa resultados testemuñais, xa que entre o CORGA e o TILG non documento máis ca tres casos, os tres con *de*. Con todo, ao meu parecer, resultan estraños, quizais porque o máis habitual é xa empregar o indefinido (*uns*) ou un adverbio (*cerca, preto, arredor...*) seguido de *de*:

Neste momento falar de teatro profesional é falar de vintetantas compañías que empregan un global de sobre 100 profesionais que realizan unha actividade, o teatro, en servicio dunha comunidade, a galega, expresión do seu idioma e da súa propia cultura, para identificarse como pobo culturalmente de seu e para ser recoñecida, polo tanto, como nación con signos diferenciadores, entre eles o seu teatro, e polo tanto con razóns e dereito para autogobernarse. [CORGA: *TDN1996-02/1*].

este produto era importado na súa totalidade, e adquirir as 3.000 toneladas necesarias en tal momento supuña un desembolso en divisas de sobre 130 millóns de pesetas. [CORGA: X. Fernández Leiceaga, *Capital estranxeiro e industrialización en Galicia*, Xerais, 1993].

Son de armazón metálica, formada por unhas 12 varillas de, aproximadamente, un cm de diámetro, que forman o fondo e os laterais, unidas a dous aros de ferro: o superior, cun diámetro de sobre 145 cm, e o da base, duns 125 cm. [TILG: M. L. López Otero, *O mar do Barbanza. Etnografía do mar, costa de Rianxo a Corrubedo*, Deputación Provincial da Coruña, 2003].

Así mesmo, documento no TILG unha ocorrencia cun termo léxico non cuantitativo referente a unha parte do día:

Así foi: xarro tras xarro tanto empinaron de máis qu’a pouco, sin poder ter-se peneques, Xaniño e Bras quedaron dormindo

a mona astra sobre da mañá, mentras Catuxa prá casa en compañía do galán iba escoitando amorosas promesas de se casar; [TILG: X. Rodríguez López, *Pasaxeiras. Colección de poesías gallegas*, Imp. Ricardo Rojas. Madrid, 1898. Tamén recollido en *Gallegadas con alegrías de la tierra en verso y en prosa*, Imp. de Ricardo Rojas, Madrid, 1908].

- Locución de tipo aproximativo + locución de tipo aproximativo.

Documento finalmente unha ocorrencia na que, en teoría, concorren dúas locucións, semántica e funcionalmente idénticas, mais non parece agramatical. Trátase da seguinte:

Que a vítima vivía, desde había cousa de preto de oito ou nove meses en compañía da encartada, e que durante todo ese tempo non percibiu ningún comportamento, situación, ruidos etc., fóra dos normais e habituais, se ben o trato coas dúas persoas sinaladas limitouse sempre ás relacións típicas de veciños. [CORGA: X. R. Pena, *Paixóns privadas*, Xerais, 1991].

3.2. O valor aproximativo coa localización temporal

Segundo nos amosa o uso nos corpus CORGA e TILG, dos que extractamos só unha pequena mostra, sería lícito concluír que na expresión da localización temporal, en relación coa valoración imprecisa ou aproximativa, non se establecen diferenzas de significado entre os referentes que inclúen numerais –as tres últimas secuencias– e os que só rexistran o referente léxico¹⁴ –as tres primeiras–, posto que alternan libremente *cara a*, *contra* ou *cerca de* ~ *preto de*:

A Manuel Campo Vidal ou a Mariñas descúbroos cara á madrugada en xeito electoral, pero, vaia, con pouca marcha: [CORGA: *CG1996-02-25/141*].

14 Quizais porque son dúas variantes da magnitude tempo?

Moi preto da madrugada acabara de ler todo o escrito da gabela grande, pero a historia non estaba concluída. [CORGA: A. Cortizas, *Leonel*, Xerais, 1996].

–Non, dixo que foses contra a noite á súa casa. [CORGA: A. Riveiro Coello, *Homónima*, Galaxia, 2001].

Entrei na sala de estar cerca das nove. [TILG: B. Iglesias e Manuel Vázquez (trad.), *A. Conan Doyle: O can dos Baskerville*, Galaxia, 1996].

Contra as 19.15 horas produciuse a segunda interrupción da segunda xornada do torneo, que se celebra no Foro Itálico romano ata o próximo 3 de maio. [CORGA: *GH2009-04-29/150*].

Cara ás sete menos cinco da tarde case tódalas cadeas estaban xa na pomada. [CORGA: *CG2001-10-08/7*].

Incuestionable é nestas ocorrencias a pertenza ao paradigma prepositivo de *cara a* e mais *contra*, pero tamén o semellan *cerca de* – *preto de* en canto só poden ser conmutables aí por unha preposición –*a*, *en*– e non por un adverbio que implique valor cuantitativo –*case*, *aproximadamente*–. Parece que esta é a intersección na que comeza a confusión entre o *cerca* claramente adverbio locativo e o outro *cerca*, o da aproximación temporal e cuantitativa. Non obstante, lembremos que o complemento circunstancial de tempo (CCT) pode estar desempeñado por unha frase preposicional (*pola mañá*, *contra a noite...*), por unha adverbial (*agora mesmo*, *hoxe*, *daquela...*), por unha nominal (*Fareino esta semana*) ou mesmo un substantivo (*Temos reunión venres*). Ao meu entender, a conmutación polo adverbio de contido cuantitativo aquí non é posible porque semanticamente non posúe valor temporal, o que impide que poida desempeñar por si só esa función¹⁵; mentres que se é posible empregar *cerca*, *preto*, *arredor etc.* + *de*, débese a que son adverbios que localizan –locativa, temporal ou cuantitativamente– en función dun referente, que normalmente está expreso.

15 Naturalmente, si pode aparecer modificando a unidade de contido temporal (*Chegou case de noite*, *Vino aproximadamente ás tres da tarde*).

4. A conmutación con *sobre*

É habitual aducir ou empregar a conmutación con *sobre* para xustificar a categorización de *cerca de* como locución prepositiva¹⁶, pois salvo a localización espacial¹⁷, o resto dos casos acepta sempre –aparentemente en igualdade de condicións– *sobre/sobre de*, mentres que a conmutación por un adverbio de tipo aproximativo coma *case* ou *aproximadamente* non é posible na localización temporal:

6

- b) Foron [*cerca da*] / [*sobre a*] / [**case a*] *casa de seu tío*.
- c) Foron [*cerca das*] / [*sobre as*] / [**case as*] *doce para xantar*.
- d) Foron [*cerca de*] / [*sobre*] / [*case*] *dúas horas* as que estivo nadando.
- e) Foron [*cerca de*] / [*sobre*] / [*case*] *corenta persoas* á misa aquel domingo.
- f) Foron [*cerca de*] / [*sobre*] / [*case*] *200 kg* os que pesou o porco da mata este ano.

Nas últimas décadas o estatus prepositivo de *sobre* convértese en problemático cando aparece con grupos cuantitativos en segmentos que, sen a súa presenza, serían considerados suxeito (S) ou complemento directo (CD), como por exemplo en *Baixaron sobre 20 persoas do autobús*, *Lin sobre 50 novelas este ano*. Entre os autores que se achegan á delimitación categorial deste *sobre* destacan Cano Aguilar (1982) e Salvador Gutiérrez (1984). O primeiro deles ponon en relación coas construcións con *entre... y...*, *hasta, de... a...*, *cerca de, más de e menos de* seguidas de numeral, e defende o seu carácter adverbial, dado que:

no indican rección sintáctica de un término por outro, por lo que no funcionan como preposiciones; en segundo lugar, no se refieren a todo el SN, sino solo al numeral, es decir, a un

16 Emprega este criterio, por exemplo, Montoro del Arco (2006: 188).

17 Nesta acepción prodúcense cambios significativos e funcionais. En xeral, *sobre/sobre de* introduce unha frase preposicional que “indica localización espacial enriba ou por riba dun obxecto, en contacto ou non con el” (Álvarez/Monteagudo/Regueira 1986: 512): *O paxaro pousou sobre a casa*. Con *ir*, en cambio, en (6b) denota ataque, e emprégase en alternancia con *contra*.

elemento que modifica al sustantivo: desempeñan, pues, función terciaria, típica del adverbio; y pueden alternar en tales contextos con adverbios como *aproximadamente*, *escasamente*, *casi*, etc. que implican valor cuantitativo. Otros adverbios exigen *de* para introducir al sustantivo modificado por un numeral: «*más de veinte personas*», «*menos de diez días*», «*cerca de catorce años*. Algunos gramáticos consideran a *más y menos* en estas frases como términos primarios, y el sintagma con *de* su complemento (sobre la base del esquema comparativo). Sin embargo, cuando funcionan como sujeto, la concordancia se establece siempre sobre el sustantivo: «han venido más de mil hombres»; y cuando son objeto directo se realiza la pronominalización sobre el sustantivo «han venido más de mil hombres, pero no *los* he visto». (Cano 1982: 229).

E conclúe:

Pero nos inclinamos a considerarlos elementos adverbiales que exigen *de* (o *que* en frases negativas) por su origen en las estructuras comparativas, no sólo por su analogía semántica con otros adverbios inequívocamente tales en contextos semejantes, sino por su paralelismo sintáctico con *cerca de*, ya que *cerca* en ningún caso funciona como elemento primario. (Cano 1982: 229).

Salvador Gutiérrez (1984) comparte a visión de Cano Agui-lar para *sobre* e incide en sinalar como probas de que non funciona como preposición, malia o seu carácter átono e o ir sempre anteposta, que aparece con calquera función sintáctica, que pode ser conmutada por cero sen que a estrutura da secuencia varíe, que nunca funciona como circunstancial, que sempre incide sobre un único constituínte, e que non admite focalización en estruturas ecuacionais.

Así mesmo, Gutiérrez (1984) tamén considera adverbios e termos secundarios *más de*, *menos de* e *cerca de* seguidos dun signo que denote cantidade (cardinal, partitivo ou múltiplo), fundamentándose na imposibilidade de que o adverbio apareza illado nestas construcións e en que poden ser conmutados por cero sen que a supresión afecte a estrutura sintagmática da secuencia. Eu non comparto esta visión, pois ao meu entender, a supresión por cero implica

cambios significativos e funcionais. Acerca do primeiro, creo que a diferenza radica na oposición exactitude fronte á aproximación: non é o mesmo ter x número, que ter un número cerca de x ¹⁸. Respecto do segundo, ese cambio de significado maniféstase na expresión no tipo de unidades que utiliza cada un: para a exactitude, unha frase¹⁹ constituída por un numeral e un substantivo de medida; para a inexactitude, unha frase adverbial con complemento con *de*.

A NGLE (2009) e o DRAE (entrada *alrededor de*) consideran *alrededor de* locución prepositiva nos cómputos temporais (*Serían alrededor de las ocho y media*) e locución adverbial nos usos aproximativos:

Asistieron al acto unas doscientas personas; Esperó unos diez minutos y se marchó. En este uso, el indeterminado alterna con adverbios y locuciones del mismo valor, como *aproximadamente*, *alrededor de*, *cerca de* y *más o menos*, y también con la preposición *sobre* cuando indica aproximación. NGLE (2009: 1101).

É esta unha solución que evita o problema de explicar como unha unidade considerada tradicionalmente SUX ou CD pode aparecer desempeñada por unha unidade de tipo preposicional, mais é unha solución creada *ad hoc*, ao meu parecer, dado que son as únicas locucións adverbiais que mostran unha preposición na marxe dereita²⁰. Por outra banda, como xa vimos, os criterios formais que examinamos ao comezo non apoian o seu tratamento como locución.

En relación con *de... a...*, *entre... y...* + numeral, ningún dos dous autores cuestiona que esteamos ante preposicións; é máis, Cano Aguilar aduce (e Gutiérrez acepta) como proba que o demostra, que estas secuencias non son compatibles con funcións preposicionais

18 Os propios autores (1984: 105) recoñecen que “se pierde el valor semántico estimativo que introducían”.

19 Non me atrevo a concretar tipo de frase, pois creo que falta moito aínda por estudar sobre os numerais e o seu comportamento.

20 García-Page (2008: 129) identifica a aparición dunha preposición na marxe dereita, precisamente, como requisito caracterizador das locucións prepositivas. Respecto á relación de locucións adverbiais rematadas en preposición, as *Normas* (2003) recollen *antes de*. Pola súa banda, as únicas locucións adverbiais formadas co esquema *adverbio + frase preposicional* recollidas na NGLE (2009: 2393) son *después de todo*, *antes de nada*, e non hai exemplos para a pauta *adverbio + de*, loxicamente por outra parte.

(*“se lo he dado a *entre* veinte y treinta personas”, *“vino con *entre* veinte y treinta personas”). Non obstante, ambos insisten en que en *Llegaron entre treinta y cuarenta* debemos sobreentender o substantivo elidido, de maneira que a preposición só afecta o numeral (entendido sempre como adxectivo, ou sexa, determinante), e nunca o núcleo do suxeito, de xeito que non hai aquí suxeito con preposición.

Ao meu entender, tanto Cano como Gutiérrez erran ao intentar xustificar a modificación sobre o numeral cando este aparece illado fundamentándose na recuperación do substantivo correspondente²¹. Se poden aparecer as dúas manifestacións na lingua (*Chegaron entre trinta e corenta persoas*, *Chegaron entre trinta e corenta*), penso que as análises resultantes deben diferir. O contrario, sobreentender o substantivo, bota por terra a diferenciación nos tradicionalmente denominados determinativos entre determinantes e pronomes (por exemplo, *Quero esta mazá*, *Quero esta*).

En segundo lugar, de acordo coa descrición estruturalista funcionalista, se unha frase comeza por preposición esta é unha frase preposicional (Rojo/Jiménez 1989). Se os elementos destacados en 7 son preposicións, e ninguén o dubida, tamén o son en 8, posto que *dende... ata...*, *de... a...* seguen indicando os puntos extremos, aínda que por tratarse de construcións escalares en 8 non existe proceso de movemento. Do mesmo xeito, *entre* indica localización entre os dous extremos sinalados:

7

- a) Fun andando *dende* a casa *ata* a facultade.
- b) Todas as semanas vai *de* Santiago *a* Madrid en avión.
- c) A miña aldea está *entre* Santiago e Ordes.

8

- a) Os moletes poden pesar *dende* 250 gramos *ata* 2 kg.
- b) Asistiron á conferencia *de* 20 *a* 40 persoas.
- c) A tortilla de pan leva *entre* unha ducia e dúas de ovos.

21 Pola contra, Bosque (1998), nun traballo moi interesante sobre os complementos de medida, dado que os substantivos de medida non admiten complementos restritivos, avoga polo cuantificador como núcleo do sintagma cuantificador.

Ante o dato de que *entre* non se constrúe no valor aproximativo con funcións preposicionais como argumento que proba o seu carácter preposicional, quero precisar: 1) o feito de que teñamos máis dunha preposición seguida non é inusitado nin proba que algún dos elementos non pertenza a ese paradigma (Álvarez/Xove 2002: 632); e 2) si se documenta nos corpus a compatibilidade entre funcións introducidas polas preposicións *a* ou *con*, por continuar cos exemplos que trataban os autores, seguidas de *entre... y...* + numeral, tanto en galego –as catro seguintes– coma en castelán –as catro últimas–:

Ademais, os ingresos polas súas dúas autobiografías ascenderon a entre seis e doce millóns. [CORGA: CG1996-02-23/132].

O éxito da oferta inmobiliaria de onte hai que buscalo non tanto nos resultados económicos como no grao de difusión alcanzado, que atraeu ata o hotel Finisterre da Coruña a entre 800 e mil persoas. [CORGA: CG1999-05-19/26].

O primeiro atentado contra as dependencias da Garda Civil trala ruptura da tregua produciuse o 26 de xullo pasado na localidade soriana de Ágreda, ó facer explosión un coche-bomba cargado con entre 25 e 30 quilos de explosivos xunto á casa cuartel. [CORGA: CG2000-11-12/34].

A Fiscalía presentou a súa querela por un suposto delicto tipificado no artigo 578 do Código Penal, contido baixo o epígrafe “dos delitos de terrorismo”, que pena con entre un e dous anos de cárcere o “enaltecedemento ou xustificación” das accións terroristas descritas no capítulo. [CORGA: CG2002-05-28/1].

Sin embargo, los restos fósiles de estas especies hallados en África se remontan a entre 10 y 14 millones de años. [CREA].

El incidente se produjo sólo un día después de la celebración, con manifestaciones y concentraciones de la población timorense, del sexto aniversario de la “Matanza de Santa Cruz”, cuando los soldados indonesios mataron a entre 50 y 200 civiles que participaban en una procesión. [CREA].

Para hacer una temporada razonable en el Teatro Real, deberíamos contar con entre cinco y seis mil millones de pesetas, y entre dos mil y dos mil quinientos millones para el Teatro de la Zarzuela. [CREA].

Según los cálculos realizados por fuentes del sector de la Alimentación, las asociaciones que integran la Confederación de Empresarios de Comercio Minorista, Autónomos y de Servicios se harán con entre 18 y 20 votos, por lo que pueden dar la vuelta a las elecciones. [CREA].

Por outra parte, respecto da imposibilidade de que o *cerca* aproximativo apareza illado, é certo que as ocorrencias son escasas e están relacionadas con contextos ricos en información, polo que non é preciso o complemento para especificar a significación secundaria, a aproximativa, pero existen ocorrencias, como comprobamos anteriormente coas mostras do apartado 2.1.1. tanto para galego (por exemplo, *Se non chega ós cen, andaralle cerca; levábanse moitos anos, quizais corenta ou cerca*), como para castelán (*podía situar la peseta en cincuenta y cinco por dólar o cerca; para alcanzar las 132000 toneladas anuales en 1885 y el medio millón o cerca en 1913; No te veo desde hace dos semanas o cerca*).

Finalmente, respecto do *sobre* aproximativo, se en realidade é un adverbio cando posúe este valor, por que non é prescindible en *Chegou sobre as dúas da mañá* e si o é en *Pesa sobre un quintal*, *Dura sobre dúas horas*? A mesma pregunta teño que formulala respecto de *cerca de*. Por que non podemos prescindir del en *Chegaron cerca das doce* e si en *Asistiron cerca de duascenas persoas ó acto* ou *Mide cerca de dous metros*?

Outras preguntas que xorden son tamén: 1) Que *cerca* teña que estar seguida de *de* para expresar aproximación con grupos cuantitativos implica que se produza unha transcategorización? 2) De verdade hai modificación sobre o numeral nas expresións cuantitativas? 3) Pode que se cuestione que *sobre* sexa preposición, e incluso *entre*, pero *de* e *a* (*Pesa de 5 a 7 quilos; Pesa entre 5 e 7 quilos; Subiron ó autobús entre 20 e 30 persoas*)? Non será a función sintáctica tradicionalmente atribuída a eses segmentos a que se debe cuestionar? Sen dúbida, eu inclínome por isto último.

Chegado este punto, imos facer un percorrido pola problemática sintáctica dos complementos de medida, por se puidese axudarnos a afianzar a categorización de *cerca de* como adverbio seguido de *de*. Nesta decisión pesan dous factores: 1) a valoración aproximativa dáse sobre todo con verbos que indican medida, e 2) existe unha

relación entre funcións e unidades sintácticas que establece o tipo de unidades concretas que poden desempeñar unha función sintáctica dada²². Trátase de ver, xa que logo, se estes complementos admiten unha frase introducida polo adverbio *cerca* ou a preposición *sobre*.

5. Os complementos de medida

5.1. Panorámica sintáctica

Nas secuencias que recollo a continuación discútase a función sintáctica que desempeña o segmento introducido pola unidade de tipo aproximativo.

Ten sobre dez anos. [Álvarez/Monteagudo/Regueira 1986: 512].

Bótalle sobre un quilo de fariña. [Álvarez/Monteagudo/Regueira 1986: 512].

O terremoto que sufriu Os Ánxeles en 1994 e que causou cerca de cen mortos permitiu confirma-la estreita relación entre o nerviosismo e o fallo cardíaco. [CORGA: CG1996-02-16/167].

A súa misión de investigación durará cerca dun ano marciano, o equivalente a dous anos e medio na Terra, pero non acabará aí, xa que a sonda servirá como ponte de comunicacións para as naves que teñen previsto pousarse en solo marciano no 2003 e 2004. [CORGA: CG2001-10-22/2].

“Hai cerca de 5.000 prisioneiros dentro de Kósovo e estamos moi preocupados por eles”, denunciou Aliha a través dun intérprete. [CORGA: CG1999-05-26/21].

O profesor, que leva cerca de 14 anos a traballar neste proxecto, explicou que os verbos teñen enlaces que os relacionan cunha serie de elementos gramaticais, polo que se trata de coñecer cántos hai para cada un deles e de qué natureza son estes. [CORGA: CG2002-05-11/56].

O peso máximo dalgúns destes animás, pode chegar a pesar catrocentos cincuenta ou setecentos quilos e algúns deles chegan a medir cerca de tres metros de longo. [CORGA: X.

22 Por exemplo, unha frase nominal non pode ser Complemento Indirecto.

Rodríguez Vergara, *Redes e peixes. Saberes dun mariñeiro*, Xunta de Galicia, 2008].

Preto de mil persoas asistiron onte pola tarde ao funeral da nena que foi enterrada hoxe en Cidade Real. [CORGA: *GH2009-04-22/45*].

A pregunta que condensa todas as dúbidas que emerxen á luz dos exemplos é a seguinte: se *sobre, cerca de* e demais son categorialmente preposicións, como se explica que introduzan un CD ou incluso un S? Ou é ao revés, e o que debe cuestionarse é que sexan CD ou S? O engadido da expresión aproximativa, naturalmente, non fai máis ca acentuar a problemática que xa existe para a identificación da función sintáctica que desempeñan os segmentos que inclúen algunha unidade de medida cuantificada –lonxitude, peso, tempo, volume, distancia, superficie...– tales como:

Alá ó fin da comida, o dito señor Lopes de Neira, dixo, destacando unha botella de rico risóleo da súa própaea cosecha, que na súa terra, onde se iba faguer o apeadeiro, había cabirtos que tiñan quince días, pesaban quince libras e custaban quince réas. [TILG: *O Galiciano. Paróla Gallega publicada todol-os días 1, 8, 15 e 23*, Paróla 103, 1 de outubro, 1886].

Como vemos, entrecrúzanse aquí dúas cuestións –por un lado, a categoría de *cerca de* e demais elementos similares e, polo outro, a función sintáctica dese segmento– para as que creo que o galego pode achegar datos interesantes.

Na curta tradición galega, as gramáticas non se deteñen nesta cuestión nin tampouco os investigadores se ocuparon case dela, quizais por considerala marxinal ante tantos aspectos necesitados de estudo. Pola contra, a tradición española, cun percorrido moito máis longo, si profundou, malia que sen que os estudosos se poñan de acordo acerca da función sintáctica que desempeñan as expresións cuantitativas nin tampouco sobre a categorización das unidades de tipo aproximativo que poden introducir ditas expresións. Mostra disto é a seguinte indicación da Real Academia Española na súa *Nueva gramática de la lengua española*:

No son locuciones preposicionales, en algunos de sus usos, *alrededor de* (ya mencionada en el § 29.8j), *cerca de*, *arriba de* y *abajo de*. Así, *alrededor de* puede considerarse locución preposicional en *viajar alrededor del mundo*, pero, si se analizara como tal en *Se manifestaron alrededor de diez mil estudiantes*, el sujeto de esa oración sería un grupo preposicional. Los grupos preposicionales no ejercen la función de sujeto, como se explica en los § 33.2g y ss. Si se considera, en cambio, locución adverbial, como hace el *DRAE*, no se impide que el grupo así constituido pueda ser sujeto, puesto que los grupos nominales formados con algunos adverbios (*casi*, *incluso*, *solo*, *también*, etc.) son compatibles con esa función sintáctica. Cabe hacer notar que estas expresiones de aproximación se asemejan a los cuantificadores comparativos (como *más* en *más de mil personas*) en que son compatibles tanto con los pronombres como con los adverbios. Repárese, en el mismo sentido, en que, si el segmento subrayado en *No cobraba el hombre arriba de diez y seis mil reales* (Galdós, *Episodios*) fuera un grupo preposicional, no cabría explicarse el hecho de que ejerza la función de complemento directo del verbo *cobraba*. (RAE, 2009: 2284)

Guillermo Rojo resume perfectamente o deambular clasificatorio dos complementos de cuantificación de verbos coma *pesar*, *medir*, *durar*, *custar* etc.:

Como es bien sabido, la R.A.E. los ha considerado, desde 1917 hasta *el Esbozo*, complementos circunstanciales (cfr. *GRAE*, 1931, § 255; 1973, § 3.4.9.). La razón de ello es, por supuesto, que expresan una circunstancia de la acción referida por el verbo y, en general, responden a la pregunta ¿Cuánto? Otros, como Roca Pons (1970, 366), los han visto también como complementos circunstanciales, pero señalando explícitamente que en casos como éstos se aprecia proximidad entre complementos directos y circunstanciales. Por su comportamiento ante la pronominalización (*Los mide*, *Las duró*, *Los pesa*, *Las cuesta*), Alarcos los clasifica como implementos (cfr. Alarcos, 1969, 235), lo cual ha llevado a que otros autores los incluyan entre los complementos directos (cfr., por ejemplo, Alcina-Blecu (1975, 864 y sigs.). (Rojo, 1985: 188).

Dado que se trata de complementos nucleares, admiten substitución por adverbios, preséntanse en forma de frases nominais (de valor cuantitativo) ou adverbiais e que a pronominalización devén de que proceden de acusativos non preposicionais latinos, Rojo (1985, 1990) propón incluílos na función que el denomina provisionalmente *complemento adverbial* (CA_{Adv}).

Outros autores (por exemplo Alarcos 1994; Pérez 1989 ou Martínez 1996), ante a pronominalización con pronomes de acusativo e a dificultade de decidir na conmutación con *poco*, *mucho*, *bastante*, *demasiado* etc., se eses cuantificadores son adverbios ou pronomes, optan por seguir considerando estes complementos un subtipo do complemento directo ou, en termos alarcuianos, un implememento.

Máis recentemente outros autores abordaron esta cuestión. Entre eles debemos distinguir principalmente os que seguen unha liña continuísta dos que abren unha nova vía de análise. Con todo, non encaixa en ningunha destas liñas o traballo de Soto Andión (2011), *Sobre la complementación circunstancial y preposicional*, traballo co que eu non concordo, pois, a pesar de tratar os verbos de medida e duración, por unha banda, prescinde de toda a literatura á que deu lugar o famoso artigo de 1968 de Alarcos, coas importantes achegas de I. Bosque, S. Gutiérrez, G. Rojo, J. Martínez e tantos outros, e por outra banda, na súa descrición dos complementos de extensión ou distancia, aplicable tamén aos temporais e aos que levan verbos como *pesar* ou *medir*, prima a indeterminación e a subxectividade, tal como demostra a seguinte cita:

[...] pueden ser llamados complementos directos por admitir sustitución pronominal por clítico acusativo (percorreunos/los recorrió; nadounos/los nadó) y circunstanciales, al ser posible la conmutación por un adverbio (percorreu/recorrió bastante; nadou/nadó mucho). Cuando el emisor pretende referir el objeto de la acción o movimiento, aquello que realiza y que está directamente afectado por el evento señalado en el predicado, con independencia de que pueda ser o no modificado por cuantificación (*v.g Nedar [bastants] metres*), hablaremos de complemento directo y de construcción transitiva; pero si lo quiere transmitir es una simple cuantificación adverbial de

lo realizado, no lo que realizó, parece preferible optar por la función de circunstancial. (Soto 2011: 266).

No grupo continuísta sitúase, por exemplo, a NGLE, quen considera argumentos cuantitativos os complementos dos verbos *costar*, *durar* ou *medir* (2009: 2913). Fronte a Berná Sicilia (2013), quen indica que estes argumentos cuantitativos constitúen unha nova función sintáctica, a NGLE considéraos un subtipo do CD²³:

Se ha observado repetidamente que los llamados VERBOS DE MEDIDA (*costar*, *medir*, *pesar*, *tardar*, *valer*) ofrecen resultados inestables en la sustitución de su complemento por un pronombre átono. Estos verbos se solían construir en latín con complementos de acusativo, y hoy se suelen considerar transitivos. Sus objetos directos están restringidos semánticamente, puesto que son ARGUMENTOS CUANTITATIVOS. (NGLE 2009: 2600).

Neste mesmo grupo pode inscribirse tamén Domínguez Vázquez (2001), pois inda que establece unha subdivisión terminolóxica dentro do CAdv de Rojo (1985, 1990) e denomina *complemento directo adverbial* os complementos de peso, medida, prezo e duración, porque “presentan características cercanas a la función de complemento directo, pero también a funciones adverbiales”, no fondo, a nova función non é máis ca unha mera cuestión terminolóxica.

Nesta liña continuísta intégrase así mesmo o traballo de Pino Serrano (2004) sobre os complementos de medida. A partir das conclusións extraídas para este tipo de complementos en francés, a autora examina os criterios empregados para a súa delimitación e aplícaos ao galego, concluíndo que, salvo a pasivización, os demais criterios formais –nuclearidade, construción directa, interrogación, non mobilidade, pronominalización e concordancia co participio pasado– indican que se trata de CD e que só o contido semántico

23 A NGLE integra *costar*, *pesar*, *medir*, *valer*, *durar*, *tardar* entre os verbos transitivos que denotan estado ou situación e agrúpaos baixo o termo medida (NGLE 2009: 2607).

de cantidade, duración, dimensión etc., é o que leva a catalogalos como CC.

Finalmente, nunha posición intermedia, Cidrás Escáneo (2008) considera CD os complementos dos verbos de medida, mais destaca deles o seu comportamento pouco prototípico, o que chega mesmo a poñer en causa a súa condición de complementos de Obxecto:

Trátase do único caso en que un circunstante, aínda sendo argumental, é presentado como OD e non como CCIR. Cando menos iso é o que parece marcar o clítico de acusativo que amosan: *Os trinta metros mediunos; O medio quilo pesouno; As tres horas durounas*. Porén, estas construcións non admiten transformación pasiva, polo seu carácter estativo e o seu escaso perfil transitivo. Ademais, o complemento de Cant só admite sen problema o clítico de acusativo cando é unha FN nucleada por unidades de medida (*Dura tres horas; Custa dez euros*), pero non cando é un adverbio, categoría inhábil para funcionar como OD (*Dura / custa moito / pouco* -> **Dúrao / *Cústa*), nin mesmo cando é unha frase nominal que non contén unidades de medida e non ten daquela unha interpretación cuantificacional ineludible (*Durou toda a mañá* -> **Durouna; Custoulle unha multa* -> *?Custoulla*; pero *Custou moitos esforzos* -> *Custounos*). (Cidrás 2008: 418-419)

Fronte a esta liña continuísta, Cano Aguilar (1999) no seu estudo sobre os complementos de réxime verbal indica que certos ‘circunstanciais’ non se axustan aos criterios definitorios da categoría, fundamentalmente por vir esixidos pola semántica de determinados verbos, mais négalles a caracterización de CD:

Los complementos sin preposición, pero no objetos directos, al ser centrales por propios de la valencia verbal, tienden a interpretarse como objetos: es el caso de los complementos de medida, como los de *distar cien metros, pesar ochenta kilos* o *durar toda la noche*. (Cano 1999: 1817)

Son Demonte e Masullo (1999) os que abren unha nova vía de análise ao incluír os complementos dos verbos de medida nos

casos limítrofes entre predicación e complementación. Segundo estes autores, se ben se presentan como verbos transitivos correntes ó tomar como complemento só un sintagma nominal (cuantificado non específico), non queda claro que a expresión de medida exprese ningún papel semántico, senón que máis ben parece atribuírle unha propiedade ao suxeito da oración (a súa medida, prezo, peso ou valor), o que fai que poidan verse como complementos predicativos obrigatorios e non como CD canónicos. Esta análise semántica sería a que explica, segundo os autores, que o complemento non poida estar introducido por determinantes definidos (**La bolsa pesaba estos kilos*) e que non resulten pasivizables (**Son costados veinte dólares por el servicio*), mais segue sen explicar a pronominalización en pronome de acusativo do complemento de medida. Respecto de por que os verbos de medida²⁴ son incompatibles con sintagmas adxectivais, a diferenza dos predicativos canónicos, aducen que seleccionan semanticamente unha medida, cuxa realización estrutural canónica é un sintagma nominal cuantificado.

Así pois, aparece en escena unha función sintáctica diferente das propostas ata agora –circunstancial de cantidade, CAdv, CD, complemento directo adverbial– para acoller os complementos de medida: o complemento predicativo (PVO). Sen dúbida, esta nova proposta de análise permite explicar o rexeitamento á conversión en pasiva, mais explica tamén a pronominalización?

O galego pode axudar a explicar a pronominalización, como veremos deseguida, xa que nel, a diferenza do castelán, recóllense construcións con clíticos de acusativo concordando co Suxeito en xénero e número que non son CD.

5.2. A contribución do galego

Pino Serrano (2004) afirma que enunciados como *Seis metros, mídeos ben / Si que os mide/ Mídeos* ou *Vinte quilos, claro que os pesa/ Pésaos* son perfectamente válidos en galego, e eu concordo, pois lembro a cántiga –*Canto pesas? –Cen artesas. –Canto vales? –Cen reales. –Vaite*

24 Chegan a denominalos “verbos transitivos aparentes o espurios” (op. cit., 2519).

*ó aire que aínda non os vales*²⁵. Non obstante, a pronominalización anterior tamén parece válida para *Á excursión, vinte persoas fóronas ben/ Si que as foron/ Si, ho, fóronas*, caso no que a consideración de CD está totalmente descartada. E en liña con isto, esa mesma cliticación podería ser tamén válida para *Cantos baixarían do autobús? Deberon baixar corenta persoas. / Si, corenta debéronas baixar ben*.

Pérez (1989) afirmaba:

Nada hay que objetar a la afirmación de Rojo en el sentido de que la prueba de la pronominalización como criterio exclusivo puede resultar insuficiente para la definición del CD¹⁵.

¹⁵Rojo (1985: 188 y *próx.*: § 6) afirma que existen entidades reconocidas comúnmente como CD que no responden a esta prueba, pero no aporta ningún ejemplo, de modo que resulta difícil saber a qué tipo de casos se refiere. De todos modos, aun admitiendo dicha posibilidad, no tenemos constancia de que se dé el caso contrario (complementos que no sean CD y que sí admitan la citada pronominalización) si exceptuamos los CADv 2 de Rojo. (Pérez 1989: 477).

Fronte a esta aserción, en galego, hai complementos que non poden ser CD e non obstante admiten pronominalización con clítico de acusativo, mantendo incluso a concordancia co elemento ao que se refiren. Por exemplo, na atribución identificadora Álvarez e Xove (2002: 107) achegan como solución tradicional que vai caendo en desuso en favor das formas do nominativo, de *o* ou de *cero* para a terceira persoa o seguinte exemplo: *¿Aquela rapaza de chaqueta amarela é a moza de Anxo? Non, non a é, pero parécea*. Este uso documéntase nos corpus:

Canto tempo hai que non vía a esa rapaza. Está moi desmellorada, consumida. Non a parece, a pobre. [CORGA: X. M. Martínez Oca, *Beiramar*, Xerais, 1983].

25 Recollida tamén en <http://orellapendella.gal/canto-pesas/>

Como mostra de ocorrencia documentada na lingua escrita podemos citar a seguinte: *A Boca d'escacho tiña cinco arroas, que as pesou á miña vista*. [TILG: X. Lesta Meis, *As abellas de ouro*, Nós, 1930].

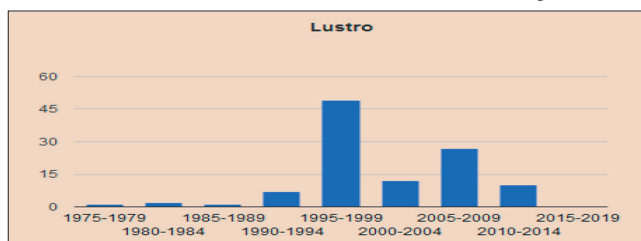
Diferencia éa, en troques, que se no ferrolán o cambio se produciu cara a un lado determinado, no de Marín foi por contra cara á banda contraria. [CORGA: M. Riveiro Loureiro, *Corpo canso*, Ir Indo, 1993].

A vítima créaa o lector, éa o lector, a lectora. [CORGA: X. Borrazás, *Contos malvados*, Xerais, 1998].

Mais en relación con este uso, en galego insisto, está tamén o do pronome de acusativo con certos verbos intransitivos “cunha intención claramente sinaladora e de atracción da mirada do interlocutor cara á persoa do axente da acción que se indica: *Aí* as *están* (elas); *Alí* o *vai*; *Aquí* as *veñen*” (Álvarez/Monteagudo/Regueira 1986: 173). Álvarez (2015) sinala que esta construción goza de gran vitalidade na área suroccidental co eixe central na ría de Pontevedra, destacando o seu emprego con todo tipo de falantes. A autora subliña, así mesmo, o emprego recorrente na linguaxe literaria das últimas décadas e a súa expansión a autores que non son orixinarios da zona.

A consulta ao CORGA²⁶ apoia dita afirmación, pois documéntanse algo máis de 100 ocorrencias para a construción

26 Consulta realizada sobre a versión 3.0 –en probas– que consta de case 37 millóns de palabras. O CORGA 3.0 está etiquetado automaticamente na súa totalidade e permite a procura por elementos gramaticais sucesivos, podendo ademais especificar máis dunha opción en cada campo. A maiores, poden verse as frecuencias dos elementos que se procuran, organizadas polos parámetros de clasificación do corpus, vertidas a gráficas, o que, referido á distribución temporal por lustros –téñase en conta nos datos que imos ver que para o último lustro apenas se incorporaron documentos e que o penúltimo tampouco está completo aínda– permite constatar a simple vista a vitalidade apuntada por Álvarez (2015) para a construción *adverbio locativo* (*aquí, aí, alí, alá, velaí, velaquí*) + *clítico de acusativo de 3ª + verbo intransitivo* (*estar, ir, vir, andar, quedar*):

Gráfica da frecuencia completa por lustro.

conformada por adverbio deíctico (*aquí, aí, alí, alá, velaí, velaquí*), seguida de clítico de acusativo de terceira e mais verbo intransitivo (*estar, ir, vir, andar, quedar*). Algúns dos resultados son os seguintes²⁷:

Velaí os están aínda moitos deles, en pé, activísimos e pedindo sen pedir a homenaxe da, hoxe, multitude galeguista. [CORGA: CG1995-02-14/7].

–Entrou por un túnel e agardou a que os seus perseguidores iluminasen a sala principal. / –¡Aí está!– berrou un home de barba. / –¡Rápido, Joseph, aí os veñen!– berrou ó baleiro. [CORGA: C. Vila Sexto, *Cara á fin da luz*, Xerais, 1995].

–¡Aí os están! ¡Xa os veñen! ¡Veñen voando! [CORGA: X. Mantega, *Morrer na herba*, Edicións Positivas, 1995].

–Velaí os van, tal para cal. [CORGA: M. Lourenzo González, *Arqueofaxia*, Xerais, 1995].

Volvinme, e alí a estaba. [CORGA: M. Lourenzo González, *Arqueofaxia*, Xerais, 1995].

[...] nai de Carmiña, que ten o medo no corpo desde que lle mataran o marido nunha lea que houbo por unha extrema, camada que son de miserentos, que por uns metros e catro carballos lle mandaron uns sicarios a que lle desen unha malleira e alí o quedou o malpocado, no medio dun rego, sen poder moverse, afogándose pouco a pouco nun palmo de auga, e a nai de Carmiña, claro, nin se atreve a abrir a boca aínda que lle estean pervertendo a filla [...] [CORGA: X. Queipo, *O ladrón de esperma / Tío Filipe (Conto terrible onde se relata bifocalmente a memoria dun suicidio familiar)*, Xerais, 2001].

Tantos anos fóra, tantos anos sen saber ninguén nada del e agora aí o anda, cargado de ouro ó pescozo, co seu ariño na orela, coa súa tatuaxe no ombro, coas marcas dunha vida de soidade e desarraigamento. Aí o anda, tan distinto a como era, a como foi sempre mentres viviu aquí; [CORGA: F. A. Vidal, *Os pecados capitais*, Xerais, 2007].

Así que alí o estaba el, ben embrulladiño en varias capas de cobertores, sentado comodamente no seu sofá e cun ponche caseiro quente de brandy, ovo e azucre entre as mans. [CORGA:

27 Repárese na terceira secuencia na aparición da construción tamén co adverbio *xa*.

H. Dacosta, *Unha mada de doce relatos / (Con)secuencia*, Laiovento, 2008].

A pesar de que os complementos cuantitativos poidan atribuírse ao suxeito a súa medida, prezo, peso ou valor, o que fai que poidan verse como complementos predicativos obrigatorios do suxeito, ao meu entender, non cumpren cunha das características que mellor definen formalmente o predicativo, e é a concordancia: *As nais esperaban contentas na porta, Túa nai, aí a anda*²⁸. Os complementos de medida non concordan, nin cando se pronominalizan, co xénero e número do suxeito, senón que o fan coa unidade de medida: *A bolsa pesa dous quilos* -> *Pésaos*; *O saco pesa unha tonelada* -> *Pésaa*, o que invalida a función PVO e nos volve situar na órbita do CD.

Agora ben, supoñamos que a secuencia *Debeu reinar tres anos* pode converterse en *Tres anos debeu reinalos* ou *Tres anos non chegou a reinalos*²⁹. Implica esta pronominalización que esteamos ante un CD? Debemos entender que o verbo *reinar* presenta un esquema transitivo en *Reinou tres anos* e intransitivo en *Reinou durante tres anos*?³⁰ Na miña opinión estamos ante dúas variantes expresivas da mesma función sintáctica, só que expresada de dous modos diferentes: frase nominal e frase preposicional. Naturalmente, ninguén cuestiona que *tres anos* sexa un complemento de tempo. Entón por que pode pronominalizarse en clítico de acusativo? A explicación debe buscarse, como xa suxería G. Rojo (1985, 1990), na orixe deste tipo de construcións, no latín, lingua na que, segundo

28 A función deste clítico non está exenta de polémica. Así, Álvarez, Monteagudo e Regueira (1986: 173) consideran o uso do pronome de acusativo con certos verbos intransitivos predicativo do suxeito; para Freixeiro (2000: 131-133) o clítico de *Aí o vén* é un indicador funcional do suxeito, mentres que Álvarez e Xove (2002: 105-106) inclínanse por consideralo atributo: “O verbo atributivo máis característico é *ser*, porque é a cópula de significado menos marcado, porque se emprega en tódolos tipos de construción atributiva e porque en calquera delas é o máis frecuente. Pero tamén hai outros verbos que achegan significados aspectuais (*estar, quedar, ir, vir, seguir, andar...*) ou modais (*parecer, semellar...*)”.

29 Non documento nos corpus esta pronominalización, mais o grupo de galegofalantes cos que a consultei vírona normal.

30 A mesma dualidade prodúcese, por exemplo, cos verbos *nadar, correr, camiñar, andar, durmir, esperar* etc. No fondo é un complemento cuantitativo de tipo temporal.

as gramáticas latinas (Valentí 1960; Goñi/Echevarría 1963; Bassols 1987), os complementos de extensión, medida, distancia e duración podían expresarse en acusativo sen preposición: *Fossa lata tres pedes* (*Foso ancho de tres pés*), *Abest viginti passus* (*Dista vinte pasos*), *Multos annos regnavit* (*Reinou moitos anos*). Con todo, tamén existían outras posibilidades expresivas. Por exemplo, para a de duración no tempo existía tamén o acusativo coa preposición *per* (*Siciliam Verres per triennium depopulatus est*, *Verres saqueou Sicilia durante un trienio*) ou o ablativo con comparativos (*Decem annis ante*). Para a distancia alternaban o acusativo (*Villa a mari mille passus aberat*,) e o ablativo, este último empregado sobre todo con *spatium* e *intervallum* (*Villa a mari mille passuum intervallo aberat*)³¹. É esa, penso, a explicación de por que as frases cuantificadas con numerais que acompañan os verbos de medida –agrupadas, por exemplo, en Goñi e Echevarría (1963) baixo a denominación xenérica de circunstancias– poden pronominalizar en acusativo.

Diferenciar no esquema argumental do predicado *pesar*, por exemplo, entre *O panadeiro pesa o pan* (SCD) e *O panadeiro pesa 75 quilos* (SCAdv/SCCuantitativo) permite explicar a pronominalización con clítico de acusativo en ambos os dous casos e, ao tempo, a diferente resposta á conversión en pasiva dun e outro. Agora ben, a unidade que desempeña o complemento adverbial ou cuantitativo non está restrinxida para min unicamente a sintagmas nominais cuantificados, pois tamén os adverbios a poden realizar³²: *O saco pesa moito – de máis – dabondo – de sobra – en exceso...* Neste sentido creo que se debe reparar na similitude existente ante a posibilidade de modificación das frases nominais cuantificadas cos adverbios comparativos: *Cheguei dous-moitos-bastantes días- antes ca ti* / *Peso dous-moitos-bastantes quilos máis ca ti*. Ademais, tamén as frases preposicionais con *de... a...*, *entre... e...*, *ata* e *sobre* desempeñan, na miña opinión, a mesma función sintáctica ca o sintagma nominal

31 A tradución que propón Valentí Fiol (1960), curiosamente, é a mesma para ambos os casos: “*la villa dista una milla del mar*”, mentres que Santiago Martínez (2004: 29) propón para o ablativo “*la aldea distaba del mar un intervalo de mil pasos*”.

32 É certo que delimitar os usos adverbiais de *moito*, *pouco*, *menos*, *demasiado* etc. con respecto aos pronominais non resulta doado, e en ocasións é imposible; porén, penso que non ocorre o mesmo con *dabondo* ou as locucións *de máis* e *de menos*, para as que só existe unha categorización: a de adverbio.

cuantificado. Tema diferente é como se analizaría en unidades menores ese complemento.

Como establecer o límite entre complemento cuantitativo e CD cuantificado? Como opoñer *O panadeiro pesa 75 quilos* e *Péseme 75 quilos de patacas*? Ademais de, por suposto, non prescindir nunca do esquema no que entra o complemento en cada caso, penso que o emprego da denominada pasiva reflexa pode sernos útil para a diferenciación³³. Con suxeito inanimado, o suxeito nunca é axente, polo que non é posible a transformación a pasiva reflexa e *Pésanse 75 quilos* non corresponde a *As patacas pesan 75 quilos* senón ao esquema SCD: alguén pesa/procede a pesar x cantidade dun produto. Con suxeito animado, non obstante, cambian as tornas e si é posible dita transformación. Ante *Xoán pesa 75 quilos* pode entenderse que *o peso del é de 75 quilos*, co que non pode transformarse en pasiva reflexa (**pésanse 75 quilos*), ou pode entenderse como *Xoán pesa/procede a pesar 75 quilos de algo*, en cuxo caso obtemos a pasiva reflexa. *Pésase 75 quilos e xa non se pode pretender ser modelo* corresponde ao que se coñece como impersonal con *se*. Confróntese a imposibilidade de **cando se pesan/miden/duran/valen/custan* + complemento de medida cos seguintes exemplos extractados do CORGA de *cando se* + verbo transitivo en 3ª plural + Sux, correspondentes á configuración de pasiva reflexa:

Pois a renuncia á compañía amorosa dunha muller en abstracto, *cando se teñen vinte anos* e desde os nove se viviu nun Seminario, é fácil.

E cando un está perceptiblemente bébedo teima en que non sexa tan perceptible, e algunhas inhibicións acentúanse e encorran por esta causa, contrariamente ao que proclama o saber popular, inhibicións como a de non ir mexar *cando se teñen ganas*.

Nas matanzas, cando matamos os porcos, ó segundo día chamámoslle partir porque é *cando se abren os animais* para salgar.

33 Repárese en que esta transformación é válida incluso para aqueles verbos que, como *ter*, rexeitan a conversión a pasiva: *teñen cartos e o mundo cala* / *téñense cartos e o mundo cala*. Non así, naturalmente, para o impersonal *haber*: *hai cartos* / **hanse cartos*, ou para aqueles transitivos que posúen un suxeito inanimado: *A caixa contén xoguetes* / **contéñense xoguetes*.

España ten máis tempo para facer fronte á situación que outros países europeos, dixo, aínda que precisou que se non se actúa, cando se acometan as reformas necesarias “será máis penoso e custará máis”.

O dilema agudízase cando se administran poucas provincias, onde cada un dos catro presidentes adoitaba cobrar en Goberno o peso achegado ó Parlamento.

Cando se cobran trinta euros por unha entrada o menos que se pode pedir é saír satisfeito do investido.

Así, mentres que Technorati rexistraba 60 millóns de blogs, podíamos falar duns 2.000 blogs en galego, e cando se superaron os 100 millóns de blogs a nivel mundial, a nosa lingua tamén superaba os 3.700 blogs.

Comparto, pois, a visión de Rojo e entendo que cos verbos *pesar*, *medir*, *custar*, *durar* e *valer* estamos ante unha función sintáctica diferente do CD –chámesele complemento adverbial, complemento cuantitativo³⁴ ou como se prefira–, que se caracteriza por presentar un significado congruente co contido léxico do verbo que o esixe, é argumental, prescindible en ocasións igual ca outras funcións nucleares³⁵ e está desempeñada maioritariamente por frases nominais cuantitativas, mais tamén pode aparecer con adverbios de cantidade ou frases adverbiais e preposicionais que delimitan a construción cuantitativa.

Non obstante, malia o anterior, é innegable que outros verbos que adoitan construírse con complementos mensurables como *tardar* ou *vivir* documéntanse tamén con pasiva reflexa, o que avoga nestes casos pola consideración de verbos transitivos e non pola identificación de CAdv ou Cuantitativo:

Con Near tardáronse a penas 26 meses e custou 120 millóns de dólares, inda que terá outros custos adicionais. [CORGA: CG1996-02-11/127].

Para repoñela tardaranse de novo séculos, pois para reproducir entre 2 e 3 centímetros de humus ou terra fértil deben pasar

34 Para o portugués, en Busse (1994) denomínanse *complementos de quantidade*.

35 *Non collas o rapaz no brazo que pesa, Custa chegar a fin de mes* etc.

entre 200 e 1.000 anos, segundo as características das zonas. [CORGA: N. Rodríguez Rial, *O planeta ferido. Por unha razón ecolóxica*, Novo Século, 1990].

“Os tres –explica Pepe Barro– temos a idea de que se viven moi poucos anos e o tempo hai que aproveitalo ben”. [CORGA: *TN1998-01/23*].

As liñas a seguir, ao meu entender, para poder explicar satisfactoriamente o funcionamento dos complementos mensurables nas diferentes construcións nas que estes poden aparecer, deben dirixirse cara á identificación dos verbos, fóra os que xa vimos, que poden construírse con complementos mensurables, describir os esquemas nos que estes aparecen e profundar na estrutura interna das construcións cuantitativas formadas por numerais. Nestas últimas, malia que se pretenda a análise que corresponde ao estado actual da lingua, debe buscarse a orixe no latín, pois segmentos con numerais que hoxe se consideran suxeito teñen a súa orixe en acusativos latinos coa preposición *ad* ou *supra*³⁶, ademais de producirse en ocasións a confluencia de dúas estruturas diferentes con numerais nunha única actual: *mille* + *acusativo* (*mille milites*, *mil soldados*) / *mille* + *xenitivo* (*mille militum*, *un millar de soldados*) -> *mil soldados*.

36 Baste para exemplificar esta necesidade o segmento subliñado da seguinte pasaxe de Tito Livio e dúas das traducións que se ofrecen para ela:

Et alia noui generis hominum ex Hispania legatio uenit. Ex militibus Romanis et ex Hispanis mulieribus, cum quibus conubium non esset, natos se memorantes, supra quattuor milia hominum, orabant ut sibi oppidum, in quo habitarent, daretur. (Tito Livio, *Ab Urbe condita*, XLIII, 3).

Y llega otra delegación de Hispania, de un nuevo género de hombres. Más de cuatro mil hombres diciendo que eran hijos de soldados romanos y mujeres indígenas con las que no había *conubium*, rogaban se les concediera una ciudad en la que habitar. (Wulff Alonso, F. (1989): “La fundación de Carteya. Algunas notas”, *Studia historica. Historia antigua*, 7, pp. 43-58.).

Asimismo desde Hispania llegó una legación de un nuevo tipo de hombres. Más de 4000, que decían ser hijos de soldados romanos y de mujeres hispanas, con las que no les había resultado posible contraer matrimonio legal, solicitaban que se les otorgara una ciudad en donde vivir. (Rodríguez Oliva, P. (2006): “Unas inscripciones funerarias de *Lacipo* (Casares, Málaga) que evocan el establecimiento en *Carteia* (San Roque, Cádiz) de la *Colonia Latina Libertinorum*”, *Baetica. Estudios de Arte, Geografía e Historia*, 28, pp. 123-157.

6. Conclusións

A existencia de corpus lingüísticos pon a disposición dos investigadores inxentes cantidades de material que facilitan a inversión do procedemento usual empregado ata hai pouco nas descrições lingüísticas para, a partir dos exemplos, chegar á teoría. O presente estudo constata, ademais, a necesidade de que nos corpus tamén se integren documentos procedentes da oralidade, rexistro no que a normativización é moito menor e no que se documentan aínda construcións xa pouco habituais na escrita.

As probas formais empregadas para tratar de diferenciar na categorización de *cerca* + complemento con *de* entre preposición e adverbio –omisión do complemento, modificación co gradativo *moi* e emprego do apreciativo– avalan a consideración de adverbio. No apoio desta delimitación acode tamén o parámetro semántico, dado que non se perde en ningún dos contextos nos que situamos *cerca* + complemento con *de* o significado de proximidade en relación cun referente, expreso ou coñecido. Que *cerca* estea seguido normalmente de *de* para expresar aproximación con grupos cuantitativos non implica, na miña opinión, que se produza a transcategorización.

A presenza frecuente de *cerca de* en construcións cuantificadoras delimitativas causou que me achegase aos denominados verbos de medida –*pesar, medir, durar, tardar, custar, valer...*– e revisase a problemática existente en torno á función sintáctica que con eles desempeña o complemento cuantitativo por mor de identificar as unidades que poden realizalo. Respecto da función, comparto a visión de Rojo e entendo que cos verbos *pesar, medir, custar, durar* e *valer* estamos ante unha función sintáctica diferente do CD –chámeselle Complemento Adverbial, Complemento Cuantitativo ou como se prefira–, que se caracteriza por presentar un significado congruente co contido léxico do verbo que o esixe, é argumental, prescindible en ocasións igual ca outras funcións nucleares e está desempeñada maioritariamente por frases nominais cuantitativas, mais tamén pode aparecer con adverbios de cantidade ou frases adverbiais e preposicionais que delimitan a construción cuantitativa.

A pronominalización en clítico de acusativo para os complementos de medida manifesta afinidades co CD, mais esta

peculiaridade non só se produce co CD, e ademais é explicable recorrendo á historia da lingua.

A transformación en pasiva reflexa emerxe nos verbos de medida como posible criterio de discriminación con suxeitos animados entre CD e CAdv ou Cuantitativo, pois permite opoñer o esquema transitivo de, por exemplo, *pesar*, SCD (*O panadeiro pesa os moletes*) co intransitivo, SCAdv ou Cuantitativo (*O panadeiro pesa 75 kg*). Mais o certo é que a lingua non permanece estática e que outros verbos amosan alternancia entre a construción con CD e a construción con CAdv, como *tardar*. Porén, existen outros moitos verbos que poden construírse con complementos mensurables; cómpre inventaríalos e describir os esquemas nos que estes participan, ao tempo que é preciso profundar na estrutura interna dos grupos cuantitativos formados con numerais, e explicar de que maneira se relacionan estes con preposicións como *sobre* ou *ata* (*pesa sobre 7 kg; caben ata 70 persoas...*) ou que papel desempeñan nas estruturas *entre... e...* ou *de... a...* (*Estes sacos pesan de 2 a 5 quilos/entre 2 e 5 kg. Á charla asistirían de 100 a 150 persoas/entre 100 e 150...*).

Relación de recursos electrónicos mencionados no texto

Centro Ramón Piñeiro para a investigación en humanidades: *Corpus de Referencia do Galego Actual* (CORGA) [1.7]. Dispoñíble en <http://corpus.cirp.es/corga>

Instituto da Lingua Galega: *Tesouro informatizado da lingua galega* (TILG). Dispoñíble en <http://ilg.usc.es/TILG/>

Real Academia Española: *Corpus de referencia del español actual* (CREA). Dispoñíble en <http://www.rae.es/recursos/banco-de-datos/crea>

Real Academia Española: *Corpus del Español del Siglo XXI* (CORPES). Dispoñíble en <http://www.rae.es/recursos/banco-de-datos/corpes-xxi>

Real Academia Española / Asociación de Academias de la Lengua Española: *Diccionario de la Real Academia Española*. Dispoñíble en <http://dle.rae.es/>

Real Academia Galega: *Diccionario da Real Academia Galega*. Dispoñíble en <http://academia.gal/diccionario>

Bibliografía consultada

- Alarcos Llorach, Emilio (1994): *Gramática de la lengua española*. Madrid: Espasa Calpe.
- Álvarez, Rosario (coord.) (1995): *Atlas lingüístico galego. Morfoloxía non verbal*, II. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- Álvarez, Rosario (2015): “The accusative clitic in intransitive verb constructions: *ái o vai, aquí as están*”. *Dialectologia. Special issue V*, 191-217.
- Álvarez, Rosario, Henrique Monteagudo e Xosé Luís Regueira (1986): *Gramática Galega*. Vigo: Galaxia, [2^a ed: 1989].
- Álvarez, Rosario e Xosé Xove (2002): *Gramática da lingua galega*. Vigo: Galaxia.
- Álvarez de la Granja, María (2005): “Glosario de locucións adverbiais do galego medieval”. *Cadernos de Fraseoloxía* 7, 13-40.
- Bassols de Climent, Mariano (1987): *Sintaxis latina*. Madrid: C.S.I.C.
- Berná Sicilia, Celia (2013): “Categorización moderna de los complementos circunstanciales: evolución en la tradición hispánica y revisión crítica”. *Tonos digital. Revista Electrónica de Estudios Filológicos* 25. [Disponible en <http://www.um.es/tonosdigital/znum25/estudios.htm>].
- Bosque, Ignacio (1983): “Dos notas sobre el concepto de *suplemento* en la gramática funcional”. *Dicenda* 2, 147-156.
- (1998): “Sobre los complementos de medida”, en Nicole Delbecque e Christian de Paepe (eds.), *Estudios en Honor del Profesor Josse de Kock*. Lovaina: Leuven University Press, 57-73.
- Busse, Winfried (coord.) (1994): *Dicionário sintático de verbos portugueses*. Coimbra: Almedina.
- Cano Aguilar, Rafael (1982): “Sujeto con preposición en español”. *Revista de Filología Española* LXII, 211-258.
- (1999): “Los complementos de régimen verbal”, en Ignacio Bosque e Violeta Demonte (dirs.), *Gramática descriptiva de la lengua española* 2. *Las construcciones sintácticas fundamentales / Relaciones temporales, aspectuales y modales*. Madrid: Espasa Calpe, 1807-1854.

- Cidrás Escáneo, Francisco Antonio (2008): “Funcións semánticas marcadas como obxecto directo”, en Esther Corral Díaz, Lydia Fontoira Surís e Eduardo Moscoso Mato (eds.), *A mi dizen quantos amigos ey. Homenaxe ao profesor Xosé Luís Couceiro*. Santiago de Compostela: Universidade, 415-423.
- Demonte, Violeta e Pascual José Masullo (1999): “La predicación: los complementos predicativos”, en Ignacio Bosque e Violeta Demonte (dirs.), *Gramática descriptiva de la lengua española 2. Las construcciones sintácticas fundamentales / Relaciones temporales, aspectuales y modales*. Madrid: Espasa Calpe, 2461-2523.
- Domínguez Vázquez, Ma José (2001): “La terminología lingüística a debate: conceptos, contenidos y definiciones en la gramática contrastiva actual”, en Miguel González Pereira e Montserrat Souto Gómez, *Cuestiones conceptuales y metodológicas de la lingüística*. Santiago de Compostela: Universidade, 53-64.
- Freixeiro Mato, Xosé Ramón (2000): *Gramática da lingua galega. II. Morfosintaxe*. A Coruña: A Nosa Terra.
- García González, Constantino (1985): *Glosario de voces galegas de hoxe*. Verba, anexo 27. Santiago de Compostela: Universidade.
- García-Page Sánchez, Mario (2008): *Introducción a la fraseología española. Estudio de las locuciones*. Barcelona: Anthropos Editorial.
- Goñi, Blas e Emeterio Echevarría (1963): *Gramática latina teórico práctica*. Pamplona: Aramburu.
- Gutiérrez Ordóñez, Salvador (1996): “¿Hablamos del suplemento?”, en Manuel Casado Velarde, Antonio Freire Llamas, José Eduardo López Pereira e José Ignacio Pérez Pascual (eds.): *Scripta Philologica in Memoriam Manuel Taboada Cid*. A Coruña: Universidade, 434-451.
- Gutiérrez Ordóñez, Salvador, Manuel Iglesias Bango e Bonifacio Rodríguez Díez (1984): “Más sobre el sujeto ¿con? preposición”. *Contextos* 11/4, 87-128.
- Hermida Gulías, Carme (2004): *Gramática práctica. (Morfosintaxe)*. Santiago de Compostela: Sotelo Blanco.

- Hernández Alonso, César (1990): “En torno al suplemento”. *Anuario de Letras* XXVIII, 5-25.
- Instituto da Lingua Galega e Real Academia Galega: *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*. Santiago de Compostela: ILG/RAG, 1993, 11^a ed.; 1997, 16^a ed.; 2003, 18^a ed.
- López Viñas, Xoán, Cilha Lourenço Módia e Marisa Moreda Leirado (2010): *Gramática práctica da lingua galega. Comunicación e expresión*. A Coruña: Baía Edicións.
- Martínez Álvarez, Josefina (1996): “El suplemento: repaso y revisión”, en Manuel Casado Velarde, Antonio Freire Llamas, José Eduardo López Pereira e José Ignacio Pérez Pascual (eds.), *Scripta Philologica in Memoriam Manuel Taboada Cid*. A Coruña: Universidade, 493-508.
- Montoro del Arco, Esteban Tomás (2006): *Teoría fraseológica de las locuciones particulares: las locuciones prepositivas, conjuntivas y marcadoras en español*. Studien zur romanischen Sprachwissenschaft und interkulturellen Kommunikation 32. Frankfurt am Main: Lang.
- Pavón Lucero, Mª Victoria (1999): “Clases de partículas: preposición, conjunción y adverbio”, en Ignacio Bosque e Violeta Demonte (dirs.), *Gramática de la lengua española 1. Sintaxis básica de las clases de palabras*. Madrid: Espasa Calpe, 565-655.
- Penadés Martínez, Inmaculada (2012): *Gramática y semántica de las locuciones*. Alcalá de Henares: Universidad.
- Pérez, Mª Rosa (1989): “Consideraciones acerca de los complementos adverbiales”. *Verba* 16, 469-479.
- Pino Serrano, Laura (2004): “O complemento de obxecto directo. Estudio comparativo. Estudio especial dos complementos de medida”, en Rosario Álvarez Blanco, Antón L. Santamarina e Francisco Fernández Rei (eds.), *A Lingua Galega. Historia e Actualidade: Actas do I Congreso Internacional (IV)*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega/Instituto da Lingua Galega, 139-147.
- Porto Dapena, José Álvaro (1987): “Sobre el suplemento. Notas al hilo de una publicación reciente”. *Thesaurus* 42/1, 122-136.

- Rojo, Guillermo (1985): “En torno a los complementos circunstanciales”, en *Lecciones del I y II Curso de Lingüística Funcional (1983 y 1984)*. Oviedo: Universidad, 181-191.
- (1990): “Sobre los complementos adverbiales”, en *Homenaje al Profesor Francisco Marsá: Jornadas de Filología*. Barcelona: Universidad, 153-171.
- Rojo, Guillermo e Tomás Jiménez Juliá (1989): *Fundamentos del análisis sintáctico funcional*. Santiago de Compostela: Universidade.
- Santiago Martínez, Ma de Lourdes (2004): *Manual de sintaxis latina de casos*. México: Universidad Nacional Autónoma.
- Soto Andión, Xosé (2011): “Notas sobre la complementación circunstancial y preposicional”. *Lingüística* 26, 260-275.
- Tornel Sala, José Luis (2006): “El suplemento y el complemento adverbial: precisiones categoriales”. *Philologia Hispalensis* 20, 42-52.
- Valentí Fiol, Eduardo (1960): *Sintaxis latina*. Barcelona: Bosh.
- Varela Barreiro, Xavier (1999a): “As locucións prepositivas en galego nos Séculos Escuros”, en Xosé Luís Couceiro [et al.] (coords.), *Homenaxe ó profesor Camilo Flores, I. Metodoloxía lingüística. Linguas específicas. Teoría literaria e literatura comparada*. Santiago de Compostela: Universidade, 350-370.
- (1999b): “As locucións prepositivas e a sobrepreposición do galego medieval ó moderno”, en Ana Cristina Macário Lopes e Cristina Martins (orgs.), *Actas do XIV Encontro Nacional da Associação Portuguesa de Linguística (Aveiro, 28-30 de Setembro de 1998)*. Braga: Associação Portuguesa de Linguística, II, 545-564.
- Xove, Xosé (2009): “Sobre o uso de cara a / cara na norma galega”. *Estudos de Lingüística Galega* 1, 247-254.

ALGUNHAS REFLEXIÓNS SOBRE A TERMINOLOXÍA USADA EN ARQUEOLOXÍA: ARREDOR DO TERMO *CASTRAMETACIÓN* E O SEU EMPREGO NA LINGUA GALEGA

José Manuel Costa-García

Universidade de Santiago de Compostela / Vrije Universiteit Amsterdam
josemanuel.costa@usc.es

Concepción Diéguez Diéguez

Reverso Comunicación, Cultura e Lingua (España)
asesoramento@reversocomunicacion.com

Resumo: O feito de contar cunha terminoloxía propia é un dos elementos que mellor exemplifica a autonomía e solvencia adquiridas por unha disciplina científica. Ao manterse un discurso formalmente correcto, sensible e axustado ao obxecto de estudo redúcense os equívocos na transmisión do coñecemento.

Nesta liña, a partir do estudo histórico do vocábulo *castrametación*, neste traballo afondaremos na casuística específica da arqueoloxía, na que este proceso dista de estar concluído –o que transmite a imaxe dunha disciplina en construción–, e como a cuestión relaciónase coa escaseza de traballos científicos estritos en galego.

Este fenómeno evidencia a necesidade dun debate interno na construción dese corpus terminolóxico propio, pero tamén dunha activa colaboración interdisciplinar coa lingüística para que no dito proceso non se cometan excesos ou erros de vulto.

Palabras chave: Terminoloxía, lexicografía, arqueoloxía, campamentos romanos, idade moderna.

Title: Some reflections on the terminology used in archeology: around the term *castrametación* and its use in the Galician language.

Abstract: The development of a terminology is one of the elements which exemplifies the independence and rigour of a given scientific discipline. The maintenance of a formal, sensitive and definable

framework for the field makes it possible to reduce mistakes in the transmission of knowledge and the dissemination of ideas.

We have tried to stress, through the historical study of the word castrametation, that in the field of archaeology, this process is far from complete. It highlights the picture of a discipline under construction. The situation can be also related to the lack of scientific output using the Galician language. This makes it evident that an internal debate on terminology is much needed, within the wider framework of an active interdisciplinary collaboration with linguistics in order not to commit excesses or errors in this process.

Key words: Terminology, lexicography, archaeology, Roman camps, Early Modern Age.

1. Introducción¹

A arqueoloxía adoita incorporar un bo número de metodoloxías e técnicas procedentes doutras disciplinas científicas para a análise do seu obxecto de estudo (isto é, o comportamento humano no pasado a través dun rexistro material e documental). Deste xeito a conformación do seu discurso científico móstrase permeable por igual á introdución de cultismos, neoloxismos e empréstitos lingüísticos. Malia a existencia dalgún dicionario terminolóxico específico (Romero/Arias 1995), o certo é que, ben sexa pola celeridade coa que se transforma a disciplina, ben pola propia desidia dos profesionais deste eido, nunca se produciu no ámbito galego unha reflexión de fondo sobre esta cuestión. Do mesmo xeito, tampouco existen mecanismos de control internos que velen pola corrección do discurso, tanto a nivel lingüístico como propiamente científico².

1 Este traballo foi realizado no marco do proxecto “On war, on peace: re-evaluating the impact of the Roman military presence in Britain, the Lower Rhine and NW Iberia through Archaeology”, financiado polo programa de Axudas de apoio á etapa de formación posdoutoral nas universidades do SUG, nos organismos públicos de investigación de Galicia e noutras entidades do Sistema galego de I+D+i, da Xunta de Galicia (Resolución 17/06/2016, DOG num. 122, 29/06/2016).

2 En efecto, iniciativas como as da *Comisión de Normalización Lingüística da Facultade de Xeografía e Historia (SNL-USC 1996)* tiveron un alcance moi limitado no tempo e no espazo. Por outra banda, a profunda crise económica que atravesa o sector profesional

Nas últimas décadas, o estudo do exército romano no noroeste da Península ibérica foi un dos ámbitos que viviu unha maior renovación no mundo da arqueoloxía³. Non obstante, como xa se alertaba algún tempo atrás (Costa-García 2013: 24-31), este rápido desenvolvemento demanda a construción dun corpus terminolóxico preciso e axustado á realidade histórico-arqueolóxica para estudar.

Dunha banda, documéntase na produción escrita unha tendencia á utilización de expresións latinas por considerarse que estes vocábulos comparten unha raíz cultural común coas realidades que describimos, pero o certo é que con frecuencia o excesivo afán cultista deriva nun uso incorrecto destas. Así, descóidanse determinados matices destas palabras, flexiónanse incorrectamente, óbvíase a súa evolución semántica ao longo do tempo, e mesmo se chega caer nun préstamo deslexicalizado. O emprego de voces existentes nas linguas modernas non está tampouco exento de riscos. Se ben dotan dunha maior exactitude o discurso científico presente, tamén é certo que contan coas súas propias limitacións á hora de definir as realidades pretéritas. Ademais engádenlle ao seu tratamento connotacións que lles son alleas, e inciden frecuentemente a erros conceptuais (*vid. infra* n. 9).

Con todo, existen algúns termos que na súa evolución conservaron plenamente o seu significado orixinario ata tempos modernos. A voz que motiva este traballo, *castrametación* (arte ou técnica de ordenar os campamentos), é precisamente un deles. Como veremos, a cuestión que afecta ao seu uso e que motiva as seguintes liñas, non é de índole semántica, senón formal, pero serve en boa

arqueolóxico en Galicia (Parga-Dans/Varela-Pousa 2011, 2014) dificulta a aparición dunha sólida produción científico-técnica en galego, máis aló dos informes e memorias que esixe a Lei de Patrimonio Cultural de Galicia (Lei 5/2016, do 4 de maio) para a práctica arqueolóxica, e que constitúen o que convencionalmente se denomina “literatura gris” (Oikarinen 2014).

3 A aparición de novas técnicas de teledetección e o desenvolvemento de metodoloxías específicas para a detección e estudo dos asentamentos militares romanos (Menéndez 2013; Peralta 2002b) permitiu a descuberta de numerosos sitios arqueolóxicos (Camino 2015).

O fenómeno tivo os seus inicios nas áreas cántabra, ástur e normeseiteña arredor do cambio de século (Camino 2002; Morillo 2002; Peralta 1999, 2002a), pero comeza agora a estenderse a outros territorios como Galicia ou o norte de Portugal (Costa-García 2015; 2016; Gago /Fernández 2015; Menéndez 2011; Orejas 2015).

medida para calibrar a problemática terminolóxica que afecta á disciplina arqueolóxica.

2. A expresión latina

Os dous lexemas que compoñen a palabra *castrametación* proveñen de voces latinas de moi antigo uso: *castra* e *metatio*. A primeira delas é a forma plural do substantivo neutro *castrum*, coa que comparte o significado orixinario de posición refuxiada ou espazo fortificado⁴. Nun sentido estrito, por *castra* enténdese o conxunto ordenado de tendas usadas polos soldados en campaña, ao que se lle supón a existencia de elementos de fortificación rodeándoas⁵. Con toda probabilidade, o termo evolucionou ao mesmo tempo que os campamentos primixenios, polo que paseniñamente comezou a definir realidades cada vez máis complexas⁶. O vocábulo perdura en época altoimperial (ss. I a. C.-II d. C.) e fosilízase na denominación oficial de moitos dos asentamentos militares permanentes establecidos nas fronteiras⁷. Deste xeito, na medida en que os antigos campamentos

4 O significado e antigüidade no uso de todos os termos recollidos neste traballo foron contrastados mediante o emprego do *Oxford Latin Dictionary* (OLD) e do *A new Latin Dictionary* (NLDic), así como do *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages* (EDicL). Unha breve achega á terminoloxía referida aos sistemas defensivos encontrámola na obra de Romeo Marugán (2005).

5 Tendo en conta as constantes da fortificación romana nestes casos, un foso –*fossa*– e un terraplén ou valado (*agger*/*uallum*) serían os elementos máis habitualmente empregados neste cometido (Peralta 2002b).

6 Nas fontes latinas atopámonos cun bo número de calificativos para estes *castra*. A diferenciación entre *castra aestiua* –campamentos estivais ou de campaña– (Liv. 7.39.1; Tac. *Ann.* 1.31; Suet. *Aug.* 49.1) e *hiberna* –acuartelamentos invernales e de repouso– (Varro. *Ling.* 5.162; Caes. *B Gal.* 4.38.4; Sal. *Iug.* 37.3; Suet. *Aug.* 49.1) deriva da concepción estacional da guerra dunha sociedade cinguida aos ritmos de produción agrícola (Rolán 1996: 18–20). Pola súa banda, os *castra stativa* son establecementos militares con vontade de permanencia ou incluso estacionarios (Caes. *B Civ.* 3.37.1; Sal. *Iug.* 44.4; Liv. 44.40.6; Veg. *Epit.* 3.8). Outros epítetos definían determinadas particularidades formais ou funcionais dos campamentos: *naualia* ou *nautica* (Caes. *B Gal.* 5.22) son os *castra* relacionados coas operacións navais; *lunata*, *quadrata*, *trigona*, *oblonga* ou (*semi*) *rotunda* reflicten variedades na forma (Caes. *B Afr.* 89; Veg. *Epit.* 1.23.1, 3.8.4); *necessaria* son aqueles aparecidos no marco dunhas inevitables circunstancias ou dunha situación de particular emerxencia (Ps.-Hyg. *Met.* 56).

7 *Castra Deuana* (Chester, Reino Unido), *Castra Vetera* (Xanten, Alemaña), *Castra Mogontiaca* (Mainz, Alemaña), *Castra Regina* (Regensburg, Alemaña), *Vlcisia Castra* (Szentendre, Hungría), *Castra Bataua* (Passau, Alemaña)...

melloraron a factura das súas fortificacións e edificacións internas, *castra* acabou por definir plenamente esta nova realidade de bases militares estables.

Non obstante, a diferenza de *castrum*, que subsiste no galego actual na forma *castro* e que frecuentemente define unha realidade arqueolóxica concreta⁸, o termo *castra* non se conserva de forma pura na nosa lingua. Con todo, tanto no *DRAG*, coma noutros dicionarios actuais, si que se recolle como lexema en vocábulos expresamente referidos ao mundo militar como poden ser *castrense* ou **castrametación*, forma esta última sobre a que falaremos máis adiante.

Dada esta carencia, e como ocorre nas restantes linguas romances, para referirmonos á realidade histórica dos *castra*, no discurso histórico e arqueolóxico emprégase frecuentemente o termo *campamento* (Alarcão/ Barroca 2012; Alcina 1998; Fatás/Borrás 1990; Romero/Arias 1995)⁹. Para nós, un campamento é unha instalación erixida en terreo descuberto para o aloxamento temporal e protección das tropas en campaña e, neste sentido, entronca co significado orixinario do vocábulo latino. O curioso é que, de maneira análoga ao acontecido na antigüidade con *castra*, co xenérico título de *campamentos* coñécese comunmente o conxunto de asentamentos fortificados de época romana, un aspecto que non deixa de inducir a certa confusión terminolóxica¹⁰.

Por outra parte, os romanos adoitaban referirse cos termos *metatio* (medición) e *munitio* (munición) á complexa arte de establecer

8 Aínda que habitualmente se empregue para definir os asentamentos fortificados da Idade do Ferro (Alarcão/Barroca 2012; Alcina 1998; González Ruibal 2007; Romero/Arias 1995; Speake 1999), a cuestión do uso en arqueoloxía do termo *castro-castrum* dista de estar convenientemente resolta (vid. infra n. 13).

9 Así, no portugués *campolacampamento* (Auréli; Houaiss); no castelán *campamento* (DRAE); no francés *camp* (TLFi) ou no italiano *campolaccampamento* (Zingarelli; Devoto-Oli; HOEPLI). A excepción é, neste sentido, o romanés, que conserva o termo *castru* (DLR; DEX Online). O uso de *castro* para referirse en italiano e castelán aos “reais”, sitio de acampada e fortificación dun exército, data de época moderna (Ss. XVI-XVIII) e non se emprega na linguaxe actual.

10 En efecto, habitualmente denomínanse *campamentos* algúns asentamentos cuxa descrición máis axustada sería a de *bases militares* ou *fortes* (Caamaño 1996; Carretero/Romero 1996; García-Bellido 2006; García Marcos 2002). Neste sentido, tanto no mundo anglosaxón (Richardson 2002) coma no ámbito xermánico (Luik 1997), a diferenciación adoita ser moito máis marcada.

e ordenar uns *castra*. Ambas as expresións podían empregarse cun sentido totalizador¹¹, definindo a disciplina no seu conxunto, pero sen dúbida cada unha delas alude a un proceso específico dentro da complexa rutina que supón o levantamento dun asentamento militar (Grillone 1977: 795-796).

A *metatio* refírese á medida, delimitación e ordenación do espazo sobre o que se levantará o asentamento (Fron. *Str.* 4.1.14; 4.3.13; Veg. *Epit.* 3.8)¹². Pola súa parte, a *munitio* (do verbo *munio*, fortificar-defender) pode identificarse co noso moderno termo fortificación, xa que alude por igual á acción mesma de fortificar un determinado posto (Caes. *B Gal.* 5.9.7, 5.39.2) como ao produto resultante deste labor (Caes. *B Gal.* 6.35.9, *B Civ.* 1.42.2, *B Afr.* 31.7; *AE* 1912, 155; *AE* 1911, 101; *CIL* IV, 12483=*ILS* 724)¹³.

Aínda que podemos encontrar nos escritos antigos a expresión *castra munire* no sentido de establecer un campamento (Tac. *Hist.* 2.30; Veg. *Epit.* 1.21-22, 3.8), o certo é que a fórmula semella referirse máis comunmente ao proceso de fortificación (Caes. *B Civ.* 1.18; Liv. 23.35.14; Veg. *Epit.* 1.24), que ten lugar incluso cando o asentamento xa foi establecido con anterioridade.

Semella que a solución *castra metare* estaría máis estendida cando se falaba do levantamento dun novo campamento¹⁴, e así podemos rastrear o seu uso no latín culto das épocas tardorrepublicana (Sal. *Iug.* 106; Caes. *B Civ.* 3.13), altoimperial (Liv. 27.48.2;

11 Por este motivo non resulta estraño que o único tratado técnico romano sobre o ordenamento de campamentos militares que sobreviviu ata os nosos tempos, de autoría e título descoñecidos, se coñeza indistintamente como *De metatione castrorum* ou *De munitionibus castrorum* (Birley 1981; Campbell 1987; Frere 1980; Gilliver 1993, 2001; Grillone 1987; Richardson 2004).

12 Esta tarefa acadou un alto grao de importancia e especialización no seo do exército romano altoimperial: os *metatores* –do verbo *metor*, medir, marcar– (Cic. *Phil.* 11.12, 14.10; Fron. *Str.* 2.7.12) e os *mensores* –do verbo *metior*, medir-delimitar– (*AE* 1983, 941; *AE* 1962, 111; *AE* 1938, 153; *CIL* III, 12656; *CIL* XIII, 6538; *CIL* III, 10976; *AE* 2004, 1258; *AE* 1994, 1424; *CIL* III, 3433; *AE* 1973, 471) serían os soldados encargados tanto de adiantarse á tropa durante a marcha e elixir un lugar idóneo para acampada como de delimitar e ordenar o mesmo espazo con posterioridade (Sherk 1974: 552).

13 Neste sentido, as *munitiones* –ou *munimenta* (Caes. *B Gal.* 2.17.4; Liv. 3.22.9; *CIL* 8, 2546) – serían as defensas que rodeaban un determinado asentamento (muros, terrapléns, palizadas, fosos etc.).

14 Deixamos agora nun segundo plano outros verbos como *constituire* (constituír), *delineare* (deliñar), *ordinare* (ordenar), *facere* (facer) ou *ponere* (poñer), tamén habituais.

35.14.8; Tac. *Ann.* 1.63; Flor. *Epit.* 1.22.6) ou tardorromana (Amm. Marc. 24.1; Iord. *Get.* 4, 54, 57). Mesmo na edición *Vulgata* da Biblia, que data de finais do século IV d.C., recóllese *castra metari* con bastante frecuencia (*Exod.* 13.20; *Num.* 23.17-31; *Reg.* 27.4). Este feito podería axudar a entender por que esta expresión, aínda que residualmente, sobreviviría nas épocas posteriores.

3. A aparición dun novo vocábulo

Cando Flavio Vexecio Renato escribe o seu afamado tratado de técnicas militares –*Epitoma Rei Militaris*– a finais do século IV d. C., o hábito da acampada xa entrara en decadencia no seo do exército romano. Non é estraño, polo tanto, que a terminoloxía referida a estes asuntos se transformase, ou caese en desuso. No latín medieval apréciase un uso moi residual de *castra* para definir emprazamentos fortificados en favor de vocábulos como *castrum* ou *castellum* –diminutivo o segundo do primeiro– (Gutiérrez 2002, 2014; Isla 2001; Jiménez 1994, 1995; Niermeyer 1976)¹⁵.

Pese a iso, arredor do século XIII algúns textos mostran que a palabra *castrametatio* xa estaría conformada e conservaría plenamente o significado orixinario (*Mittellat. W.* s. v. 345, 16). Con todo, se temos en conta a particular evolución do latín nestes séculos, e o hábito da *scriptio continua* (Ferreiro 1997: 277-279), resulta moi complicado saber o momento exacto no que a expresión se converteu efectivamente nun único vocábulo.

O termo cobra forza a partir do Renacemento debido a unha nova transformación no ámbito das armas e a un interese renovado nas cuestións da acampada e a fortificación (Halle 1983)¹⁶. Algúns

15 Cos termos *castrum* e *castellum* poderíamos referirnos a unha moi variada serie de asentamentos fortificados que existiron no noroeste peninsular desde a prehistoria recente ata a época medieval. A forte pervivencia que presentan topónimos como *castro*, *castelo*, *castronela* ou *castrinho* reflicte, de feito, o estendido uso destes vocábulos ao longo da nosa historia. Esta situación móstranos novamente a precaución coa que se debe proceder á hora de empregar latinismos para definir realidades histórico-arqueolóxicas concretas.

16 Co nacemento dos exércitos nacionais en época moderna producírase novamente a mobilización masiva de efectivos durante as campañas militares, polo que reverdece o interese pola práctica da acampada (O'Donnell 2006; Parker 1985: 209-211; Parker/Parker 1991: 27-30). Ao mesmo tempo, a introdución da pólvora no campo de batalla

dos vellos textos latinos que sobreviviran ao medievo –marcadamente os de Vitruvio, Polibio e Vexecio– convertéronse en obras de obrigada consulta para os estudosos da ciencia militar (Galindo 1996; Tavares 2008). Contribuíron así ao rexurdir teórico destas disciplinas, e déronlle unha resposta á necesidade dunha terminoloxía que describise a realidade militar presente.

O *Discours sur la castramétation et discipline militaire des Romains* (Du Choul 1554), rapidamente traducido ao italiano como *Discorso sopra la castrametatione et disciplina militare de Romani* (Symeoni 1555) e máis tarde ao castelán como *Los Discursos de la religión, castramentación, assiento del Campo, Baños y exerçios de los Antiguos Romanos y Griegos* (Pérez del Castillo 1579)¹⁷, marca simbolicamente o asentamento nas linguas romances dun termo que veremos habitualmente repetido nos tratados militares da idade moderna¹⁸.

Durante o século XIX, o vocábulo seguirá aparecendo en todas as súas variantes, ben designando contidos curriculares fundamentais nos programas das academias militares (Barreiros 1838; Biondi 1830; De Soroa 1896; Esclús 1845; Morrison 1974; Savart 1812), ben en textos técnicos propios do mundo das armas (d’Ayala 1841; Wilhelm 1881). Con todo, é entón cando comeza a popularizarse, ao figurar tamén nos dicionarios e enciclopedias de contidos xerais que floreceron na época (Labernia 1844; Nicholson 1818; Sandford *et al.* 1834; Tasso 1842).

provocará unha fonda transformación nas formacións e tácticas militares, así como nas técnicas de fortificación como resposta ás ameazas da artillería (Blanco-Rotea 2015; Parker 1990).

17 Un exemplar orixinal desta obra forma parte dos fondos da Universidade de Santiago de Compostela.

18 Como *castrametatione* primeiro (Cataneo 1569; Serlio 1576) e *castrametazione* despois consolídase en italiano (Patrizi 1594); como *castramétation* no francés (De Fallois 1771; Le Blond 1748; Stevin 1618); como *castrametação* (Mendes de Vasconcelos 1612) ou *castramentação** (Pimentel 1648) no portugués; e como *castrametación* en castelán (Ferraz 1800; Marín 1776). Incorporárase tamén á lingua inglesa procedente do francés a palabra *castrametation* como cultismo inicialmente ligado ao estudo da antigüidade latina (Cruso 1642; Lochée 1778).

4. Uso e variantes do termo na actualidade.

Desde o seu particular rexurdimento nas linguas romances a comezos da idade moderna, non parece que o termo sufrise alteracións de importancia nin na escrita nin no seu significado. Con todo, pasesiñamente fóronse eliminando nos dicionarios as formas menos respectuosas coa etimoloxía da palabra. Como *castrametation* existe actualmente na lingua francesa (*TLFi*), *castrametazione* na italiana (*Zingarelli*; *Devoto-Oli*; *HOEPLI*), *castrametação* na portuguesa (*Houaiss*; *Aurélío*), *castrametație/castrametațiune* na romanese (*DLR*; *DEX Online*), *castrametació* na catalana (*DIEC2*; *Cercaterm*) e *castrametación* na castelá (*DRAE*; *DEA*; *DRAIng*). En inglés sobrevive *castrametation*, antigo empréstito do francés (*OED*; *OED Online*).

Só no galego atopamos de forma xeneralizada unha desviación da raíz etimolóxica común, pois son múltiples as fontes nas que se recolle o vocábulo **castramentación*, referido á “técnica de establecer un campamento militar” *DRAG* (2016):

Táboa 1. Os vocábulos *castrametación* e **castramentación* nos dicionarios galegos (elaboración propia).

	Castramentación	Castrametación	Non o recolle
Galaxia	Boullón <i>et al.</i> 1988	Monteagudo / García 1994	
Xerais		Ares <i>et al.</i> 1988	Carballeira 2002
	Carballeira 2000		
Ir Indo		Feixó 1988	Feixó 1986
	Perozo/Ledo 1999		
Século 21	Hermida 2006		
	Pena <i>et al.</i> 2006		
Edicións do Cumio	López, Cruz <i>et al.</i> 2004		
	Hermida 2004		

RAG	González /Santamarina 2012		Real Academia Galega 1990
	González /Santamarina 2004		
	González /Santamarina 2016		
			Real Academia Galega 2000
Sotelo Blanco-Estravís		Alonso 1995 [castrametazón]	
		Alonso 1986	
Ediciones Cardeñoso		Pérez Barreiro 2008	
Universidade de Vigo	Gómez/Gómez 2004 [castramentación só como sinónimo de castrar]		

Se analizamos a produción científica no eido das humanidades no conxunto do Estado Español, podemos apreciar un curioso fenómeno: é posible atopar un bo número de publicacións especializadas nas que se fai un uso do termo contrario ao que establece a norma, é dicir, nos que se emprega o termo **castramentación*. Este feito non é exclusivo dos traballos escritos en castelán, que son moito máis abundantes (Adroher 2006; Álvarez 2002; Fernández 2012; García Alonso 2003, 2006; Mantecón/Marcos 2008; Morillo 1993; Morillo 2008: 110; Peralta 2002b; Sáez 2004), senón que se pode apreciar tamén na ciencia escrita en catalán (Cortada 1998: 224; Olmos 2010: 357; Pérez i García 2010: 33), por exemplo. Nalgún caso bastante peculiar documéntase incluso dentro dunha mesma obra o emprego das dúas formas, a etimolóxica e a variante (Gorguez/Rodríguez 2006; Serna 2010).

Neste sentido debe sinalarse un aspecto de non pouca importancia: os dicionarios terminolóxicos de uso máis frecuente na arqueoloxía e na historia antiga a nivel estatal (Alcina 1998; Farás/Borrás 1990; Ocampo 1992; Speake 1999) non mostran ningunha entrada especificamente referida á “técnica de establecer un campamento militar”. De feito, na única obra deste tipo onde figura o

vocábulo que nos ocupa, aparece na forma contraria á etimoloxía: **castramentación* (Roldán 2006).

É posible que esta indefinición alentase durante anos o uso errado do termo entre os especialistas, pero o certo é que nos últimos anos xeneralizouse no ámbito da arqueoloxía a primeira solución, tanto no catalán (Hernández/Rubio 2009: 94; Principal 2015) como no castelán (Álvarez 2013; Campos/Bermejo 2015; Costa-García 2011; Martín 2015; Menéndez 2013; Sánchez 2012).

Unha rápida busca en internet permite contrastar este proceso nun rango máis amplo. Se a finais do ano 2012 as entradas correspondentes a *castrametación* ascendían no buscador Google a 3430, **castramentación* acadaba as 3990 (Costa-García 2013: 16, n. 24). A comezos do ano 2017 (23/02) a proporción é xa 44430-1790 a favor do primeiro vocábulo en castelán, mentres que no catalán a diferenza entre *castrametació* e **castramentació* é aínda máis dramática: 298-9.

Algo semellante ocorre coa lingua portuguesa, pois as buscas mostran o predomínio de *castrametação* (991) sobre **castramentação* (304). Con frecuencia estes vocábulos aparecen relacionados coas actividades dos exércitos portugués e brasileiro en tempos recentes, pero é máis difícil rastrear o seu emprego na produción científica humanística. Así, en Portugal resultan case inéditos no ámbito da arqueoloxía militar romana (Alarcão/Barroca, 2012)¹⁹. Con todo, nas obras referidas ás fortificacións de época moderna encontramos o termo normativo (Mendoça 2011) a variación co -n- engadido (Moreau 2011) ou ben ambas as solucións no mesmo traballo (Tavares 2008). Así pois semella que o país veciño viviu unha situación semellante no tocante ao heteroxéneo uso deste termo.

19 En efecto, o estudo do exército romano desde a arqueoloxía en Portugal aínda non conta cunha tradición consolidada. As achegas son puntuais e localizadas (Fabião 2005, 2006).

5. O caso do galego

Este breve percorrido pola evolución do vocábulo nas restantes linguas romances pode axudarnos a entender o curioso fenómeno de bicefalia historicamente testemuñado no uso deste termo no galego.

Se acudimos ao *Diccionario de dicionarios* (Santamarina 2006-2013), atopamos referenciada en diversas obras lexicográficas de inicios do século XX a forma que responde á evolución etimolóxica esperada (sen o <n>). Recóllese por exemplo **castrametazón* (Real Academia Galega 1913-1928) co significado de “el arte de disponer los campamentos”. Xunto con esta, anotamos outras formas da mesma familia léxica: **castrametado* (*Ibid.*), co significado de “defensa del campamento; fortificado en trincheras” e **castrametar* (Filgueira 1926), co significado de “acampar, fortificar”.

Ao mesmo tempo, se recorremos á base terminográfica do TILG, atopámonos con que tamén nesa época se recolleu a forma **castramentación* en dúas ocasións na obra de López Cuevillas (1933: 114-115) con idéntico significado, tal e como podemos deducir dos contextos referenciados²⁰. Cabe sinalar que ao longo de todo o século XX non abundan os textos especializados nestas cuestións históricas nin se constata unha consolidada produción científica arqueolóxica en galego²¹, de aí a escasa presenza do vocábulo na lingua escrita en calquera das formas sinaladas.

Con todo, nas diversas obras lexicográficas que se foron publicando ao longo dos anos, podemos localizar o termo, nunha ou outra das súas formas. Nel atopamos un patrón de uso no que se observa un cambio de criterio: se ben nas obras publicadas ata mediados dos 90 recollen a forma correcta, *castrametación* (Feixó 1988;

20 “Confesamos que semellantes emprazamentos, opostos ós máis rudimentares principios de castramentación constitúen pra nós un fenómeno inespricabre” e “Mais, por outra parte, é sabido que a cencia de castramentación dos romanos achábase suxeta a regras fixas, e que todo acampamento grande ou pequeno tiña unha forma enteiramente regular i estaba provida das catro portas”.

21 Malia que en Galicia existen dous importantes asentamentos militares, como son os fortes da Cidadela (Sobrado dos Monxes, A Coruña) e Bande (Ourense), a produción científica sobre estes en galego é escasísima (Caamaño 1991; Costa-García 2010; Rodríguez 1991).

Ares 1988; Monteagudo/García 1994; Alonso 1986, 1995)²², nas que saíron á luz a partir do final desa mesma década, a forma elixida é **castramentación* (Peroz /Ledo 1999; López *et al.* 2001; Hermida 2006; Pena 2006).

Caso para mencionar á parte é o de Xerais: no seu *Dicionario Xerais da Lingua* de 1988 (Ares 1988) recolle a forma *castrametación*, que desaparece na súa edición de 2002 (Carballeira 2002) aínda que a recupera no *Gran Dicionario Xerais da Lingua Galega* (Carballeira 2009 [1ª Ed. 2000]).

Posteriormente atopamos exemplos que non seguen esta tendencia: *castrametación* é correspondencia galega do termo en inglés *castrametation* no *Diccionario completo galego-inglés inglés-galego* (Pérez Barreiro 2008). Pola súa parte, no *Diccionario de sinónimos do galego* (Gómez 2014) recóllese **castramentación*, pero como sinónimo de castrar, e polo tanto totalmente fóra do ámbito ao que nos estamos a referir.

Malia estas excepcións, a forma asentada en todas referencias máis recoñecidas é **castramentación*, tanto en papel como en formato dixital²³.

Cales poden ser as razóns polas que, en contra da norma, ten lugar o emprego do termo no que engade un -n- non etimolóxico? Desde unha perspectiva de lingüística histórica sabemos que non é correcto xa que non existe no galego actual ningunha palabra terminada en *-entación* que non proveña dun termo latino (clásico ou medieval) no que figure ese -nt-²⁴. No entanto, á inversa, os escasos

22 Coa excepción do *Diccionario normativo galego-castelán* (Boullón 1988), onde figura **castramentación*.

23 Debemos facer mención tamén ao *BUSCatermos*, o banco de terminoloxía multilingüe de referencia para o galego, que ao ter como referente o *DRAG* recolle a forma **castramentación*.

24 Así, alimentación (lat. med. *alimentatio -onis*), argumentación (lat. *argumentatio -onis*), experimentación (lat. tard. *experimentatio -onis*), fermentación (lat. tard. *fermentatio -onis*), lamentación (lat. *lamentatio -onis*), sustentación (lat. *sustentatio -onis*), tentación (lat. *tentatio -onis*).

Moi habitualmente son palabras que xurdiron por flexión doutras de orixe latina xa existentes na lingua: ambientación (lat. *ambiens -entis*, ambiente> ambiental), cimentación (lat. *caementum -i*, cemento> cimentar), complementación (lat. *complementum -i*, complemento> complementar), condimentación (lat. *condimentum -i*, condimento> condimentar), documentación (lat. *documentum -i*, documento> documentar), fragmentación (lat. *fragmentum -i*, fragmento> fragmentar), fragmentación (lat. *formula*

vocábulos acabados en *-etación* son formalmente fieis as súas orixes latinas²⁵. Polo tanto, non existen na lingua galega un razoamento etimolóxico nin un uso continuado e consolidado que sustenten o emprego da forma **castramentación* fronte a *castrametación*.

Unha vez sentada a base para o emprego do termo correcto, debemos afondar na determinación da causa desa bicefalia, que derivou na xeneralización do uso da forma non etimolóxica.

Un breve repaso permítenos determinar que:

1. A principios do século XX, nas poucas ocasións nas que aparece recollidas, empregábase unha ou outra segundo preferencia do autor;
2. nos dicionarios monolingües e bilingües publicados durante os anos 80 e primeiros anos dos 90 recollíase a forma correcta segundo a súa evolución etimolóxica;
3. a mediados dos anos 90 produciuse un cambio de criterio que determinou que comezase a recollerse o lexema incorrecto: **castramentación*.

Aínda que non coñecemos as razóns para o cambio de criterio á hora de recoller o vocábulo nos traballos terminográficos, o feito de que se repita en todos eles parece derivado dunha reprodución incorrecta, que se foi estendendo ata xeneralizarse e integrarse como forma única e correcta.

Así pois, por todo o devandito, concluímos que *castramentación* é unha desviación, que se asentou no uso, e tamén nas referencias bibliográficas modernas, pero que non se sustenta etimoloxicamente.

A forma correcta, que garda ademais correspondencia coa denominación nas linguas románicas máis próximas, e polo tanto a nosa proposta de uso, é *castrametación*.

-ae, fórmula> formular), orientación (lat. *oriens -entis*, oriente> orientar); ornamentación (lat. *ornamentum -i*, ornamento> ornamentar), pavimentación (lat. *pauimentum -i*, pavimento> pavimentar), pavimentación (lat. *pigmentum -i*, pigmento> pigmentación), presentación (lat. *praesens -entis*> *praesentare*, presentar), sedimentación (lat. *sedimentum -i*, sedimento> sedimentar), segmentación (lat. *segmentum -i*, segmento> segmentar).

25 Interpretación (lat. *interpretatio -onis*) e vexetación (lat. *uegetatio -onis*). Pola súa banda, maquetación derivase de maqueta, moderno empréstito do italiano (*macchietta*) ou do francés (*maquette*), mentres que fetación é un neoloxismo médico contemporáneo.

Agradecementos

Queremos agradecer a James A. L. Dodd a súa axuda na corrección do texto en lingua inglesa contido neste artigo.

Referencias bibliográficas

Fontes literarias antigas

- Amm. Marc. = Marcellinus, Ammianus (1935-40): *Ammianus Marcellinus with an english translation*. London: William Heinemann. Edición de John C. Rolfe.
- Caes. *B Afr.* = Iulius Caesar, Caius (1955): *Alexandrian War. African War. Spanish War*. Harvard: University Press. Edición de A. G. Way.
- Caes. *B Gal.* = Iulius Caesar, Caius (2002): *Comentarios a la guerra de las Galias*. Madrid: Alianza. Edición de J. Joaquín Caerols.
- Caes. *B Civ.* = Iulius Caesar, Caius (2007): *Comentarios a la guerra civil*. Madrid: Alianza. Edición de José Antonio Enríquez González.
- Cic. *Phil.* = Tullius Cicero, Marcus (1903): *The fourteen orations against Marcus Antonius (Philippics)*. London: George Bell e Sons. Edición de C. D. Younge.
- Exod. / Num. / Reg.* = Hieronymus (2006): *Biblia Sacra juxta Vulgatam Clementinam. Editio Electronica*. Edición de Michael Tuuenedale. Disponible en <http://www.wilbourhall.org/pdfs/vulgate.pdf> [14/09/2016].
- Flor. *Epit.* = Annaeus Florus, Lucius (1984): *Epitome of Roman History*. Cambridge: Harvard University Press. Edición de Edward S. Foster.
- Fron. *Str.* = Iulius Frontinus, Sextus (1925): *Stratagems. Aqueducts of Rome*. Cambridge: Harvard University Press. Edición de Mary B. McElwain.
- Iord. *Get.* = Iordanes (2001): *Origen y gestas de los godos*. Madrid: Cátedra. Edición de José María Sánchez Martín.

- Liv. = Livius Patavinus, Titus (1990-1997): *Historia de Roma desde su fundación*. Madrid: Gredos. Edición de José Antonio Villar Vidal.
- Ps.-Hyg. = Pseudo-Hyginius (1979): *Des fortifications du camp*. Paris: Les Belles Lettres. Edición de Maurice Lenoir.
- Sal. Iug. = Sallustius Crispus, Caius (1931): *The War with Jugurtha*. Cambridge: Harvard University Press. Edición de John C. Rolfe e John T. Ramsey.
- Suet. Aug. = Suetonius Tranquillus, Caius (1914): *The Lives of the Twelve Caesars*. Harvard: University Press. Edición de John C. Rolfe.
- Tac. Ann. = Cornelius Tacitus (2008): *Anales*. Madrid: Alianza. Edición de Crescente López de Juan.
- Tac. Hist. = Cornelius Tacitus (1990): *Historias*. Madrid: Akal. Edición de José Luís Moralejo.
- Varro. Ling. = Terentius Varro, Marcus (1952): *On the Latin language*. Harvard: University Press. Edición de Roland G. Kent.
- Veg. Epit. = Vegetius Renatus, F. (2006): *Compendio de técnica militar*. Madrid: Cátedra. Edición de David Paniagua Aguilar.

Bibliografía Xeral

- Adroher Auroux, Andrés María [et al.] (2006): “Estructuras defensivas tardorrepúblicas en el ámbito rural de la Bastetania”, en Ángel Morillo Cerdán (ed.), *Arqueología Militar Romana en Hispania*. Madrid: CSIC - Ed. Polifemo, 625-638.
- AE = *L'Année épigraphique*. Paris: CNRS.
- Alarcão, Jorge e Mário Barroca (eds.) (2012): *Dicionário de arqueologia portuguesa*. Porto: Figueirinhas.
- Alcina Franch, José (ed.) (1998): *Diccionario de arqueología*. Madrid: Alianza.
- Alonso Estravís, Isaac (1986): *Diccionario da lingua galega*. Madrid: Alhena [1ª ed.].
- (1995): *Diccionario da lingua galega*. Santiago de Compostela: Sotelo Blanco [1ª ed.].
- Álvarez Rico, Mauricio G. (2002): “The Greek military camp in the Ten Thousand’s army”, *Gladius* 22, 29-56.

- (2013): *El campamento militar griego en época clásica*. Madrid: CSIC-Polifemo.
- Ares Vázquez, María Carme [et al.] (1988): *Diccionario Xerais da Lingua*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia [1ª ed. 1986. 1ª reimpresión 1987, 2ª reimpresión 1988. 2ª edición 1988].
- Aurélío = Buarque de Holanda Ferreira Aurélío (ed.) (2004): *Aurélío Século XXI. O Dicionário da Língua Portuguesa* (3 ed.). Curitiba: Editora Positivo.
- Barreiros, Fortunato José (1838): *Princípios geraes de Castrametação, applicados ao acampamento das tropas Portuguezas*. Lisboa: Typografia da Academia.
- Biondi Perelli, Ferdinando (1830): *Corso elementare di fortificazione ad uso delle scuole militari*. Livorno: Sardi.
- Birley, Eric (1981): “Hyginus and the First Cohort”, *Britannia* 12, 287.
- Blanco-Rotea, Rebeca (2015): *Arquitectura y paisaje. Fortificaciones de frontera en el sur de Galicia y norte de Portugal*. Santiago de Compostela: Universidade. Tese de doutoramento inédita.
- Boullón Agrelo, Ana Isabel, Henrique Monteagudo Romero e Xermán García Cancela (1988): *Diccionario normativo galego-castelán*. Vigo: Galaxia.
- bUSCatermos = Servizo de Normalización Lingüística-USC (2017): *bUSCatermos*. Edición en liña: <https://aplicacions.usc.es/buscatermos/publica/index.htm> [13/03/17].
- Caamaño Gesto, José Manuel (1991): “O campamento romano de Cidadela (Sobrado dos Monxes. A Coruña)”, *Larouco* 1, 119-122.
- (1996): “Los campamentos romanos de Galicia”, en Carmen Fernández Ochoa e Manuel Fernández-Miranda (eds.), *Los Finisterres atlánticos en la Antigüedad: época prerromana y romana*. Madrid: Electra, 113-117.
- Camino Mayor, Jorge, Rogelio Estrada García e Yolanda Viniegra Pacheco (2002): “El campamento romano de la Vía Carisa en Asturias Transmontana”, *Espacio, Tiempo y Forma, Serie I, Prehistoria y Arqueología*, 261-276.

- Camino Mayor, Jorge, Eduardo Peralta Labrador e José Francisco Torres Martínez (eds.) (2015): *Las Guerras Astur-Cántabras*. Gijón: KRK Ediciones.
- Campbell, Brian (1987): “Teach yourself how to be a General”, *Journal of Roman Studies* 77, 13-29.
- Campos Carrasco, Juan Manuel e Javier Bermejo Meléndez (2015): *El Urbanismo Militar del Castellum de Tamuda. La castramentación interior*. Roma: L’Erma di Bretschneider.
- Carballeira Anllo, Xosé María [et al.] (2002): *Diccionario Xerais da Lingua*. Vigo. Edicións Xerais de Galicia [1ª ed.].
- Carballeira Anllo, Xosé María (coord.) (2009): *Gran diccionario Xerais da Lingua*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia [1ª ed., 1ª imp. 2000].
- Carretero Vaquero, Santiago e Mª Victoria Romero Carnicero (1996): *Los Campamentos Romanos de Petavonium (Rosinos de Vidriales, Zamora)*. Zamora: Fundación Rei Alfonso Henriques.
- Cataneo, Pietro (1569): “De la castrametatione over figura antica del campo de’Romani”. *I Quattro Primi Libri di Architettura*. Venezia: Casa de’figliuoli di Aldo.
- Cercaterm = TERMCAT (2017): *Cercaterm*. Edición en liña: <http://www.termcat.cat/ca/Cercaterm/> [21/04/17].
- CIL = *Corpus Inscriptionum Latinarum*. Berlin: Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften.
- Cortada i Colomer, Lluís (1998): *Estructures territorials, urbanisme i arquitectura poliorcètics a la Catalunya preindustrial (Vol 2. Segles XVIII i XIX)*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans.
- Costa-García, José Manuel (2010): “Estudo de paramentos e análise das estruturas exhumadas na «pars nobilis» do campamento romano de A Cidadela (Sobrado dos Monxes, A Coruña)”, *Gallaecia* 29, 191-201.
- (2011): “La castrametación romana en el Noroeste Peninsular: Algunos apuntes para su estudio”, *Férvedes* 7, 215-223.
- (2013): *Arqueología de los asentamientos militares romanos en la Hispania altoimperial (27 a. C. - ca. 280 d. C.)*. Santiago de Compostela: Universidade. Tese de doutoramento inédita.

- Costa García, José Manuel [*et al.*] (2015): “Novedades sobre la presencia del ejército romano en el occidente galaico”, en Jorge Camino Mayor, Eduardo Peralta Labrador e José Francisco Torres Martínez (eds.), *Las Guerras Astur-Cántabras*. Gijón: KRK Ediciones, 285-289.
- (2016): “Roman military settlements in the Northwest of the Iberian Peninsula. The contribution of historical and modern aerial photography, satellite imagery and airborne LiDAR”, *AARGnews* 52, 43-51.
- (2017): “Hallazgos arqueológicos recientes para el estudio de la presencia militar romana en el oriente Gallego”, *Gallaecia* 35, 39-70.
- Cruso, John (1642): *Castrametation or the measuring out of the quarters for the encamping of an army*. London: Andrew Crook.
- D’Ayala, Mariano (1841): *Dizionario militare francese-italiano*. Napoli: Gaetano Nobili.
- DEA = Seco, Manuel, Olimpia Andrés e Gabino Ramos (2006): *Diccionario del Español actual*. 2 Vols. Madrid: Santillana.
- Devoto-Oli = Devoto, Giacomo e Gian Carlo Oli (eds.) (2008): *Il Devoto-Oli 2009. Vocabolario della lingua italiana*. Milano: Mondadori.
- DEX Online = V. A. (2016): *DEX Online. Dicționar ale limbii române*. <https://dexonline.ro/> [07/10/2016].
- De Fallois, Joseph (1771): *Traité de la castramétation et de la défense des places fortes*. Berlin: Decker.
- De Soroa y Fernández de la Somera, José María (1896): *Fortificación de campaña y permanente, puentes minas y castrametación*. Madrid: J. Palacios.
- DIEC2 = Institut d’Estudis Catalans (2015): *Diccionari de la llengua catalana*. <https://dlc.iec.cat/> [12/09/2016].
- DLR = Scriban, August. (1939): *Dicționarul limbii românești (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincialisme)*. Iași: Presa Bună.
- DRAE = Real Academia Española (ed.) (2014): *Diccionario de la lengua española (23 ed.)*. Madrid: RAE-Espasa.

- DRAIng* = Real Academia de Ingeniería (ed.) (2015): *Diccionario de la Real Academia de Ingeniería*. <http://diccionario.raing.es/> [12/09/2016].
- Du Choul, Guillaume (1554): *Discours sur la castramétation et discipline militaire des Romains*. Lyon: Guillaume Rouille.
- EDicL* = De Vaan, Michiel (2008): *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*. Leiden: Brill.
- Esclús y Gómez, José María (1845): *Curso completo del arte y de la historia militar*. Madrid: Biosca.
- Fabião, Carlos (2005): “Arqueología militar romana da Lusitania: textos e evidencias materiais”, en Cesáreo Pérez-González e Emilio Illarregui (eds.), *Arqueología Militar Romana en Europa. Actas del Congreso celebrado en Segovia del 3 al 14 de julio de 2001*. Salamanca: Junta de Castilla y León / Universidad SEK, 53-74.
- (2006): “The Roman army in Portugal”, en Ángel Morillo Cerdán e Javier Aurrecoechea (eds.), *The Roman Army in Hispania*. León: Universidad, 107-126.
- Fatás Cabeza, Guillermo e Gonzalo M. Borrás (1990): *Diccionario de términos de arte y elementos de arqueología y numismática*. Madrid: Alianza.
- Feixó Cid, Xosé (1988): *Diccionario galego-castelán castelán-galego*. Vigo: Ir Indo [1ª ed., 3ª imp.].
- (1988): *Diccionario da lingua galega*. Vigo: Ir Indo [1ª ed.].
- Fernández Vega, Pedro Ángel [*et al.*] (2012): “El castro de Las Rabas (Cervatos, Cantabria) y las Guerras Cántabras: resultados de las intervenciones arqueológicas de 2009 y 2010”, *Munibe* 63, 213-253.
- Ferraz, Vicente (1800): *Tratado de Castrametación o Arte de Campar*. Madrid: Real Escuela de Ingenieros.
- Ferreiro, Emilia (1997): “La revolución informática y los procesos de lectura y escritura”, *Estudos Avançados* 11 (29), 277-285.
- Filgueira Valverde, Xosé [*et al.*] (eds.) (1926): *Vocabulario popular castelán-galego*. Vigo: El Pueblo Gallego.
- Frere, Sebastian S. (1980): “Hyginus and the First Cohort”, *Britannia* 11, 51-60.

- Gago Mariño, Manuel e Antón Fernández Malde (2015): “Un posible recinto campamental romano en O Cornado (Negreira, Galicia)”, *Nailos* 2, 229-251.
- Galindo Díaz, Jorge A. (1996): *El conocimiento constructivo de los ingenieros militares del siglo XVIII. Un estudio sobre la formación del saber técnico a través de los tratados de arquitectura militar*. Barcelona: Universidad Politécnica de Catalunya. Tese de doutoramento inédita.
- García-Bellido, Mª Paz (ed.) (2006): *Los campamentos romanos en Hispania (27 a.C.-192 d.C). El abastecimiento de moneda*. 3 Vols. Madrid: Polifemo.
- García Alonso, Manuel (2003): “El Cincho (La Población de Yuso), un campamento romano de las Guerras Cántabras en tierras campurrianas”, *Cuadernos de Campoo* 31, 4-13.
- (2006): “El yacimiento de El Cincho (La población de Yuso), una castrametación romana de las Guerras Cántabras”, en García-Bellido 2006: 2, 453-463.
- García Marcos, Victorino (2002): “Novedades acerca de los campamentos romanos de León”, en Ángel Morillo Cerdán (ed.), *Arqueología Militar Romana en Hispania*. Madrid: Polifemo, 167-211.
- Gilliver, Catherine M. (1993): “The de munitionibus castrorum: Text and Translation”, *Journal of Roman Military Equipment Studies* 4, 33-48.
- (2001): *The Roman Art of War*. Charleston: Tempus.
- Gómez Clemente, Xosé Manuel, Xavier Gómez Guinovart e Alberto Simões (2014): *Diccionario de sinónimos do galego*. Vigo: Universidade.
- González González, Manuel (dir.) (2012): *Diccionario da Real Academia Galega*. A Coruña: Real Academia Galega. <https://academia.gal/diccionario> [12/01/17].
- González Ruibal, Alfredo (2007): “Galaicos. Poder y comunidad en el Noroeste de la Península Ibérica (1200 a. C.- 50 d. C.)”, *Brigantium* 18-19, 17-692.
- Gorges, Jean-Gerard e Francisco Germán Rodríguez Martín (2006): “Un probable complejo militar romano de época republicana en la Beturia túrdula : notas preliminares sobre el

- campamento del «Pedrosillo» (Casas de Reina, Badajoz)”, en Ángel Morillo Cerdán (ed.), *Arqueología militar romana en Hispania II: Producción y abastecimiento en el ámbito militar*. León: Universidad, 655-669.
- Grillone, Antonino (1977): “Sul «De metatione castrorum» dello pseudo-Igino”, *Latomus* 36 (3), 794-800.
- (1987): “Problemi tecnici e datazione del «De metatione castrorum» dello ps.-Igino”, *Latomus* 46 (2), 399-412.
- Gutiérrez González, J. Avelino (2002): “Castros y campamentos de campaña de las guerras cántabras”, en Miguel Ángel de Blas Cortina e Ángel Villa Valdés (eds.), *Del castrum al castellum. Los castros entre la Antigüedad y la Alta Edad Media*. Navia: Ayuntamiento, 301-316.
- (2014): “Fortificaciones tardoantiguas y visigodas en el norte peninsular (ss. V-VIII)”, en Raúl Catalán Ramos, Patricia Fuentes Melgar e José Carlos Sastre Blanco (eds.), *Las fortificaciones en la tardoantigüedad*. Madrid: La Ergastula, 191-214.
- Hale, John Rigby (1983): *Renaissance war studies*. London: The Hambledon Press.
- Hermida Borrajo, Xosé Avelino [et al.] (2006): *Gran dicionario século 21 da lingua galega*. Vigo: Ed. do Cumio-Galaxia [1ª ed., 1ª imp.].
- Hernández Cardona, Francesc Xavier e Xavier Rubio Campillo (2009): *Talamanca 1714. Arqueologia d'una batalla*. Tarragona: Llibres de Matrícula.
- HOEPLI = Gabrielli, Aldo (ed.) (2015): *Grande Dizionario HOEPLI Italiano*. Milano: Hoepli.
- Houaiss = Houaiss, Antônio (ed.) (2009): *Dicionário Houaiss da língua portuguesa (3 ed.)*. Rio de Janeiro: Objetiva.
- ILS = Dessau, H. (1892-1916): *Inscriptiones Latinae Selectae*. Berlin: Berolini apud Weidmannos.
- Isla Frez, Amancio (2001): “Villa, villula, castellum. Problemas de terminología rural en época visigoda”, *Arqueología y territorio medieval* 8, 9-20.
- Jiménez de Furundarena, Agustín (1994): “Castrum en la Hispania romana y visigoda”, *Historia Antiqua* 18, 441-455.

- (1995): “Castellum en la Hispania romana: su significado militar”, *Historia Antiqua* 19, 129-150.
- Labèrnia i Esteller, Pere (1844): *Diccionario de la lengua castellana con las correspondencias catalana y latina*. Barcelona: Grau.
- Lenoir, Maurice (1979): *Des fortifications du camp*. Paris: Les Belles Lettres.
- Le Blond, Guillaume (1748): *Essai sur la castramétation ou sur la mesure et le tracé des camps*. Paris: Chez Charles-Antoine Jombert.
- Loché, Lewis (1778): *Essay on castrametation*. London: L. Lochée.
- López, Cruz, Xosé, Antonio Pena e María I. Ferreiro Rodríguez (2001): *Diccionario Cumio español-galego*. Vigo: Ed. do Cumio [1ª ed., 1ª imp.]
- López Cuevillas, Florentino (1933): “Prehistoria de Melide”, en *Terra de Melide*. Santiago de Compostela: SEG, 31-184.
- Luik, Martin (1997): “Die römischen Militärlagern der Iberischen Halbinsel von der Zeit des Republik bis zum Ausgang des Prinzipats: Ein Forschungsüberblick”, *Jahrbuch Des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 44, 213-275.
- Mantecón Callejo, Lino e Javier Marcos Martínez (2008): “Una fortificación medieval singular en la cornisa cantábrica: la mota de Trespalacios (Hijoiedo [Suances, Cantabria])”, *Territorio, sociedad y poder* 3, 112-130.
- Marín y Mendoza, Joaquín (1776): *Historia de la milicia española*. Madrid: A. de Sancha.
- Martín Hernández, Esperanza (2015): “El Mouro. Castrametación en la vía de la Mesa (Belmonte de Miranda/Grao, Asturias)”, en Jorge Camino Mayor, Eduardo Peralta Labrador e José Francisco Torres Martínez (eds.), *Las Guerras Astur-Cántabras*. Gijón: KRK, 239-247.
- Mendes de Vasconcelos, Luís (1612): *Arte militar diudivida em tres partes*. Alenquer: Vicente Álvarez.
- Mendoça de Oliveira, Mário (2011): “A defesa da Baía de Todos os Santos”, en Carlos Cardoso, Fátima Tavares e Cláudio Pereira (eds.), *Baía de Todos os Santos. Aspectos Humanos*. Salvador: EDUFBA, 129-204.

- Menéndez Blanco, Andrés [*et al.*] (2011): “Nuevas evidencias de la presencia militar romana en el extremo occidental de la Cordillera Cantábrica”, *Gallaecia* 30, 145-165.
- (2013): “Propuestas de prospección de bajo coste para la detección de campamentos romanos de campaña. El área occidental de la Cordillera Cantábrica como caso de estudio”, *Munibe* 64, 175-197.
- Mittellat. W. = V. A. (1967-2014): *Mittellateinisches Wörterbuch bis zum ausgehenden 13. Jahrhundert*. München: C. H. Beck.
- Monteagudo Romero, Henrique e Xermán García Cancela (coord.) (1994): *Diccionario galego-castelán*. Vigo: Galaxia [1ª Ed.].
- Moreau, Filipe Eduardo (2011): *Arquitetura militar em Salvador da Bahia*. São Paulo: FAU-USP. Tese de doutoramento inédita.
- Morillo Cerdán, Ángel (1993): “Campamentos romanos en España a través de los textos clásicos”, *Espacio, Tiempo y Forma 2. Historia Antigua* 6, 379-398.
- (2002): “Conquista y estrategia: el ejército romano durante el periodo augusteo y julio-claudio en la región septentrional de la Península Ibérica”, en Ángel Morillo Cerdán (ed.), *Arqueología Militar Romana en Hispania*. Madrid: Polifemo, 67-93.
- Morillo Cerdán, Ángel, Sabino Perea Yébenes e José Luis Ramírez Sádaba (2008): “Las guerras cántabras”, en José Ramón Aja Sánchez, Miguel Cisneros Cuchillos e José Luís Ramírez Sádaba (eds.), *Los cántabros en la antigüedad. La historia frente al mito*. Santander: Universidad de Cantabria: 105-132.
- Morrison, James L. (1974): “Educating the Civil War Generals: West Point, 1833-1861”, *Military Affairs* 38 (3), 108-111.
- Nicholson, William (1818): *British Encyclopaedia: Or, Dictionary of Arts and Sciences, Comprising an Accurate and Popular View of the Present Improved State of Human Knowledge*. Philadelphia: Mitchell, Ames & White.
- Niermeyer, Jan Frederik (1976): *Mediae Latinitatis lexicon minus*. Leiden: Brill.
- NLDic = Lewis, Charlton T. e Charles Short (1879): *A new Latin Dictionary*. New York: Harper & Brothers.

- O'Donnell, Hugo (2006): “El reposo del ejército. Estudio del campamento temporal del tiempo de los Austrias”, en Enrique García Hernán e Davide Maffi (eds.), *Guerra y sociedad en la monarquía hispánica: política, estrategia y cultura en la Europa moderna (1500-1700)*. Madrid: Laberinto, vol. 1, 381-400.
- Ocampo, Estela (1992): *Diccionario de términos artísticos y arqueológicos*. Barcelona: Icaria.
- OED = Benbow, Timothy J. (ed.) (1989): *Oxford English Dictionary* (2 ed.). Oxford: OUP.
- OED Online = Simpson, John (ed.) (2015): *Oxford English Dictionary Online*. <http://www.oed.com/> [23/08/2016].
- Oikarinen, Teija (2014): “Archaeological Grey Reports: Current Issues and Their Potential for the Future”, en Janne Ikäheimo, Anna-Kaisa Salmi e Tiina Äikäs (eds.), *Sounds Like Theory. XII Nordic Theoretical Archaeology Group Meeting in Oulu 25-28.4.2012*. Helsinki: Archaeological Society of Finland, 187-197.
- OLD = Glare, Peter G. W. (1968): *Oxford Latin Dictionary*. Oxford: Clarendon Press.
- Olmos Benlloch, P. (2010): *Estudi dels patrons mètrics arquitectònics i urbanístics del món ibèric (segles V-II aC)*. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili. Tese de doutoramento inédita.
- Orejas, Almudena [et al.] (2015): “Conquista, articulación del territorio y explotación de recursos en el límite entre el convento lucense y el de los ástures (Proyecto IVGA)”, en Jorge Camino Mayor, Eduardo Peralta Labrador e J. Francisco Torres Martínez (eds.), *Las Guerras Astur-Cántabras*. Gijón: KRK, 247-260.
- Parga-Dans, Eva e Rocío Varela-Pousa (2011): “Caracterización socioeconómica de la Arqueología Comercial española. Resultados de la primera encuesta nacional dirigida a empresas del sector”, *Complutum* 22 (1), 9-23.
- (2014): *Caracterización de la arqueología comercial en España*. Santiago de Compostela: Incipit-CSIC.
- Parker, Geoffrey (1985): *El Ejército de Flandes y el camino español: 1567-1659. La logística de la victoria y derrota de España en las guerras de los Países Bajos*. Madrid: Alianza.

- (1990): *La Revolución militar: las innovaciones militares y el apogeo de occidente, 1500-1800*. Barcelona: Crítica.
- Parker, Geoffrey e Angela Parker (1991): *Los Soldados europeos entre 1550 y 1650*. Madrid: Akal.
- Patrizi, Francesco (1594): *Paralleli militari*. Roma: Luigi Zannetti.
- Pena, Xosé Antonio [et al.] (2006): *Gran dicionario século 21 castelán-galego, galego-castelán*. Vigo: Ed. do Cumio-Galaxia [1ª ed., 1ª imp.]
- Peralta Labrador, Eduardo (1999): “Los castros cántabros y los campamentos romanos de Toranzo y de Iguña. Prospecciones y sondeos (1996-1997)”, en Martín Almagro Gorbea, José Mª. Blázquez Martínez e Michel Reddé (eds.), *Las guerras cántabras*. Madrid: Fundación Marcelino Botín, 201-276.
- (2002a): “Los campamentos de las Guerras Cántabras de Iguña, Toranzo y Buelna (Cantabria)”, en Ángel Morillo Cerdán (ed.), *Arqueología Militar Romana en Hispania*. Madrid: Polifemo, 327-338.
- (2002b): “Los campamentos romanos de campaña (castra aestiva): evidencias científicas y carencias académicas”, *Nivel Cero* 10, 49-87.
- Pérez Barreiro, Servando (2008): *Diccionario completo galego-inglés inglés-galego*. Vigo: Cardeñoso [1ª ed., 1ª imp.].
- Pérez del Castillo, Bernardo (1579): *Los Discursos de la religión, castramentación, assiento del Campo, Baños y exerçios de los Antiguos Romanos y Griegos*. Lyon: Gillaume Rouille.
- Pérez i García, V. Lluís (2010): *Fortificacions i espai urbà a l'època romana en el Conventus Tarraconensis*. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili. Tese de doutoramento inédita.
- Perozo Ruiz, Xosé Antonio e Bieito Ledo (dir.) (1999): *Enciclopedia Galega Universal*. Vigo: Ir Indo [1ª ed., 1ª imp.].
- Pimentel, Luís Serrão (1648): *Tratado da castramentação ou aloiamento dos exercitos*. Manuscrito: Biblioteca Nacional de Portugal (COD-1648). <http://purl.pt/28029/1/index.html#/149/html> [13/10/2016].
- Principal, Jordi, Mª Pilar Camañes e Carles Padrós (2015): “Un edifici singular al castellum romano republicà de Monteró 1 (Camarasa, la Noguera), i l'urbanisme complex d'un post

- avançat del nord-est de la Citerior”, *Revista d’Arqueologia de Ponent* 25, 309-325.
- Real Academia Galega (ed.) (1913-1928): *Diccionario gallego-castellano*. A Coruña: RAG.
- (1990): *Diccionario da Lingua Galega*. A Coruña-Santiago de Compostela: RAG-ILGA.
- (1993): *Pequeno diccionario da Lingua Galega*. A Coruña: RAG.
- (2000): *Diccionario da Lingua Galega*. A Coruña: RAG [3ª ed.].
- Richardson, A. (2002): “Camps and forts of units and formations of the Roman Army”, *Oxford Journal of Archaeology* 21 (1), 93-107.
- (2004): *Theoretical Aspects of Roman Camp and Fort Design*. Oxford: Archaeopress.
- Rodríguez Colmenero, Antonio (1991): “ ‘Aquis Querquennis’, quince anos a carón”, *Larouco* 1, 123-129.
- Roldán Hervás, José Manuel (1996): *El ejército de la República Romana*. Madrid: Arco Libros.
- (ed.) (2006): *Diccionario Akal de la antigüedad hispana*. Madrid: Akal.
- Romeo Marugán, Francisco (2005): “Notas para un glosario de términos referentes a los sistemas defensivos de la antigüedad”, *Saldivie* 5, 191-213.
- Romero Masiá, Ana María e Felipe Arias Vilas (1995): *Diccionario de termos de arqueoloxía e prehistoria*. Vigo: Ir Indo.
- Sáez Abad, Rubén (2004): *La poliorcética en el mundo antiguo*. Madrid: Universidad Complutense. Tese de doutoramento inédita.
- Sánchez Orense, Marta (2012): *La fortificación y el arte militar en los tratados renacentistas: estudio lexicográfico*. Salamanca: Universidad. Tese de doutoramento inédita.
- Sandford, Daniel K., Thomas Thomson e Allan Cunningham (1834): *Popular Encyclopaedia*. Glasgow: Blackie & Son.
- Santamarina, Antón L. (coord.) (2006-2013): *Diccionario de diccionarios*. Vigo-Santiago de Compostela: TALG (UVigo)–ILG (USC). Edición dixital a cargo de Xavier Gómez Guinovart:

- <http://sli.uvigo.es/ddd/index.html> [13/01/2017].
- Savart, Nicolas-Pierre-Antoine (1812): *Cours élémentaire de Fortification*. Paris: Anselin et Pochard.
- Serlio, Sebastiano (1576): *Della castrametatione di Polibio ridutta in una cittadella murata*. Munich: Bayerische Staatsbibliothek.
- Serna Gancedo, Mariano Luís, Antxoka Martínez Velasco e Virgilio Fernández Acebo (eds.) (2010): *Castros y castra en Cantabria: fortificaciones desde los orígenes de la Edad del Hierro a las guerras con Roma. Catálogo, revisión y puesta al día*. Santander: Acanto.
- Sherk, Robert K. (1974): “Roman Geographical Exploration and Military Maps”, *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt* 2 (1), 534-562.
- SNL-USC = Comisión de Normalización Lingüística da Facultade de Xeografía e Historia (1996): *Léxico básico de arqueoloxía castelán-galego*. Santiago de Compostela: Universidade.
- Speake, Graham (1999): *Diccionario Akal de historia del mundo antiguo*. Madrid: Akal.
- Stevin, Stefan (1618): *La Castramétation*. Rotterdam: Chez Iean Waesbergue.
- Symeoni, Gabriello (1555): *Discorso sopra la castrametatione et disciplina militare de Romani*. Lyon: Gillaume Rouille.
- Tasso, Girolamo (1842): *Enciclopedia italiana e dizionario della conversazione*. Venezia: Girolamo.
- Tavares da Conceição, Margarida (2008): *Da cidade e fortificação em textos portugueses (1540-1640)*. Coimbra: Universidade. Tese de doutoramento inédita.
- TILG = Santamarina, Antón L. (coord.) (1986-2017): *Tesouro informatizado da lingua galega*. Santiago de Compostela: ILG. <http://ilg.usc.es/TILG/> [15/01/2017].
- TLFi = Pierrel Jean-Marie (ed.) (2003): *Le Trésor de la Langue Française Informatisé*. <http://atilf.atilf.fr/> [17/10/2016].
- VOLG = González González, Manuel e Antón L. Santamarina Fernández (dir.) (2016): *Vocabulario ortográfico da lingua galega (VOLG)*. Edición en liña: <https://academia.gal/recursos-volg#http://academia.gal/Volga/> [21/12/16].

Volga = González González, Manuel e Antón L. Santamarina Fernández (dir.) (2012): *Vocabulario ortográfico da lingua galega (Volga)*. A Coruña - Santiago de Compostela: RAG-ILG [1ª ed.].

Wilhelm, Thomas (1881): *A Military Dictionary and Gazetteer*. Philadelphia: L. R. Hamersly.

Zingarelli = Cannella Mario (ed.) (2008): *Lo Zingarelli Vocabolario della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli.

INNOVACIÓNS LÉXICAS NO CAMPO DAS NOVAS TECNOLOXÍAS E DAS REDES SOCIAIS: ALTERNATIVAS PARA O GALEGO

Zeltia Blanco Suárez

Inés Veiga Mateos¹

Servizo de Terminoloxía Galega (TERMIGAL)
Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades (CRPIH)
Universidade de Santiago de Compostela
zeltia.blanco@usc.es
iveiga@cirp.es

Resumo: Os campos da informática e das novas tecnoloxías experimentaron importantes avances nas últimas décadas e mesmo revolucionaron as nosas formas de comunicación. Todo isto trouxo consigo, como xa ten acontecido noutros ámbitos, unha inxente cantidade de anglicismos, aos que na maior parte das veces resulta case imposible facerlles fronte con éxito. Este artigo ofrece unha revisión dalgúns dos neoloxismos máis recentes nas áreas das novas tecnoloxías e das redes sociais, analiza a súa orixe e uso na lingua galega e propón denominacións propias alternativas.

Palabras chave: Terminoloxía, redes sociais, novas tecnoloxías, galego.

Title: Lexical innovations in the field of new technologies and social networks: alternatives for the Galician Language.

Abstract: The domains of computing and the new technologies have undergone dramatic changes over the last decades, transforming radically the way we communicate. As was already the case in other disciplines, these changes prompted the systematic

1 As autoras queremos agradecerlle a Manuel González González os comentarios realizados a unha versión anterior deste artigo e a Beatriz Dieste Quiroga a axuda prestada nunha primeira selección de termos.

borrowing of terms from English, which is often inevitable. The present paper reviews some of the most recent neologisms in the field of the new technologies and social networks, analysing their origin and degree of use in Galician, and additionally proposes an alternative Galician name for these concepts.

Key words: Terminology, social networks, new technologies, Galician.

1. Introducción

O campo da informática e das novas tecnoloxías é, sen lugar a dúbidas, un campo en constante cambio e actualización e que, a diferenza doutros ámbitos do saber que requiren de coñecementos máis especializados, conta cun nivel moi alto de difusión e impacto na sociedade. A chegada dos ordenadores persoais en primeiro lugar, e de Internet tempo despois, provocou unha revolución sen precedentes na nosa forma de comunicármolos: en tan só unhas décadas pasamos da tradición epistolar, que se remonta a séculos, a mandar mensaxes que chegan ao destinatario de maneira inmediata. Lonxe de quedar restrinxidas ao seu uso en computadores, as aplicacións de Internet expandíronse vertixinosamente, de xeito que podemos estar conectados en calquera momento do día con toda sorte de aparellos tecnolóxicos. Isto non só afecta o envío instantáneo de mensaxes de correo a calquera parte do mundo, xa que as posibilidades de comunicación que abriu a chegada da rede global son innumerables. Nuns segundos podemos actualizar o noso perfil en redes sociais, publicar un comentario ou o noso estado de ánimo en distintos blogs, compartir ficheiros ou coñecer ao momento as noticias do que está a acontecer no planeta. O mundo das novas tecnoloxías chega, en resumo, a límites que ata hai poucos anos eran mesmo insospeitados: contamos xa no mercado con roupa “intelixente” que realiza un seguimento da nosa frecuencia cardíaca e das calorías consumidas, automóbiles con asistente de aparcamento, lentes con conexión a Internet incorporada e aplicacións móbiles que nos informan da cantidade e calidade do noso sono, da presión arterial ou dos índices de glicosa, deseñadas en definitiva para axudarnos en cada actividade da nosa vida.

Froito do mundo global no que vivimos teñen xurdido campos conceptuais novos que se alimentan continuamente con novos termos. Estes avances prodúcense principalmente en países tecnoloxicamente dominantes (Cabré 1993: 457), o que unido á consideración do inglés como *lingua franca* na comunicación especializada internacional fai que a maioría dos referentes reciban nomes nesa lingua (Lorenzo/ Gómez 1996; Pinilla 2007; González 2010). Alén diso, estes nomes acadan rapidamente unha ampla difusión e acolida noutras comunidades lingüísticas, en parte debido á publicación de traballos científicos en revistas en lingua inglesa, mais sen esquecer a importante influencia que exercen sobre a sociedade os medios de comunicación de masas e a divulgación das materias especializadas a través do ensino (Cabré 1993: 167). Con todo, estas innovacións tecnolóxicas e, por conseguinte, as denominacións que estas reciben, axiña son superadas e quedan obsoletas como resultado do continuo desenvolvemento do sector.

A teor destes cambios no panorama tecnolóxico, a terminoloxía preséntase como unha disciplina cun papel fundamental na elaboración e na consolidación de propostas denominativas para todas estas novas realidades. No caso de non poder dar conta destas novas necesidades sociais, a lingua quedaría relegada a contextos cada vez máis coloquiais e menos especializados e perdería entón a condición de lingua de cultura, o que traería como fenómeno concomitante a súa eventual substitución como lingua de prestixio (Cabré 2003: 17). Esta flexibilidade para adaptarse aos novos cambios sociais é especialmente necesaria no caso das linguas minoritarias ou en situación minorizada. Nestas linguas en concreto é de vital importancia realizar unha intervención lingüística que permita estandarizar a súa terminoloxía e normalizar o seu uso, sobre todo nos ámbitos formais. Para tal efecto, cómpre dotalas dos recursos necesarios para favorecer as creacións neolóxicas cos mecanismos propios da lingua e facer fronte ás denominacións importadas ou insatisfactorias (Cabré 1993: 45). O caso do galego non constitúe unha excepción e a incorporación de estranxeirismos á nosa lingua, principalmente anglicismos, prodúcese na maioría das veces pola falta de equivalentes adecuados para designar estas novas realidades. A rapidez na difusión das denominacións orixinais e as posibles

reticencias á utilización de adaptacións explican a proliferación de préstamos e calcos en lugar de utilizar os mecanismos morfosintácticos, semánticos ou pragmáticos existentes no galego para a formación de novas palabras. Ademais desta invasión masiva de termos procedentes do inglés hai outro fenómeno igualmente preocupante, a saber: a introdución destes termos no galego a través do español, que actúa en moitas ocasións de lingua intermediaria (Castaño/González 2001; González 2010). Non se pretende estigmatizar os préstamos, xa que estes son tamén un recurso válido e necesario para a ampliación do léxico de calquera lingua (Cabré 2003: 25; Sánchez 2012: 97), pero o seu uso abusivo pode constituír un problema, que se acentúa no caso das linguas en proceso de normalización, como é o galego (González 2001: 159). En palabras de María Teresa Cabré (2003: 33), “confiar demasiado no préstamo como recurso de actualización do léxico dunha lingua minorizada non sería un bo sinal de confianza no seu futuro”.

As tecnoloxías da información e a comunicación deben poñerse ao servizo de cada pobo e, por tanto, deben estar adaptadas a cada idioma. Deste modo, Internet e as novas tecnoloxías constitúen un marco único para garantir o recoñecemento do galego como lingua vehicular en rexistros técnicos. O galego está adquirindo unha presenza cada vez maior no mundo das novas tecnoloxías, como evidencia o continuo desenvolvemento de recursos técnicos e informáticos nesta lingua, como correctores lingüísticos, tradutores automáticos, dicionarios en liña ou sintetizadores de voz, ademais dos esforzos realizados para a localización ao galego de diversos produtos informáticos, como sistemas operativos, paquetes ofimáticos, navegadores, buscadores, soporte lóxico para telefonía móbil ou mesmo redes sociais². Non hai dúbida de que todos estes recursos

2 Para un resumo dos diferentes recursos tecnolóxicos dispoñibles para o galego, véxase a seguinte páxina da Secretaría Xeral de Política Lingüística (<http://www.lingua.gal/recursos/para-traballar-en-galego>), na que se clasifican segundo a súa función (correctores, tradutores automáticos, dicionarios, conxugadores de verbos, navegadores, paquetes ofimáticos, entre outros). Cómpre destacar igualmente os últimos avances producidos en lingüística de corpus, que non só teñen permitido a compilación de numerosos corpóra para o galego, achegando información sobre a lingua nos seus contextos de uso, senón tamén a creación de dicionarios baseados nestes usos, como o *Diccionario moderno inglés-galego* (2.0 Editora) ou o *Diccionario de pronuncia da lingua galega* (ILG). Entre os

contribúen a facer da galega unha sociedade urbana e moderna, pero a nosa lingua aínda debe avanzar para conquistar novas funcións sociais e espazos de uso.

Un dos espazos que mellor pode contribuír a promover o uso do galego é o ámbito da chamada Web social, que integra tanto sitios como servizos web que promoven a interacción social. A emerxencia e rápida integración das redes sociais na sociedade constituíu un cambio importante, en especial no xeito de comunicarnos e relacionarnos. Cada día millóns de internautas usan sitios web sociais para establecer e manter lazos persoais e profesionais, compartir contidos ou participar en proxectos colaborativos e a capacidade destes espazos para reinventarse non dá mostras de esgotarse. A presenza do galego neste ámbito contribúe a mellorar a súa visibilidade, a desterrar prexuízos e, en definitiva, a normalizar o seu uso. Ademais, é a propia comunidade de usuarios a que demanda a incorporación do galego a estes recursos, como ilustrou a boa acollida da campaña para a tradución do Twitter ou Tuenti ao galego ou a creación do dominio .gal.

Neste artigo presentamos unha lista de termos en inglés relacionados coas novas tecnoloxías e as redes sociais e analizamos as denominacións que reciben en galego. A continuación, informamos das decisións adoptadas pola Comisión de Validación da Real Academia Galega³ tras o estudo dalgúns destes termos e, nos casos en que estes termos non contén aínda cunha designación oficial en galego, realizamos unha proposta neolóxica fundamentada. Comentamos ademais diversos aspectos relevantes sobre estas voces, como a súa definición e etimoloxía, os nomes que reciben noutras linguas romances ou as posibles dificultades que presenta o seu uso.

córpore existentes no galego, podemos citar, entre outros, o *Corpus oral informatizado da lingua galega* (CORILGA), o *Tesouro oral informatizado da lingua galega* (TOILG), o *Tesouro informatizado da lingua galega* (TILG), o *Corpus de referencia do galego actual* (CORG), o *Corpus técnico do galego* (CTG) e os diversos córpore paralelos da Universidade de Vigo (CLUVI).

3 A Comisión de Validación é unha sección da Real Academia Galega encargada do estudo de termos procedentes das distintas linguas de especialidade e da aprobación das denominacións galegas consideradas máis satisfactorias. Está composta por Manuel González González, Xesús Ferro Ruibal, Francisco Díaz-Fierros Viqueira, Francisco Fernández Rei e María Dolores Sánchez Palomino.

Esperamos que esta achega poida axudar a solucionar os problemas terminolóxicos aquí presentados e contribúa a avanzar na normalización do galego no mundo dixital.

2. Termos das novas tecnoloxías e as redes sociais

app

Programa deseñado para realizar unha determinada función nun ordenador ou dispositivo móbil.

App é a forma apocopada de *application*, un programa para ordenadores e outros dispositivos que permite a realización de tarefas concretas. Aínda que a forma inglesa *application* foi adaptada desde un comezo no galego como *aplicación* (*Dicionario da Real Academia Galega*, denominado no sucesivo *DRAG*), a forma reducida *app*, por contra, goza xa de gran popularidade para designar os programas descargados nos dispositivos móbiles. Malia a súa difusión, nas normas ortográficas do galego non se rexistra o uso de consoantes dobres, agás no caso do <r> e mailo <l>, polo que esta opción, con xeminación do <p>, énos allea. Algunhas fontes, como o *Vocabulario panlatino das redes sociais*⁴, recolle como única denominación válida para o galego a forma plena *aplicación móbil*, mais a falta de concisión deste nome obriga a buscar unha alternativa válida para os contextos nos que exista un número limitado de caracteres, frecuentes no ámbito da localización de soporte lóxico. A solución idónea sería optar pola apócope de *aplicación*, *apli*, na liña doutras formas existentes na lingua e documentadas no *DRAG*, como *auto* (por *automóbil*), *bici* (por *bicicleta*), *coca* (por *cocaína*), *contra* (por *contraventá*), *curta* (por *curtametraxe*), *electro* (por *electrocardiograma*, *electrocardiografía*, *electroencefalografía* ou *electroencefalograma*),

4 O *Vocabulario panlatino das redes sociais*, elaborado polo TERMCAT no marco da Rede Panlatina de Terminoloxía (Realiter), foi presentado durante a fase de revisión deste traballo. Con anterioridade á súa publicación, non existían no galego recursos sobre este tema, polo que a elaboración deste artigo resultaba de grande importancia para a súa difusión e normalización.

foto (por *fotografía*), *frei* (por *freire*), *micro* (por *micrófono*), *moto* (por *motocicleta*), *polio* (por *poliomielite*), *porno* (por *pornográfico*), *quilo* (por *quilogramo*), *radio* (por *radiodifusión* ou *radiotelefonía*), *san* (por *santo*), *tele* (por *televisión* ou *televisor*), *telefoto* (por *telefotografía*) ou *trole* (por *trolebús*). Se ben é certo que no *DRAG* algunhas destas formas están etiquetadas como pertencentes a un rexistro coloquial, a maioría delas non presenta esta marca, polo que o procedemento de abreviación pode servir para a creación de novas formas no galego. Aínda que *apli* é unha forma utilizada en páxinas do Observatorio da Sociedade da Información e a Modernización de Galicia⁵, da Xunta de Galicia⁶ e nalgunha outra páxina da Internet, o certo é que *app* desbanca claramente a *apli* no uso. O mesmo ocorre na nosa lingua veciña, o portugués, onde optan pola forma curta en inglés *app*, se ben para a forma longa se decantan por *aplicação* no portugués europeo e por *aplicativo* no portugués do Brasil. Con todo, e dada a ampla utilización que ten a forma curta do inglés na nosa lingua, ao igual que nas demais linguas peninsulares, non parece axeitado prescribila. Consideramos, xa que logo, que tanto *apli* coma *app* poden ser formas válidas en galego.

blogosphere

Conxunto de blogs publicados en Internet.

A comunidade de blogs e blogueiros recibiu, nos seus comezos, diversas denominacións, entre elas, *blogosphere*, *blogiverse* e *blogspace* en inglés ou *blogalaxia* en castelán. Todas reproducen o mesmo mecanismo de formación: a composición. Nelas, o primeiro lexema, *blog*, únese a un segundo pertencente ao ámbito da astronomía: *esfera*, *universo*, *espazo* e *galaxia*, respectivamente. Das formas anteriores, a que alcanzou maior popularidade foi sen dúbida *blogosphere*, que axiña foi adoptada noutras linguas, adaptando a terminación

5 Véxase, por exemplo, http://www.osimga.gal/gl/actualidade/experiencias/espana/2012_02_21_083359798 e http://www.osimga.gal/gl/actualidade/experiencias/espana/2012_03_26_081326681 [Consultado: 30/05/2014].

6 Véxase, por exemplo, <http://www.edu.xunta.gal/eduga/101/opinion/do-learning-ao-mobile-learning> [Consultado: 30/05/2014].

aos respectivos sistemas: *blogosfera* en castelán, portugués, catalán e italiano e *blogosphère* en francés.

Desde o punto de vista semántico, pode parecer incorrecta a utilización desta forma para designar o conxunto de blogs, xa que o elemento compositivo *-sphere* intervéñe na formación de substantivos que designan distintas rexións da Terra e outros corpos celestes (*Oxford English Dictionary*, denominado no sucesivo *OED*). No galego, *-sfera* tamén participa na composición de diversas palabras, e tras analizar as formas rexistradas no *Vocabulario ortográfico da lingua galega* (VOLGA), podemos intuír a existencia de distintos significados. Un primeiro fai referencia ás distintas capas da Terra, presente nas formas *atmosfera*, *endosfera*, *estratosfera*, *ionosfera*, *litosfera*, *magnetosfera*, *mesosfera*, *ozonosfera*, *pirosfera*, *termosfera* ou *troposfera*. Un segundo significado alude ás capas do Sol, como en *cromosfera* ou *fotosfera*. Podemos tamén apreciar un terceiro significado, onde o formante xa non designa a capa dun corpo celeste, senón un conxunto de elementos existentes neste, como en *biosfera*, forma que designa a parte do planeta habitable polos seres vivos, e en *hidrosfera*, referida ao conxunto de partes líquidas do planeta. Deste modo, en galego estaría xustificado semanticamente o uso de *blogosfera*, pois esta palabra composta, seguindo o modelo de *biosfera* e *hidrosfera*, aludiría á parte do planeta onde se publican blogs, e por extensión, ao conxunto de blogs publicados en todo o planeta. A Comisión de Validación da Real Academia Galega aprobou a denominación galega *blogosfera*, polo que xa pode consultarse no banco de datos terminolóxico TERGAL⁷.

cloud

Conxunto de servidores remotos aloxados nunha rede de telecomunicacións, principalmente Internet, utilizados para almacenar, xestionar e procesar datos de terceiros.

7 TERGAL é un banco de termos galegos recomendados referidos a diversas linguas de especialidade e, de maneira especial, referidos aos dominios científicos e técnicos. Neste recurso, desenvolvido por TERMIGAL, pódense consultar as denominacións normativas ou estandarizadas para diversos conceptos especializados. Está dispoñible no enderezo: <http://www.cirp.gal/tergal> [Consultado: 28/09/2016].

As referencias á *nube* comezan a ser relativamente frecuentes no galego e cada día son máis os usuarios que a utilizan, por exemplo, cando comparten ficheiros a través das redes sociais ou acceden a aplicacións remotas. Tamén as organizacións apostan por este servizo, xa que ao descentralizaren os seus recursos informáticos se benefician dunha maior capacidade de almacenamento, rapidez e flexibilidade, ademais da conseguinte redución de gastos.

A súa orixe atópase na expresión inglesa *cloud computing*, utilizada para designar o conxunto de actividades relacionadas co almacenamento, xestión e procesamento de datos en servidores que non se atopan nun espazo físico próximo, senón que están aloxados en Internet. Na creación do termo na lingua de partida intervén a analoxía co elemento meteorolóxico, pois a rede de servidores tamén é remota e intanxible. De feito, esta mesma analoxía mantense tamén nas demais linguas estudadas: *nube* en castelán, *nuvem* en portugués, *nívol* en catalán, *nuage* en francés e *nuvola* en italiano.

En galego documéntase con frecuencia este termo en páxinas de Internet, ademais de estar presente nas expresións *computación na nube* e *informática na nube*, equivalentes propostos na obra *Termos esenciais de arquitectura de ordenadores* para o anglicismo *cloud computing*, para o que a Comisión de Validación aprobou a denominación *computación na nube*. Deste modo, a utilización da forma *nube* tamén sería correcta en galego, dada a analoxía existente co obxecto designado orixinariamente e a vontade de harmonización da terminoloxía informática con respecto ás linguas de referencia. No rexistro correspondente, a Comisión de Validación da Real Academia Galega tamén considerou satisfactoria a voz *nube* para designar este concepto.

collaborative

Referido a un proxecto conxunto, desenvolvido en común polos seus participantes.

Un dos trazos característicos da chamada Web social é precisamente o seu espírito participativo, posto que son os usuarios, a través das súas contribucións, os que crean os contidos que se

difunden a través dos blogs, foros, redes sociais e outros medios sociais. Noutros casos, os usuarios tamén colaboran na execución de proxectos comúns, como a tradución da rede social Twitter ou a redacción de artigos enciclopédicos na Wikipedia. Para designar este tipo de participación conxunta, en inglés utilízase o adxectivo *collaborative* (OED), introducido tamén noutras linguas, como o castelán *colaborativo/a* (vixésimo terceira edición do *Diccionario de la lengua española*, no sucesivo DRAE), o portugués *colaborativo/a* (*Dicionário Priberam da língua portuguesa* (DPLP)), o francés *collaboratif/ive* (*Le petit Robert*), o catalán *col·laboratiu/iva* (Cercaterm) e o italiano *collaborativo/a* (*Lo Zingarelli. Vocabolario della lingua italiana*). Por contra, os dicionarios galegos non recollen esta forma.

En contextos xerais, este adxectivo podería substituírse por outros que transmitisen a idea da realización plural do traballo, como *colectivo/a*, *conxuntola* ou *cooperativo/a*, entre outros. Con todo, en contextos máis específicos estas voces poden non ser intercambiáveis, posto que remarcen distintos aspectos do concepto. Así, *colectivo* pon énfase no carácter plural do traballo, por oposición a *individual*, mais isto non implica que todos os participantes traballen de maneira conxunta e simultánea na súa elaboración, como no caso dunha exposición colectiva. En *conxunto* remácase a súa finalidade común, mais non se fai referencia á colaboración dos participantes, por exemplo nun traballo conxunto. O adxectivo *cooperativo* quizais sexa o máis próximo á noción especificada, mais en ámbitos especializados, como o da Educación, os adxectivos *cooperativo* e *colaborativo* empréganse de forma contrastada para designar distintas metodoloxías. Así, mentres que na *aprendizaxe cooperativa* (*cooperative learning*) os alumnos traballan en grupos para lograr un obxecto común baixo a dirección do profesor, na *aprendizaxe colaborativa* (*collaborative learning*) os alumnos van creando os contidos e dirixindo as interaccións (Panitz 2001). Segundo outros autores, nun proxecto *cooperativo* os integrantes do grupo realizan en común todas as tarefas requiridas, mentres que no *colaborativo* cada participante realiza unha tarefa específica (Unigarro 2001: 72-73).

A pesar da ausencia da voz *colaborativo* nos dicionarios de galego, na nosa lingua atopamos outros exemplos de modificadores formados a partir de adxectivos latinos en *-ivus*, (por exemplo,

lascivo, nocivo). Máis recentemente, o sufixo caracterizador *-ivo* participou na creación de novos adxectivos, en ocasións precedido polo *-t-* final do participio pasado na súa forma culta ou de supino (*administrativo, informativo, preventivo*) ou polo *-s-* final do supino (*discursivo, exclusivo, posesivo*). Na maioría dos casos expresa o significado de que realiza o indicado na base ou que ten tendencia a isto, de maneira que *colaborativo* expresaría a noción de estar realizado en colaboración, é dicir, entre varios participantes. Coa adición deste sufixo, séntanse tamén as bases para a introdución do adverbio en *-mente* (*colaborativamente*), xa documentada para o inglés no *OED* coa grafía *collaboratively*.

Xa que logo, consideramos conveniente a introdución do adxectivo *colaborativo* no galego, dado que designa un concepto para o que non contamos con denominacións satisfactorias na nosa lingua, que respecta os mecanismos cos que contamos para a formación léxica e que pertence á mesma familia que a adoptada polas linguas veciñas. A Comisión de Validación da Real Academia Galega tamén se mostrou favorable á introdución do termo *colaborativo* no galego.

community manager

Persoa responsable da creación, dinamización e xestión dunha comunidade virtual.

Na sociedade actual, as empresas buscan novas formas de darse a coñecer, comunicarse cos seus clientes reais e potenciais e aumentar a súa visibilidade na Rede. Debido á proliferación dos medios sociais, as organizacións recorren a profesionais que se encarguen da creación de perfís nestes servizos, dinamicen a comunicación cos usuarios e xestionen a publicación de contidos dixitais. Desta forma, xorde a figura do *community manager*, unha profesión en auxe no mercado laboral e unha das que máis interese suscita na oferta formativa actual. A súa figura aseméllase á do moderador dun foro, pero a diferenza deste, as súas funcións revisten maior complexidade, tal e como apunta a AERCO-PSM (Asociación Española de Responsables de Comunidades Online y Profesionales de Social

Media)⁸, xa que non actúa como mero espectador, senón que se encarga de “soster, acrecentar e, en certa forma, defender as relacións da empresa cos seus clientes no ámbito dixital”. Para conseguilo, participa activamente nas conversas dos usuarios, difunde novos contidos e analiza os comentarios publicados. A empresa benefíciase así dunha importante publicidade, aumenta a súa proximidade aos clientes e pode obter valiosa información para satisfacer adecuadamente as necesidades dos consumidores.

A denominación *community manager* é a máis utilizada nos portais de emprego para referirse a estes profesionais, feito que se xustifica polo absoluto dominio do inglés nos ámbitos do márketing e as novas tecnoloxías. Mais este anglicismo convive frecuentemente con denominacións autóctonas creadas a partir dos mecanismos de creación neolóxica existentes en cada lingua. Así, na Wikipedia utilizan para o castelán *responsable o gestor de la comunidad de internet, en línea, digital o virtual* e a Fundación del Español Urgente (FundéuBBVA) recomenda o uso de *gestor o responsable de comunidades*. A guía *Terminología básica de les xarxes sociais*, publicada polo TERMCAT, recolle para o castelán a forma *gestor de comunidades (online)* e para o catalán *gestor/a de comunitats*. En francés, FranceTerme⁹ defende o uso de *animateur/trice de communauté (en ligne)* ou *gestionnaire de communauté (en ligne)*.

En canto ao galego, o *Dicionario galego das TIC (DIGATIC)* recolle a forma *xestor de comunidade*, na versión en galego da Wikipedia utilízase *xestor* ou *responsábel de comunidade* e o *Vocabulario panlatino das redes sociais* documenta *xestor/a de comunidades*. En principio, calquera das formas anteriores podería considerarse válida para designar este concepto, xa que todas reflicten de maneira transparente a ocupación destes profesionais. Con todo, cómpre ter en conta a existencia doutros derivados en inglés relacionados co

8 Asociación Española de Responsables de Comunidades Online y Profesionales de Social Media (AERCO-PSM). Accesible en: <http://www.aercomunidad.org/2013/01/28/la-misteriosa-figura-del-community-manager/> [Consultado: 28/09/2016].

9 FranceTerme é unha base de datos terminolóxicos, promovida polo Ministerio de Cultura e Comunicación francés, que recolle os neoloxismos máis recentes da lingua, publicados no Boletín Oficial da República (*Journal Officiel de la République française*). Está dispoñible en: <http://www.culture.fr/Ressources/FranceTerme> [Consultado: 28/09/2016].

mesmo concepto, como *community management*, para designar a función que desenvolven, ou o verbo *manage* para referirse á acción. Das opcións existentes no galego, a máis produtiva para a creación de derivados é *xestor/a*, que permite obter as formas *xestión* e *xestionar*. En conclusión, das formas documentadas, sería preferible a utilización de *xestor/a de comunidade* para designar esta profesión emerxente, expresión que xa conta co aval da Comisión de Validación da Real Academia Galega. Estes responsables poden facerse cargo dun número variable de comunidades, polo que esta locución admitiría, segundo os contextos, o uso do substantivo *comunidade* en plural (*xestor/a de comunidades*), ao igual que tamén sería posible engadirlle o artigo determinado como actualizador deste substantivo (*xestor/a da comunidade*).

content curator

Persoa encargada de seleccionar, organizar, editar e publicar na Web información relevante sobre un tema de interese para unha comunidade.

O termo inglés *curator* designa, no seu significado orixinal, a persoa que por vía legal é nomeada responsable para administrar os bens e intereses doutra, como é o caso de menores de idade ou persoas con algunha incapacidade. Este vocábulo de orixe latina foi tomado do francés no século XV, onde o seu equivalente, *curateur*, xa estaba en uso desde o século XIII. No século XVII, *curator* pasou a designar a persoa a cargo dun museo ou biblioteca, aínda que esta última acepción tan só se rexistra no francés do Quebec, segundo o *Trésor de la langue française informatisé (TLFi)*. No portugués do Brasil, tal e como se desprende do *Dicionário Houaiss da língua portuguesa (DHLP)*, si se emprega a forma *curador* con este sentido, mais nas fontes lexicográficas para o portugués europeo¹⁰ non aparece recollida esta acepción. Tampouco se documenta *curador* con este sentido

10 O *Dicionário da língua portuguesa contemporânea (DLPC)*, da Academia das Ciéncias de Lisboa, o *Grande Dicionário da Língua Portuguesa (GDLP)*, de Cândido de Figueiredo ou o *Dicionário Priberam da Língua Portuguesa (DPLP)*.

en galego, castelán, catalán¹¹ ou italiano. Por contra, o termo máis estendido na variedade do portugués europeo é *conservador/a*, que tamén se emprega no galego, castelán, catalán, francés (*conservateur/trice*) e italiano (*conservatore/trice*). Tamén na terminoloxía museística, *curator* pode designar aquela persoa que se encarga da selección dos contidos dunha mostra ou exposición temporal. Neste caso o termo que se emprega habitualmente nas linguas romances é *comisariol/a* en galego, castelán e catalán, *comissáriol/a* en portugués, *commissariol/a* en italiano e *commissaire* en francés. A forma *curador/a*, un calco do inglés, parece empregarse máis en América latina e no Brasil para designar este concepto, mentres que nas variantes europeas a forma preferida é *conservador/a* ou *comisariol/a*, segundo os contextos.

Máis recentemente, e por analoxía coa figura dos comisarios dos museos, *curator* empezouse a aplicar tamén ás persoas encargadas da selección, organización e publicación continua na Web de información relevante para unha comunidade, máis especificamente denominado *content curator*. Esta función aseméllase á que viña exercendo tradicionalmente o documentalista, quen se encargaba da preparación, estudo e elaboración de datos bibliográficos, informes ou noticias sobre determinada materia (Martínez 1993: 284), pero a maiores o *curator* valoriza a información ao comentala ou complementala, xerando novos contidos.

Nas linguas analizadas atopamos unha gran proliferación de propostas denominativas, onde o anglicismo *content curator* convive con outras variantes que tratan de reflectir con máis transparencia o seu significado. Por exemplo, en diferentes sitios web en castelán atopamos as formas *curador de contenidos*, *responsable de contenidos*, *comisario de contenidos*, *dinamizador de contenidos* e *intermediario del conocimiento*, por mencionar só as máis frecuentes. En portugués utilízase maioritariamente *curador de conteúdo(s)*. En catalán, a base de consultas Cercaterm, do TERMCAT, recomenda o uso de *responsable de continguts*. En francés, en páxinas da internet documéntase *curateur de contenu*, *éditeur de contenu*, *organisateur de*

11 No catalán, tal e como se recolle no *Diccionari de la llengua catalana* (DIEC2), a forma *curador/a* emprégase como sinónimo de *editor/a* para designar a persoa que supervisa ou dirixe a edición dunha obra.

contenu, conservateur de contenu, organisateur de contenu e orchestrateur de contenu, mentres que en italiano o calco *curatore di contenuti* é a utilizada maioritariamente.

Os dicionarios de galego recollen a palabra *curador*, aínda que con significados ben diferentes, referidos á persoa que coida dun enfermo ou dos bens de quen é legalmente incapaz¹², polo que non parece adecuada utilizala para designar esta noción. As denominacións empregadas noutras linguas, baseadas nas formas *dinamizador, organizador, editor* ou *xestor* expresan diversos aspectos do traballo deste profesional, mais fano dunha forma parcial, posto que ningunha destas denominacións reflicte de maneira global as súas funcións. Así, o *content curator* non “dinamiza” os contidos, senón máis ben a comunidade para a que traballa, e isto faino a través do cribado, estruturación e composición dos contidos considerados relevantes. De igual forma, podería argumentarse que este profesional non só “edita” os contidos, senón que tamén se encarga da súa selección, organización e publicación. A utilización da forma *responsable de contidos*, recollida no galego no *Vocabulario panlatino das redes sociais*, baseada na recomendación da FundéuBBVA para o castelán e do TERMCAT para o catalán tampouco resulta plenamente satisfactoria, xa que esta expresión designa tamén o profesional que xestiona as comunicacións dunha organización, por exemplo, mediante a redacción de fichas de produtos, a confección de catálogos ou a preparación de notas de prensa, entre outras actividades de carácter editorial, e coñecido en inglés como *content manager*¹³. Para evitar a utilización de denominacións parciais ou ambiguas para esta profesión emerxente, en TERMIGAL suxerimos a proposta denominativa *comisariola de contidos*, baseada na definición utilizada para designar a persoa encargada da concepción, organización ou dirección dunha exposición ou evento de carácter cultural, coñecida en galego como *comisariola* e en inglés como *curator*, tal e como comentamos anteriormente. A forma *comisariola* permitía

12 A voz *curador* aparece recollida con este significado no *DRAG*, no *GDXL* e no *Dicionario de galego* da editorial Ir Indo (2004).

13 Para unha descrición deste perfil, pódese consultar o seguinte recurso: “Blog de empleo - JobandTalent” (2013). Accesible en: <https://blog.jobandtalent.com/trabajo-responsable-de-contenidos/> [Consultado: 23/05/2014].

ademais a formación de derivados, como a expresión *comisariado de contidos*¹⁴ (en inglés, *content curation*), utilizada para designar a actividade exercida por estes profesionais. Con todo, a Comisión de Validación rexeitou esta proposta e aprobou a designación *editor/a de contidos*, que reflicte de maneira clara unha das principais tarefas deste profesional, que se ben non é a única, sen dúbida é a máis perceptible para os usuarios.

hashtag

Palabra ou conxunto de palabras concatenadas, precedidas dun cancelo (#), utilizada en Twitter e outros medios de comunicación social para identificar as mensaxes sobre un tema específico.

O símbolo do cancelo (#) empregábase nas linguaxes de programación con distintas funcións e, con posterioridade, estendeuse o seu uso en faladoiros para agrupar mensaxes, ata acadar máis recentemente a cima da popularidade a través da rede social Twitter. Neste servizo, o cancelo úsase para marcar as palabras chave ou temas dunha mensaxe, a fin de categorizalos e mellorar os resultados das buscas¹⁵, e a etiqueta que o contén recibe a denominación *hashtag* na localización ao castelán, francés e italiano, mentres que na versión portuguesa usan *marcador*.

No inglés, *hashtag* é unha palabra composta das formas *hash*, ‘cancelo’, e *tag*, ‘etiqueta’, e a súa tradución literal sería *etiqueta de cancelo*. Con todo, ningunha das linguas analizadas utiliza a tradución literal, xa que carece da concisión e flexibilidade do orixinal. De feito, en páxinas de Internet xa se documenta o uso do verbo *hashtag* (por exemplo, “to hashtag your next event”)¹⁶ e do adxectivo

14 Rodríguez Río, Xusto A. (2014): “169. Contidos curados é o contrario de contidos frescos?”. *Un idioma preciso*, 14/02/2014. Servizo de Normalización Lingüística da Universidade de Santiago de Compostela. Accesible en: http://www.usc.es/gl/servizos/snl/terminoloxia/uip/arquivo/numero_169.html [Consultado: 23/05/2014].

15 “¿Qué son las etiquetas (símbolos “#”)?” Centro de ayuda. Twitter, Inc. (2014). Accesible en: <https://support.twitter.com/articles/49309-using-hashtags-on-twitter#> [Consultado: 30/05/2014].

16 Véxase, por exemplo, “social media management: 3 reasons to hashtag your next event”. Three Girls Media, Inc. (2014). Accesible en: <http://www.threegirlsmedia.com>

hashtagged (por exemplo, “hashtagged words”) ¹⁷, aínda que as formas derivadas do substantivo aínda non se recollen no dicionario de referencia do inglés, o *OED*.

A FundéuBBVA e mais o Cercaterm recomendan o uso de *etiqueta* para o español e o catalán, respectivamente, e FranceTerm aprobou recentemente a forma *mot-dièse* para o francés. No TERMIGAL propuxemos igualmente o uso de *etiqueta* no galego, coincidente coa forma recollida no *Vocabulario panlatino das redes sociais*, por reproducir de maneira satisfactoria o significado do termo orixinal. Ademais, é unha forma breve e, por tanto, presenta grandes posibilidades de adaptación ás situacións comunicativas nas que se utiliza. Finalmente, a proposta *etiqueta* ten a vantaxe de permitir o uso de derivados, como o verbo *etiquetar* e o substantivo de verbal *etiquetaxe*. A Comisión de Validación, despois de someter este termo a estudo, acordou rexeitar a proposta *etiqueta* e aprobar no seu lugar a denominación *cancelo*, correspondente á tradución do inglés *hash* e na que pode observarse un proceso de extensión semántica, pois o nome do símbolo é utilizado tamén para designar a etiqueta na que se emprega.

microblogging

Actividade consistente na publicación de blogs cun número de caracteres reducido.

Nos últimos anos o fenómeno dos blogs foi en aumento e a finais de 2011 xa se documentaban máis de 180 millóns de blogs publicados ¹⁸. Un blog ou bitácora é unha páxina web que presenta información ou opinións sobre diversos temas, se actualiza regularmente e se ordena cronoloxicamente. Polo xeral, é de carácter

com/2014/05/28/11253/ [Consultado:02/06/2014].

- 17 “How to Use Hashtags on Twitter: A Simple Guide for Marketers”. HubSpot. 2012. Accesible en: <https://blog.hubspot.com/blog/tabid/6307/bid/32497/how-to-use-hashtags-on-twitter-a-simple-guide-for-marketers.aspx> [Consultado: 02/06/2014].
- 18 “Buzz in the Blogosphere: Millions More Bloggers and Blog Readers”. Nielsen. 2012. Accesible en: <http://www.nielsen.com/us/en/newswire/2012/buzz-in-the-blogosphere-millions-more-bloggers-and-blog-readers.html> [Consultado:09/06/2014].

persoal, pero na actualidade son moitas as empresas que recorren a estas publicacións para aumentar a súa presenza en Internet e interactuar cos clientes reais e potenciais. Tradicionalmente, a publicación dun blog era o resultado dun traballo individual, pero a raíz do desenvolvemento da Web 2.0 e, en especial, os medios sociais, popularizáronse aqueles construídos a partir de colaboracións de múltiples usuarios, nos que se limitaba o número de caracteres que se podían escribir, coñecidos en inglés como *microblogs*. De feito, sobre a palabra *blog*, creada a partir da redución de *web log*, existe unha familia léxica xa consolidada na lingua inglesa: *to blog* (acción de publicar contidos nun blog), *blogging* (publicación ou actualización dun blog), *blogger* (persoa que escribe nun blog), *blogosphere* (conxunto de blogs publicados), *photoblog* (blog que contén fotografías nas entradas), *audioblog* (blog que contén ficheiros de audio) ou *videoblog* (blog que contén ficheiros de vídeo), entre outros.

O uso do anglicismo *microblogging* está moi estendido nas linguas románicas analizadas, ao igual que sucede con *blogging*. Con todo, no caso do verbo do que deriva, estas linguas utilizan maioritariamente neoloxismos creados cos mecanismos propios de cada lingua, como *bloguear* no castelán (FundéuBBVA), *blogar* no portugués (DPLP), *bloguer* no francés (*Grand dictionnaire terminologique*, en adiante GDT), *bloguejar* no catalán (Cercaterm) e *bloggare*¹⁹ no italiano. En galego sería preferible o uso de *blogar*, seguindo o modelo do portugués, francés e italiano, polo que a derivación lóxica para a creación do substantivo sería *blogaxe* e, a partir desta forma, obteríamos *microblogaxe* para designar a publicación ou actualización de microblogs. As denominacións *blogaxe* e *microblogaxe* xa foron aprobadas pola Comisión de Validación para designar os conceptos respectivos aos que aluden.

19 Véxase “*Appuntamentare, efficientare, scadenzare, bloggare, googlare, postare... ma quanti nuovi verbi in -are!*”. *Accademia della Crusca*, 22/07/2011. Accesible en: <http://www.accademiadellacrusca.it/it/lingua-italiana/consulenza-linguistica/domande-risposte/appuntamentare-efficientare-scadenzare-blogg> [Consultado: 26/05/2014].

phablet

Dispositivo de tamaño intermedio entre unha tableta e un teléfono intelixente e que combina funcionalidades dos dous aparatos.

A designación *phablet* é un acrónimo de *phone* ('teléfono') e *tablet* ('tableta') e vén motivada polo feito de que presenta un tamaño intermedio entre un móbil e unha tableta, ademais de combinar funcións dos dous dispositivos. Dada a súa recente aparición nos mercados, aínda non ten un nome consolidado noutras comunidades lingüísticas, pero para sinalalo recórrese con frecuencia ao anglicismo *phablet*. Nalgúns documentos obsérvase a grafía *phableta*, que reproduce a adaptación de *tablet* ao galego como *tableta*. Con todo, no galego, ao igual que nas demais linguas peninsulares, non temos a grafía <ph> para o fonema /f/, dado que este se representa graficamente en calquera delas como <f>. O francés sería a excepción das linguas romances, xa que nesta lingua para os termos derivados do grego si se conserva este dígrafo, ao igual que no inglés. Por tanto, para adaptar este termo ao sistema lingüístico galego, a grafía que correspondería adoptar sería *fableta*, dado que o dígrafo <ph> é descoñecido no noso sistema ortográfico. Así e todo, esta forma ten o inconveniente de ser pouco transparente, xa que neste acrónimo a referencia ao teléfono redúcese ao <f> inicial, o que non resulta suficiente para identificalo. Por contra, no inglés é fácil recoñecer que *phablet* procede da combinación de *phone* ('teléfono') e *tablet* ('tableta'). Tendo en conta o tamaño deste dispositivo e que se emprega principalmente como móbil, coidamos que a proposta máis coherente sería a creación dun acrónimo equivalente, como *tableéfono* ou *tabletófono*. Calquera destas formas evocaría, mediante o segundo formante, o obxecto designado en cuestión: o teléfono, seguindo o padrón doutras formas xa integradas na lingua, como *interfono* ou *videófono* (DRAG). Estas propostas parecen, en consecuencia, máis atinadas que unha simple adaptación gráfica da lingua de partida, pois conteñen unha parte importante da palabra *tableta*, polo que non é difícil deducir que fai referencia a este vocábulo. Delas, *tableéfono* é, probablemente, a mellor opción, xa que é a que garda un maior paralelismo con *teléfono*. Así o entendeu tamén a

Comisión de Validación, xa que esta foi a forma aprobada polos seus membros.

posting

Mensaxe publicada nunha rede social, foro ou blog.

Se ben a palabra *posting* non se comezou a empregar no ámbito da informática ata comezos da década de 1980, segundo recolle o *OED*, esta voz é moito máis antiga e xa se viña empregando no inglés cun significado bastante próximo desde o século XVII. Así, este termo designaba a acción de colgar avisos de carácter público en postes, paredes ou outros soportes, sentido que está relacionado coa acepción actual de *posting*, aínda que a natureza da información que se publica hoxe en día é moi diversa e non ten por que tratarse necesariamente dun aviso. No campo da informática, *posting* fai referencia tanto á acción de publicar unha mensaxe nunha rede social, foro ou lista de correo como á propia mensaxe publicada, onde convive co sinónimo *post*.

O Cercaterm suxire para o catalán o termo *apunt* (en galego, *apuntamento*), pero cómpre ter en conta que segundo os dicionarios galegos, *apuntamento* designa unha ‘nota escrita breve sobre calquera cousa’ (*DRAG*), e esta mención expresa á brevidade fai que esta denominación non resulte satisfactoria para escritos de certa extensión, habituais nalgúns formatos de blog, a pesar de ser esta a recomendación para o galego do *Vocabulario panlatino das redes sociais*. Por outra parte, tampouco parece válida para designar as incorporacións de imaxes a un *fotoblog* ou de vídeos a un *videoblog*, por citar algúns exemplos, pois *apuntamento* fai referencia a texto escrito. Outras opcións que se barallan no Cercaterm son *aportació* (‘acheга’), *intervenció* (‘intervención’), *nota* (‘nota’), *missatge* (‘mensaxe’), *article* (‘artigo’) e *comentari* (‘comentario’)²⁰. Ao noso

20 Véxase no Cercaterm o rexistro no que se analizan os termos *apunt*, *aportació*, *comentari*, *intervenció*, *nota*, *missatge*, *article* e *post* ou o artigo “Un apunt sobre el post”, publicado no apartado La finestra neològica do TERMCAT, accesible no enderezo http://www.termcat.cat/ca/Comentaris_Terminologies/Finestra_Neologica/39/ [Consultado: 26/05/2014].

xuízo, calquera destas formas pode resultar adecuada en contextos específicos, pero de maneira xeral a maioría delas poderían resultar ambiguas ou inexactas. Así, *achega* pode entenderse como unha contribución realizada no marco dun proxecto colaborativo, mais cómpre ter en conta que os blogs eran tradicionalmente de carácter individual. A escolla de *intervención* resulta tamén problemática, xa que implica a existencia doutros participantes, e como xa se comentou anteriormente, podería existir un único autor. A *nota* presupón a existencia dun texto e estas publicacións admiten tamén outros formatos. A forma *mensaxe* pode ser equívoca debido á existencia dun significado próximo do mesmo ámbito de especialidade, asociado aos envíos que realizan as persoas ou grupos a través do correo electrónico ou o teléfono móbil. A opción de *artigo* podería ser válida para textos dunha certa extensión ou grao de especialización, tal e como se indica no Cercaterm, na FundéuBBVA e na base de datos terminolóxicos Termium Plus, pero estas características non se dan sempre neste tipo de publicación. Por último, o *comentario* pode axustarse ao contido dalgunhas publicacións realizadas en Internet, posto que nos dicionarios se define como unha opinión, observación ou impresión persoal sobre algo.

En consecuencia, pensamos que escollas como *comentario* ou *entrada* serían máis axeitadas para o galego. O termo *entrada* parece adecuado para referirnos á publicación de contidos por parte dun usuario nun medio social, xa que esta se asemella ás entradas que se facían nun caderno de bitácora ou nun diario. Esta opción de *entrada* tamén é defendida pola FundéuBBVA. O termo *comentario* sería axeitado para designar cada unha das observacións e opinións de diversa natureza que se publican en relación con esa entrada inicial. Á luz de todo o exposto, estas dúas formas semellan idóneas, na medida en que abranguen o maior número de contextos posibles. Por último, en relación ao verbo que expresa a acción de publicar estes comentarios en liña, aínda que se está a estender a derivación *postear*, preferimos as locucións *publicar unha entrada* ou *publicar un comentario*, que manteñen a coherencia coa proposta ofrecida para o substantivo, ao tempo que evitan a adaptación do estranxeirismo. Xa que logo, para designar o outro dos significados especificados para *posting*, en galego podemos recorrer ás formas *publicación*

dunha entrada ou publicación dun comentario. En calquera caso, de empregarse a forma inglesa, esta tería que escribirse en cursiva.

selfie

Fotografía que se tira un mesmo, só ou acompañado doutros, polo xeral cun teléfono intelixente, tableta ou cámara web e que se publica nunha rede social.

A obra de referencia lexicográfica por excelencia da lingua inglesa, o *OED*, elixiu *selfie* “Palabra do Ano 2013”²¹. Aínda que o primeiro uso de *selfie* xa se remonta ao ano 2002, no contexto dun foro social en Internet, este neoloxismo non se popularizou ata o 2012 nas redes sociais. Na nosa comunidade lingüística, *selfie* difundíuse tamén rapidamente grazas ás redes sociais, de tal xeito que o estranxeirismo está amplamente espallado. Nos seus inicios era frecuente atopar en inglés a grafía *selfy*, pero na actualidade *selfie* é a forma máis estendida. O seu primeiro uso documentado rexístrase nun foro australiano, o que está en consonancia coa suposta orixe australiana do vocábulo, posto que esta variedade tende a formar diminutivos en *-ie* como *barbie* para *barbecue* (‘barbacoa’) ou *firie* para *firefighter* (‘bombeiro’). A moda dos *selfies* chegou ata tal punto que existen diferentes variantes desta fotografía de un mesmo e, en consecuencia, varios termos para referirse a cada unha delas. Así, temos en inglés *helfie* (de *hair selfie*: fotografía do cabelo de un mesmo), *lelfie* (*leg selfie*: das pernas), *belfie* (*bum selfie*: do cu), *drelfie* (*drunken selfie*: en estado de embriaguez) e *welfie* (*workout selfie*: practicando algunha actividade física). Entendemos que estas variantes de *selfie* non teñen o mesmo impacto que a forma orixinal, nin tan sequera na lingua de orixe, e que polo menos ata o de agora semella innecesario acuñar unha palabra para cada unha delas. Ademais, os mecanismos de formación interna de palabras da lingua inglesa son diferentes aos do galego e favorecen moito

21 “Oxford Dictionaries Word of the Year 2013: Selfie”. *Oxford Dictionaries. Oxford Words Blog*. Oxford University Press. (2014). Accesible en: <http://blog.oxforddictionaries.com/press-releases/oxford-dictionaries-word-of-the-year-2013/> [Consultado: 06/06/2014].

máis a formación de neoloxismos mediante a acronimia. Na maioría dos casos, estas formas introdúcense no galego como calco das orixinais e, para evitalas, teríamos que recorrer a unha forma menos concisa que dificilmente acadaría o nivel de difusión necesario para derrocar o anglicismo en cuestión. Agora ben, a forma *selfie* si ten un equivalente fácil no galego: *autofotografía* ou, abreviada, *autofoto*. O prefixo *auto-* é amplamente utilizado na lingua co significado de ‘por si mesmo, de si mesmo’ e no dicionario normativo do galego abundan os exemplos, como *autobiografía*, *autoconsumo*, *autodefensa*, *autodidacta* ou *autorretrato*. Se ben esta última forma, *autorretrato*, xa se recolle nos dicionarios galegos para designar unha noción bastante aproximada, o feito de que faga referencia non só a unha fotografía, senón tamén a un debuxo ou pintura desaconsella a súa reutilización para nomear este novo concepto. *Autofoto* sería, pois, a forma galega que recomendamos en substitución de *selfie*, que conta xa coa aprobación por parte da Comisión de Validación da Real Academia Galega, mais entendemos que a velocidade coa que se difundiu a forma inglesa e a tardanza coa que realizamos as propostas para o galego fomentan aínda máis a consolidación do estranxeirismo en detrimento da forma galega. De feito, mentres na nosa comunidade lingüística andamos a debater sobre a denominación máis axeitada para este termo, deuse a coñecer un accesorio, en forma de brazo extensible, que serve de soporte a un teléfono ou cámara dixital e que permite tirar as autofotos desde certa distancia: o *selfie stick*, considerado un dos inventos máis populares do ano 2014²² e todo un éxito de venda nos portais de Internet. A súa recente popularización favoreceu a proliferación de equivalencias noutras linguas, como por exemplo no portugués, onde documentamos *pau de selfie* e *bastão de selfie* (Wikipedia), ou no castelán, onde conviven *paloselfi* (FundéuBBVA), *palo selfie*, *palo para selfie*, *palo para autofoto*, *brazo extensible*, *monopíe* ou *monópodo*, entre outros. Como pode observarse, a maioría das equivalencias conteñen referencias á súa forma (pau, brazo, monopé) e á súa finalidade

22 “The 25 Best Inventions of 2014”. *Time*, November 2014. Accesible en: <http://time.com/3594971/the-25-best-inventions-of-2014/> [Consultado: 08/05/2015].

(para autofotos). Consideramos que no galego tamén podemos reproducir este modelo denominativo e utilizar *pau de autofoto*.

sharing

Actividade consistente na publicación de información ou recursos nun servizo de medios sociais para que resulten visibles para os demais usuarios.

O *OED* xa rexistra o uso do substantivo *sharing* para referirse á publicación ou distribución de recursos e información a través de diversos servizos web. Estes servizos adoitan especializarse segundo a tipoloxía de recursos que admiten, como YouTube, no que se comparten vídeos; Instagram, utilizado para imaxes e vídeos; ou SlideShare, para documentos e presentacións. Nos dicionarios doutras linguas si se documenta a presenza dun substantivo deverbal, mais non alude a este significado concreto. Así, temos *compartición* en castelán (*DRAE*), *compartilhamento* en portugués do Brasil (*DHLP*) e *partilha* e *compartilha* no portugués europeo (*DPLP*), *partage* en francés (*TLFi*), *compartició* en catalán (*DIEC2*) e *condivisione* en italiano (*Lo Zingarelli. Vocabolario della lingua italiana*). No galego a denominación deste acto de compartir provoca certas dúbidas e vacilacións, xa que non consta no dicionario normativo ningún substantivo derivado do verbo *compartir*, aínda que o *GDXL* e o *Dicionario de galego* de Ir Indo documentan a forma *compartimento*.

Con todo, a pesar da existencia deste substantivo, *sharing* podería traducirse utilizando distintas formas que, aínda que non reflectan a literalidade do orixinal nin coincidan na súa categoría gramatical, permitan referirse a esta actividade con equivalentes semánticos que resulten máis idiomáticos na nosa lingua. Deste modo, *sharing* podería traducirse, segundo os contextos, por un substantivo, adxectivo ou verbo de significado máis específico. Por exemplo, *video sharing site* admitiría as equivalencias *sitio para o intercambio de vídeos*, *sitio para a distribución de vídeos*, *sitio para o uso compartido de vídeos*, *sitio de vídeos compartido* ou *sitio para compartir vídeos*.

En conclusión, aínda que é preferible a súa substitución por equivalentes contextuais que reflictan a idea subxacente na unidade orixinal coa maior naturalidade posible en cada contexto de uso, é necesario contarmos en galego cun substantivo que designe de maneira xenérica esa actividade. A Comisión de Validación aprobou para este concepto o substantivo *compartillamento*, derivación lóxica do verbo *compartillar*, recollido nos dicionarios galegos como sinónimo de *compartir* e harmónica cos nomes existentes noutras linguas románicas, especialmente o portugués.

smart

Referido aos dispositivos que inclúen microprocesadores e se poden programar para traballar con autonomía.

O adxectivo *smart* cualifica todos aqueles aparellos con funcións avanzadas e prestacións semellantes ás dun ordenador, como é o caso dos novos teléfonos móbiles (*smartphones*) ou reloxos (*smartwatches*), tratados nos seguintes apartados. A tradución literal de *smart* no galego é *intelixente*, mais ningunha das acepcións recollidas para esta palabra no *DRAG*, *GDXL* ou no *Diccionario de galego* de Ir Indo expresa este significado, pois non sería correcto dicir que estes utensilios están dotados de intelixencia ou que manifestan tela. Segundo o *OED*, cando esta forma se aplica a un dispositivo fai referencia a que está programado para realizar algunha acción independente, o que xustificaría o seu uso en locucións como *smart card* ('tarxeta intelixente'), *smart grid* ('rede eléctrica intelixente'), *smart home* ('vivenda intelixente') ou *smartphone* ('teléfono intelixente'), introducidas no seu lemario. Este significado vaise incorporando paulatinamente aos dicionarios de case todas as linguas.

Nos nosos días son moitas as invencións que reúnen estas características e que precisan ser nomeadas cun termo válido en galego, polo que pensamos que sería necesario ampliar o significado do adxectivo *intelixente* que recollen os dicionarios galegos e incluír a nova acepción referida aos dispositivos que inclúen microprocesadores e se poden programar para traballar con autonomía. Así, o

uso deste modificador do nome permitiríanos evitar un anglicismo innecesario no galego.

smartphone

Teléfono móbil que realiza funcións similares ás dun ordenador, incorpora un sistema operativo e permite a descarga de aplicacións.

Estes aparellos combinan as funcións básicas dun teléfono, como o envío e recepción de chamadas e mensaxes, con utilidades máis avanzadas, como unha cámara, sistema operativo, GPS e a posibilidade de descargar aplicacións para usos específicos. Aínda que a forma inglesa *smartphone* (OED) está amplamente estendida, ao igual que para a gran maioría dos dispositivos electrónicos tratados neste artigo, xa se empezan a documentar propostas neolóxicas noutras linguas, baseadas na maioría dos casos no recurso ao calco. Así o mostran as propostas *teléfono intelixente* para o castelán (FundéuBBVA), para o catalán *telèfon intel·ligent* (Cercaterm) e para o italiano *telefonino intelligente* ou *cellulare intelligente* (Wikipedia), *formas que conviven co anglicismo*. No francés tamén se documenta o calco *téléphone intelligent* (GDT), xunto a outras denominacións alternativas, aínda que a Comisión xeral de terminoloxía e neoloxía de Francia aprobou para esta lingua as formas *terminal de poche* e *ordiphone* no *Journal officiel de la République française* (JORF) do 27 de decembro de 2009. En cambio, en portugués a forma máis documentada é o anglicismo *smartphone*, xa integrada nalgún dicionario desta lingua (DPLP). Pensamos que o uso do anglicismo no galego é totalmente innecesario, pois poderíamos aplicarlle a este dispositivo o adxectivo *intelixente*, tal como se comentaba máis arriba, na liña das propostas denominativas existentes para o castelán, catalán e italiano. Esta é tamén a recomendación do Servizo de Normalización Lingüística da Universidade de Santiago de Compostela para o galego, a través da súa aplicación bUSCatermos, onde se propón a forma *teléfono intelixente* no galego. Esta denominación foi tamén aprobada pola Comisión de Validación da Real Academia Galega.

smartwatch

Reloxo que realiza funcións similares ás dun ordenador e incorpora un sistema operativo e unha pantalla na que se efectúa a introdución e consulta de datos.

A diferenza dos dispositivos *smartphone*, que acadaron unha popularidade inmediata, os *smartwatch* non teñen unha cota de mercado tan alta e son aínda bastante descoñecidos entre a poboación. A voz inglesa *smartphone* conta ademais cunha difusión moito maior, mentres que estes reloxos distan moito da sona que teñen estes teléfonos móbiles. Parece pois obrigado suxerir unha denominación para a nosa lingua, xa que de realizarmos unha proposta tardía fracasaremos por terse consolidado xa o anglicismo.

Montre intelligente ('reloxo intelixente') é a recomendación do Termium Plus para o francés e tamén a do *GDT*, que suxire ademais *montre-bracelet intelligente* ('reloxo-pulseira intelixente') e *bracelet-montre intelligente* ('pulseira-reloxo intelixente'). A Wikipedia²³ utiliza a denominación castelá *reloj inteligente* e para o italiano e o portugués documéntanse as formas *orologio intelligente* e *relógio inteligente* en Internet²⁴. Na liña de *smartphone*, para este reloxo tamén se podería propoñer unha forma análoga: *reloxo intelixente*, que estaría en harmonía coas demais linguas románicas e que conta xa coa aprobación da Comisión de Validación da Real Academia Galega.

23 "Reloj inteligente". *Wikipedia: La enciclopedia libre*. Fundación Wikimedia, Inc. Accesible en: http://es.wikipedia.org/wiki/Reloj_inteligente [Consultado: 06/06/2014].

24 Véxase as seguintes páxinas do canal de noticias Euronews en portugués e italiano, onde se recolle o termo "reloxo intelixente": <http://pt.euronews.com/2014/02/25/samsung-apresenta-galaxy-5-e-relogio-inteligente-gear-2/> para o portugués e <http://it.euronews.com/2013/09/04/samsung-presenta-il-galaxy-gear-l-orologio-intelligente/> para o italiano [Consultado: 06/06/2014].

trending topic

Asunto popular ou que suscita grande interese colectivo no momento actual.

A forma *trending topic*, abreviada TT, popularizouse a través de Twitter, onde designa cada un dos dez temas dos que máis se está a falar no momento nesta rede social, xerados automaticamente por un algoritmo, polo que ofrecen unha idea do que está a acontecer e, en ocasións, mesmo permiten anticipar o que vai ser noticia. No ano 2010 Twitter introduciu a forma *trend* para designar cada un dos dez temas máis comentados pero no que, a diferenza do anterior, o algoritmo ten en conta a configuración do perfil do usuario, en especial a quen segue e a súa localización²⁵. Esta nova funcionalidade, ao mostrarse por defecto e axustarse máis ás preferencias dos usuarios, chegou a desprazar á anterior.

Os termos *trending topic* e *trend* recóllense no glosario do Twitter con definicións practicamente coincidentes²⁶, mais na maioría das localizacións da aplicación ás distintas linguas, realizadas por voluntarios, utilizáronse denominacións diferenciadas. A primeira das expresións, *trending topic*, foi traducida como *tema do momento* no galego, *tema del momento* en castelán, *assunto do momento* no portugués, *trending topic* no catalán, *sujet tendance* en francés e *argomento di tendenza* en italiano, mentres que a segunda, *trend*, utiliza *tendencia* en galego e castelán, *assunto* no portugués, *tendència* en catalán, *tendance* en francés e *tendenza* en italiano.

Na actualidade, estes termos traspasaron o ámbito da rede social e veñen utilizándose con frecuencia, en especial nos medios

25 “FAQs about Trends on Twitter”. Help Center. Twitter, Inc. (2014). Accesible en: <https://support.twitter.com/entries/101125#> [Consultado: 12/06/2014].

26 Segundo consta no Centro de Tradución do Twitter, a forma *trending topic* defínese como ‘a subject algorithmically determined to be one of the most popular on Twitter at the moment’, mentres que *trend* documéntase como ‘a topic determined to be one of the most popular on Twitter at the moment’. Como pode observarse, as definicións presentan unha gran similitude. A única diferenza semántica significativa é a referencia explícita ao algoritmo na primeira das definicións, a correspondente a *trending topic*, pero é preciso aclarar que na determinación de cada tema utilizado como *trend* tamén intervéñen un algoritmo, tal como se explica na páxina ‘FAQs about Trends on Twitter’, mencionada na nota anterior.

de comunicación, para designar os temas que están de actualidade ou en boca de todos. Na FundéuBBVA recomendan usar, no canto do anglicismo, as formas *temas del momento*, *tendencias*, *temas destacados* ou *temas de moda*. Na mesma liña, o Cercaterm recolle *tema del moment* para o catalán. No caso do galego, tamén consideramos que o uso dos anglicismos *rendinging topic* ou *trend* é totalmente prescindible, xa que contamos con diversas expresións propias que poden resultar válidas para designar este concepto. Así, no *Vocabulario panlatino das redes sociais* recomendan o uso dos termos *tema do momento* ou *tendencia*, aínda que a Comisión de Validación da Real Academia Galega acordou aprobar unicamente *tema do momento* para este concepto.

tweetup

Reunión espontánea ou planificada de persoas que usan a rede social Twitter.

En inglés, *tweetup* formouse seguindo o padrón do substantivo *meetup*, conversión do verbo *meet up* ('reunirse ou quedar con alguén'). Neste caso, *tweetup* designa, segundo o blog dos dicionarios Oxford, unha reunión ou quedada organizada a través de mensaxes en Twitter. Esta forma non se recolle nos dicionarios de referencia doutras linguas, dada a recente popularización do termo e a restrición do seu uso a unha rede social concreta. Con todo, nalgúns recursos empezan a crearse denominacións alternativas que substitúen o anglicismo. Un deles é o Termium Plus, onde se realizan dúas propostas neolóxicas para o francés: *gazouillerie* e *apéro Twitter*. A primeira delas é un neoloxismo creado a partir do verbo *gazouiller*, referido aos sons emitidos polos paxaros, polo que conserva a idea do rechouchío presente no orixinal inglés *tweet*. En francés existen outros substantivos deverbais que designan estes sons, como *gazouillement* e *gazouillis* (TiLF), de xeito que *gazouillerie* sería un nova forma creada especificamente para este concepto. A outra forma proposta neste recurso é *apéro Twitter*, literalmente, 'aperitivo Twitter', pois o aperitivo, ademais de designar todo aquilo que estimula o apetito, úsase en especial para nomear a bebida consumida con

este fin (*TLFi*) e o momento no que se consome (*Le petit Robert*). A FundéuBBVA apunta que unha posible denominación deste termo no castelán sería *encuentro tuitero* ou *quedada tuitera*.

Na nosa opinión, estas creacións do francés e do castelán non serían idóneas para o galego. En primeiro lugar, as formas que designan o son dos paxaros, como *chío* ou *rechío* e *rechouchío*²⁷, foron as utilizadas na localización do Twitter ao galego para traducir *tweet* e *retweet*, polo que o seu uso con outros significados crearía ambigüidades, e a introdución na lingua dun novo substantivo derivado tampouco estaría xustificada. No segundo caso, a utilización no galego dunha expresión baseada na forma *aperitivo* tampouco resulta satisfactoria, pois nun *tweetup* non ten por que existir un consumo de bebidas ou alimentos, nin ten por que producirse antes da comida principal. No terceiro caso, na proposta da FundéuBBVA utilizábase o adxectivo *tuitero/a*, o que vai en consonancia coa decisión de incluír as adaptacións *tuit* (*tweet*) e *tuitear* (*to tweet*) no *DRAE*, pero cómpre ter en conta que na localización ao galego as formas utilizadas foron *chío* e *chiar*, respectivamente, e incorporadas xa á nomenclatura do DRAG, polo que en galego non debemos utilizar a base *tuit-* para a creación de novas formas léxicas.

En conclusión, a acción de reunirse ou quedar con alguén pode designarse en galego cos substantivos *quedada*, *encontro*, *xuntanza* ou *reunión*, formas xa documentadas nos dicionarios desta lingua. Destas, a que nos parecía máis adecuada é *quedada*, xa que nela está máis presente a indicación do lugar e hora no que atoparse, ademais de ser de uso máis familiar, e precisamente a linguaxe de Twitter pretende ser informal e coloquial. Pola contra, a palabra *encontro* non resultaba plenamente satisfactoria, posto que como se indica no *DRAG*, pode producirse “a propósito ou casualmente”. Finalmente, as formas *reunión* e *xuntanza*, consideradas sinónimas no dicionario normativo, expresan un significado máis xeral ou teñen un carácter máis formal. A maiores, para precisar que esta *quedada* é acordada a través da famosa rede social, propuxemos engadirllle o complemento “por Twitter”, xa que *tweetup* sería, ao noso

27 “Chíos de Twitter”. *Portal das palabras*, 16/10/2013. Real Academia Galega e Fundación Barrié. Accesible en: <http://portaldaspalabras.org/miraquedin/chios-de-twitter> [Consultado: 11/06/2014].

entender, outro anglicismo máis, a todas luces innecesario. Tras o estudo do termo por parte da Comisión de Validación da Real Academia Galega, os seus membros decidiron aprobar os termos *quedada por Twitter* e *xuntanza por Twitter*.

viral

Que goza de moita popularidade tras ser difundido por Internet, en especial a través de medios de comunicación social, mensaxería instantánea, correo electrónico ou sitios web para compartir vídeos.

No galego, o *DRAG* rexistra dous adxectivos derivados do substantivo *virus*: *víricola* e *viral*. Ambas formas se empregan co significado ‘relativo ou pertencente aos virus’ ou ‘producido por un virus’. Así e todo, a produtividade do sufixo *-al* en inglés é maior que no galego, posto que na nosa lingua temos a maiores os sufixos *-icola* ou *-ianola*, que se empregan en moitos dos contextos nos que o inglés escollería *-al*. A inxente cantidade de vocábulos médicos que recorren a este sufixo en inglés vén dada polo feito de que o sufixo *-ic* na lingua de Shakespeare forma adxectivos aplicados a compostos químicos, metais ou axentes médicos (*chloric* ‘clórico’, *ferric* ‘férico’, *alexipharmic* ‘alexifármaco’), aínda que no último caso, o dos axentes médicos, o adxectivo coincide co substantivo.

Tamén se documenta a presenza destes dous adxectivos nos dicionarios doutras linguas, como o castelán (*DRAE*) e o portugués (*DPLP*). No caso do castelán, no mencionado dicionario o adxectivo *víricola* remite a *viral*, polo que podería pensarse que esta última é a forma preferente. Con todo, no *Diccionario crítico de dudas inglés-español de medicina* consideran *viral* un anglicismo e recomendan o uso de *víricola*, por ser a forma clásica no español. No catalán, o *DIEC2* soamente recolle a forma *víricla*, mais no *Certerm* algúns rexistros inclúen *viral* como sinónimo no ámbito da microbioloxía. Por contra, nos dicionarios de francés soamente se rexistra a variante *viralle* (*TLFi*, *Le petit Robert*) e no de italiano *virale* (*Lo Zingarelli. Vocabolario della lingua italiana*).

No contexto dos medios sociais empezou a utilizarse o anglicismo *viral* (*OED*) para referirse a un vídeo, imaxe ou outro

elemento que se propaga rapidamente a través de Internet. Este novo significado documéntase nos dicionarios de portugués (*DPLP*) e francés (*Le petit Robert*), así como en diversos recursos lingüísticos do castelán (Wikipedia, FundeuBBVA), catalán (Cercaterm, baixo a entrada *márqueting viral*) e italiano (Treccani²⁸).

No caso do galego, os dous adxectivos documentados poderían utilizarse para designar satisfactoriamente esta nova noción, dadas as similitudes existentes entre a velocidade de propagación dun elemento en Internet coa velocidade de multiplicación dun microorganismo. Con todo, pensamos que debería favorecerse o uso dunha única denominación para evitar ambigüidades e garantir a eficacia da comunicación, posto que o fenómeno da variación terminolóxica, aínda que aceptado nos traballos descritivos, tende a eliminarse dos proxectos prescritivos (Freixa 2002). Conforme a isto, das dúas formas comentadas, recomendamos a utilización de *viral*, utilizada por influxo do inglés e harmónica coas formas utilizadas nas demais linguas romances, ademais de ser a máis frecuente no galego, documentada na Wikipedia e no *DIGATIC* (na entrada *comunicación viral*). Alén disto, este adxectivo permite a creación de derivados, como o substantivo *viralidade*, xa documentado en páxinas de Internet para referirse á capacidade dun vídeo, imaxe ou outro elemento de propagarse rapidamente a través da Rede. A forma *viral* foi tamén a escolla aprobada pola Comisión de Validación da Real Academia Galega.

wearable

Produto ou accesorio con tecnoloxías avanzadas que se pode levar posto, como roupa ou complemento.

O termo inglés *wearable*, usado tanto como adxectivo como substantivo, aplícase a pezas de roupa ou complementos cómodos ou fáciles de usar, aínda que o rexistro máis antigo do que se

28 “Marketing virale”. *Treccani.it. L'enciclopedia italiana*. (2014). Accesible en: http://www.treccani.it/magazine/lingua_italiana/parole/delleconomia/marketing_virale.html [Consultado: 12/06/2014].

ten constancia na lingua inglesa, do século XVI, fai referencia a unha armadura (véxase a entrada para *wearable* no *OED*). Máis recentemente, empezou a utilizarse para cualificar os dispositivos electrónicos que, polo seu reducido tamaño, poden levarse postos sen apenas sentilos. Naceu así o interese pola *ubiquitous computing* ‘computación ubicua’ (Weiser 1991), un novo enfoque no deseño de tecnoloxías centrado na súa integración no contorno habitual dos usuarios. O primeiro dispositivo que viu reducidas as súas dimensións e peso para facelo máis manexable foi o ordenador, coñecido en inglés como *wearable computer*, pero que aínda non conta cunha denominación estable noutras linguas. Así, en Internet documentamos o uso dos adxectivos *vestible*, *ponible* ou *corporal* en castelán, *vestível* ou *portável* en portugués, *vestimentaire*, *vêtement* ou *corporel* en francés (*GDT*), *portable* no catalán (*Cercaterm*) e da locución *da indossare* en italiano. En canto ao galego, a denominación recollida no *DIGATIC* para este aparato é *ordenador vestible*, mais fóra deste recurso o termo apenas conta con presenza en Internet. Nesta liña, nun artigo publicado na sección La finestra neològica do TERMCAT²⁹, recoméndase o uso en catalán das formas adxectivas *portable*, *vestible*, *de vestir* ou *para vestir* para referirse a estes dispositivos tecnolóxicos integrados na indumentaria. Na nosa opinión, as formas baseadas no verbo *vestir* están máis orientadas ás pezas de roupa ou complementos, pero ao noso entender resultan inadecuadas para referirse a accesorios tecnolóxicos. Ademais, a locución *de vestir* pode resultar ambigua, posto que se usa como sinónimo de *elegante* (por exemplo, unha chaqueta de vestir), e isto pode engadir connotacións que non se atopan no termo orixinal. Tampouco sería correcto utilizar derivados de *portar*, existentes no catalán (*portable*) e no francés (*prêt-à-porter*), dado que nestas linguas o verbo úsase co significado de ‘levar posta’ unha peza, sentido que non ten no galego. Por contra, as baseadas no verbo *poñer* poden utilizarse para referirse tanto á indumentaria como aos complementos e accesorios, polo que sería preferible seguir esta opción, por exemplo, co

29 “Tecnología portable: sobre la traducción de *wearable*”. *La finestra neològica*, 21/01/2014. TERMCAT. *Centre de terminologia*. (21/01/2014). Accesible en: http://www.termcat.cat/ca/Comentaris_Terminologies/Finestra_Neologica/197/ [Consultado en: 06/6/2014].

adxectivo *poñible* ou a locución adxectiva *para levar postola*, pero por economía lingüística preferimos a primeira das formas: *ordenador poñible*.

Agora ben, o referente máis coñecido nos nosos días son as Google Glass, unhas lentes de realidade aumentada que, equipadas cunha pantalla, unha cámara e conexión a Internet, permiten ao usuario realizar multitude de accións sen utilizar as mans. Mais existen tamén outros dispositivos, coa aparencia de pezas de vestir, como é o caso de reloxos, pulseiras ou outros accesorios, que tamén incorporan procesadores miniaturizados. Nestes casos, a utilización do adxectivo *poñible* (*lentes poñibles*, *reloxo poñible*), recomendado no parágrafo anterior, resulta insatisfactoria, pois non alude ao carácter tecnolóxico da vestimenta, ademais de ser redundante, posto que todas as pezas de roupa e complementos están deseñados para levalos postos. E o mesmo acontece no inglés, pois o adxectivo *wearable*, cando acompaña a pezas de roupa, emprégase con sentido de ‘práctico’ ou ‘cómodo’.

Na nosa opinión, sería preferible referirnos de maneira xenérica a estes dispositivos como *tecnoloxía poñible*, denominación aprobada pola Comisión de Validación da Real Academia Galega, coincidente tamén coa que recomenda a FundéuBBVA para o castelán (*tecnología ponible*). Cómpre ter en conta ademais que cada un destes dispositivos que constitúen a *tecnoloxía poñible* ten un nome máis específico no inglés, para o que se recorre non ao adxectivo *wearable*, senón a *smart*: *smartwatch*, *smartband* ou *smart glasses*. No TERMCAT recomendan a utilización de adxectivos en catalán que aluden directamente ás prestacións avanzadas das pezas, como *tecnològica*, *connectada*, *digital* ou *intel·ligent*, mentres que na FundéuBBVA, a maiores dos adxectivos *tecnolóxico/a* e *inteligente* no castelán, suxiren tamén o uso do prefixo *tecno-*. Ao noso criterio, a escolla de *tecnolóxico/a* no caso dun ordenador ou teléfono sería redundante e o mesmo ocorrería se aplicamos *dixital* a un reloxo, xa que estes reloxos xa están en uso desde hai décadas. O prefixo *tecno-*, como propón a FundéuBBVA, sería outra posibilidade para cualificar estas pezas de vestir ou accesorios (*tecnopulseira* ou *tecnochaqueta*, por exemplo), pero non resulta adecuado para referirse a dispositivos, como ordenadores. Polo contrario, consideramos que

o adxectivo *intelixente* podería empregarse en todos os contextos, independentemente de que o designado sexa un aparello ou unha peza de roupa. Así e todo, dada a natureza variada deste tipo de dispositivos e complementos, é recomendable estudar as propostas individualmente.

Web 2.0

Conxunto de sitios web interactivos que permiten aos usuarios comunicarse libremente entre si, compartir información e colaborar na creación e distribución de ferramentas e contidos.

O termo *Web 2.0* foi utilizado por primeira vez no ano 1999 nun artigo de DiNucci (1999: 32), no que esbozaba as novas características e posibilidades de interacción que ofrecía a Rede do futuro, en contraposición á falta de dinamismo das páxinas e sitios máis tradicionais. Pero acadou maior repercusión a partir do 2004, coa organización do primeiro ciclo de conferencias que levaban por nome *Web 2.0 Conference*.

Non existe unha definición estandarizada do termo *Web 2.0*, xa que en ocasións se utiliza para referirse ao fenómeno social de creación e distribución de contidos en Internet (Ortiz 2008), a un subtipo de Web dotado de ferramentas e contidos interactivos (*GDT*) ou á propia tecnoloxía que posibilita esa interacción³⁰. En calquera caso, coa denominación *2.0* imítase a numeración de versións de soporte lóxico, coas que se reflicte o seu estado de desenvolvemento, pero ao iniciarse nese número obriga a crear retroactivamente a denominación *1.0* para referirse ás páxinas e sitios nos que se utilizaba a tecnoloxía convencional. Esta forma non se recolle nos dicionarios, pero é habitual a súa utilización nas páxinas de Internet. Así, *Web 2.0* é a denominación utilizada en galego, castelán, portugués, italiano, francés (*GDT*) e inglés (*GDT*). A denominación galega *Web 2.0* para este concepto xa conta coa aprobación da Comisión de Validación da Real Academia Galega.

30 “Web 2.0 (or Web 2)”. TechTarget. (2014). Dispoñible en: <http://whatis.techtarget.com/definition/Web-20-or-Web-2> [Consultado: 29/04/2014].

webinar

Presentación interactiva que se transmite a través da Web, e que pode seguirse en directo ou en diferido.

A forma *webinar* é un acrónimo formado a partir dos vocábulos *web* e *seminar* e, segundo recolle o *OED*, rexístrase por primeira vez no inglés a finais do anos noventa do século XX para designar o seminario que se imparte a través de Internet. A pesar do uso xeneralizado deste recurso nos programas de formación en liña, aínda non conta cunha forma consolidada noutras linguas. Así, o anglicismo *webinar* adoita convivir co calco *webinario* ou *webminario* en castelán, *webinário* en portugués e *webinaire* en francés, ademais do uso de formas propias de cada lingua, como *seminario web* (FundéuBBVA), *seminario en línea* ou *seminario electrónico* (ambas documentadas na Wikipedia) en castelán, *cyberséminaire*, *séminaire en ligne* ou *séminaire Web* (todas documentadas no *GDT*) en francés.

En galego podería crearse tamén o acrónimo *webinario*, seguindo o modelo da formación orixinal. Con todo, cómpre ter en conta que no inglés o acrónimo *webinar* procede da expresión *web seminar*, onde *web* actúa como modificador e precede ao substantivo, mentres que no galego tendemos a usar os modificadores postos ao núcleo. De feito, xa contamos con algúns exemplos de expresións nas que *web* funciona como modificador, como *cámara web*, *formulario web*, *páxina web*, *sitio web* ou *servidor web*, entre outros. *Seminario web* ou *seminario en liña* serían, ao noso criterio, propostas moito menos marcadas que *webinario* ou *weminario*, que ademais resultan máis cacofónicas. O *DIGATIC* avoga tamén por esta opción, aínda que recolle tamén como sinónimo o anglicismo *webinar*. A FundéuBBVA recomenda para o castelán *seminario web*, mentres que o Cercaterm recomenda para o catalán *seminari en línia*. As denominacións *seminario web* e *webinario* foron as denominacións aprobadas finalmente pola Comisión de Validación da Real Academia Galega.

3. Conclusións

Este artigo abordou a implantación dunha serie de anglicismos na lingua galega, procedentes todos eles do ámbito das novas tecnoloxías e das redes sociais. Así, tratamos tanto a súa etimoloxía como o seu grao de difusión no galego, documentando igualmente as formas equivalentes noutras linguas romances, que por outra banda foron tomadas como referente á hora de realizarmos as propostas denominativas. Dada a xuventude e caducidade destes vocábulos, ademais da súa gran permeabilidade na sociedade, consideramos imprescindible a súa adaptación para contribuír deste xeito á estandarización do léxico científico e tecnolóxico en lingua galega. Fomentar a presenza do galego nas novas tecnoloxías e en Internet e, en definitiva, facer do galego unha lingua competitiva nestes sectores, é unha obriga dos organismos públicos dedicados á normalización, como é o caso do TERMIGAL. Esperamos, pois, ter contribuído modestamente a este fin e que as propostas galegas gañen aceptación entre especialistas e usuarios. Estas e outras recomendacións pódense consultar libremente a través do banco de datos TERGAL, dispoñible na páxina web do Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades.

Referencias bibliográficas

- Antelo Suárez, Elisardo e Xusto Rodríguez Río (2012): *Termos esenciais de arquitectura de computadores*. Santiago de Compostela: Universidade. Dispoñible en: <http://www.usc.es/export/sites/default/gl/servizos/snl/terminoloxia/descargas/arquiteturacomputadores.pdf>.
- Bover, Jordi (dir.) (2014): *Vocabulario panlatino das redes sociais*. Barcelona: TERMCAT / REALITER. Dispoñible en: <http://www.termcat.cat/ca/Diccionaris/En/Linia/156/Presentacio/>.
- bUSCatermos = Servizo de Normalización Lingüística da Universidade de Santiago de Compostela (2012-2014): *bUSCatermos*. Dispoñible en: <https://aplicacions.usc.es/buscatermos/>.

usc.es/buscatermos/publica/index.htm;jsessionid=B-4898B1158E93385817A1785160A8CAE.

Cabré, María Teresa (1993): *La terminología. Teoría, metodología, aplicaciones*. Barcelona: Antártida.

——— (2003): “A neoloxía, inevitable e necesaria para as linguas”, en María Álvarez de la Granja e Ernesto Xosé González Seoane (eds.), *A estandarización do léxico*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega / Consello da Cultura Galega, 15-36.

Castaño Torrado, Berta e Margarita González González (2001): “Algúns procedementos para chegar a unha solución terminolóxica. Casos prácticos”, en Xosé Luís Regueira e Alexandre Veiga (eds.), *Da gramática ó dicionario. Estudos de lingüística galega. Verba*, Anexo 49. *Anuario Galego de Filoloxía*. Santiago de Compostela: Universidade, 59-70.

Cercaterm = TERMCAT. Centre de terminologia (1985-2014): *Servei de Consultes-Cercaterm*. Dispoñible en: <http://www.termcat.cat/>.

Dhlp = Houaiss, Antonio, Mauro de Salles Villar e Francisco Manoel de Mello Franco (dirs.) (2001): *Dicionário Houaiss da língua portuguesa*. Rio de Janeiro: Objetiva.

Diec2 = Institut d'estudis catalans (IEC) (2007-2014): *Diccionari de la llengua catalana* (segunda edición). Dispoñible en: <http://dlc.iec.cat/>.

Digatic = Asociación de Enxeñeiros de Telecomunicacións de Galicia e Colexio Oficial de Enxeñeiros de Telecomunicación de Galicia (coords.) (2008): *Dicionario galego das TIC*. Dispoñible en: <http://www.digatic.org/>.

DiNucci, Darcy (1999): “Fragmented Future”, *Print* 53 (4), 32, 221-222.

Dlpc = Academia das Ciências de Lisboa e Fundação Calouste Gulbenkian (2001): *Dicionário da língua portuguesa contemporânea* (2 vols.). Lisboa: Verbo.

Dplp = Priberam Informática, S.A. (2008-2014): *Dicionário Priberam da Língua Portuguesa*. Dispoñible en: <http://www.priberam.pt/DLPO/Default.aspx>.

- Drae = Real Academia Española (RAE) (2001): *Diccionario de la lengua española* (22ª edición, 2 vols.). Madrid: Espasa Calpe. Dispoñible en: <http://www.rae.es/recursos/diccionarios/drae>.
- Drag = González González, Manuel (dir.) (2012): *Diccionario da Real Academia Galega*. A Coruña: Real Academia Galega. Dispoñible en: <http://www.realacademiagalega.org/diccionario#inicio.do>.
- Franceterme = Ministère de la Culture et de la Communication (2008-). Dispoñible en: <http://www.culture.fr/Ressources/FranceTerme>.
- Freixa, Judit (2002): *La variació terminològica. Anàlisi de la variació denominativa en textos de diferent grau d'especialització de l'àrea de medi ambient*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada. Universitat Pompeu Fabra. Dispoñible en: <http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/41609/1/TesiJF.pdf>.
- FundéuBBVA = Fundación del español urgente. Accesible en: <http://www.fundeu.es/>.
- Gdlp = De Figueiredo, Cândido (1996): *Grande dicionário da língua portuguesa* (25ª edición, 2 vols.). Lisboa: Bertrand.
- Gdt = Office Québécois de la langue française, Gouvernement du Québec (coord.) (2012): *Le grand dictionnaire terminologique*. Dispoñible en: <http://gdt.oqlf.gouv.qc.ca/>.
- Gdxi = Carballeira Anllo, Xosé María (coord.) (2009): *Gran dicionario Xerais da lingua*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.
- González González, Manuel (2001): "A terminoloxía galega: un labor normalizador", en Xosé Luís Regueira e Alexandre Veiga (eds.), *Da gramática ó dicionario. Estudos de lingüística galega. Verba*, Anexo 49. *Anuario Galego de Filoloxía*. Santiago de Compostela: Universidade, 157-172.
- (2010): "A terminoloxía dentro dos estudos de lexicografía galega", en María Dolores Sánchez Palomino (ed.), *Lexicografía galega e portuguesa. Revista de lexicografía*, Anexo 13. A Coruña: Universidade, 9-31.
- Ledo, Bieito (dir.) (2004): *Diccionario de galego*. Vigo: Ir Indo.

- Lorenzo Suárez, Anxo Manuel e Javier Gómez Guinovart (1996): “Terminoloxía, informática e lingua galega”, *Cadernos de lingua* 13, 5-33.
- Martínez de Sousa, José (1993): *Diccionario de bibliología y ciencias afines*. Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez / Pirámide.
- Navarro, Fernando (2003): *Diccionario crítico de dudas inglés-español de medicina*. Madrid: McGraw-Hill/Interamericana.
- Oed = Simpson, John A. e Edmund S. C. Weiner (eds.) (1989): *Oxford English Dictionary* (2ª edición). Disponible en: <http://www.oed.com/>.
- Ortiz de Zárate Tercero, Alberto (2008): *Manual de uso del blog en la empresa: Cómo prosperar en la sociedad de la conversación*. Barcelona: Infonomia. Disponible en: <http://www.infonomia.com/img/libros/pdf/BlogsEmpresa.pdf>
- Panitz, Ted (2001): *Collaborative versus cooperative learning: a comparison of the two concepts which will help us understand the underlying nature of interactive learning*. Disponible en: <http://home.capecod.net/~tpanitz/tedsarticles/coopdefinition.htm>.
- Pinilla Gómez, Raquel (2007): “El neologismo en la comunicación informática”, en Ramón Sarmiento e Fernando Vilches (coords.), *Neologismos y sociedad del conocimiento. Funciones de la lengua en la era de la globalización*. Barcelona: Ariel, 143-151.
- Rey-Debove, Josette e Alain Rey (2011): *Le petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française* (9ª edición). París: Dictionnaires Le Robert.
- Sánchez Sánchez, Mercedes (2012): “Extranjerismos”, en Mario Tascón (dir.), *Escribir en internet. Guía para los nuevos medios y las redes sociales*. Barcelona: Galaxia Gutenberg, 96-97.
- Termcat (2012): *Terminologia bàsica de les xarxes socials*. Barcelona: TERMCAT. Centre de terminologia. Disponible en: <http://www.termcat.cat/ca/Diccionaris/En/Linia/156/>.
- Termium Plus = *TERMIUM Plus*, la banque de données terminologiques et linguistiques du gouvernement du Canada. Bureau de la Traduction. Travaux publics et services gouvernementaux du Gouvernement du Canada (2009-2014). Disponible en: <http://www.btb.termiumplus.gc.ca/>.

- Tlfi = Analyse et traitement informatique de la langue française (ATILF) (coord.) (2002-2014): *Trésor de la langue française informatisé*. Dispoñible en: <http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv4/showps.exe?p=combi.htm;java=no>.
- Unigarro Gutiérrez, Manuel Antonio (2001): *Educación virtual: Encuentro formativo en el ciberespacio*. Bucaramanga, Colombia: UNAB.
- Volga = González González, Manuel e Antón Santamarina Fernández (coords.) (2004): *Vocabulario ortográfico da lingua galega (VOLGa)*. A Coruña e Santiago de Compostela: Real Academia Galega / Instituto da Lingua Galega. Dispoñible en: <http://www.realacademiagalega.org/recursos-volg>.
- Zingarelli, Nicola (2008): *Lo Zingarelli 2008. Vocabolario della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli.

INFORMES

Ditame da RAG sobre as formas galegas do apelido
castelán *Martínez* /

/ Seminario de Onomástica.
Real Academia Galega

DITAME DA RAG SOBRE AS FORMAS GALEGAS DO APELIDO CASTELÁN *MARTÍNEZ*

I. Informe do Seminario de Onomástica

Pregúntase á Real Academia Galega sobre a correcta forma galega do apelido *Martínez*, un dos máis frecuentes en Galicia.

1. A forma *Martínez* ten uns 113.000 portadores repartidos por toda Galicia. Pero, aínda que esta forma *Martínez* (con ene intervocálico e coincidente co castelán) é a predominante, o testemuño de toda a documentación medieval e moderna ata o século XVII, polo menos, e o testemuño dos datos que aínda hoxe ofrecen a toponimia maior e a microtoponimia leva a afirmar que, con diversas grafías, a forma galega deste apelido é *Martiz* ou, en certas zonas de Galicia, *Martís*.

2. A primeira forma histórica galega é *Martiz* derivada de *Martiniz* con perda do ene intervocálico.

2.1. Esta forma xa aparece en documentos de Montederramo en 1193 en texto latino e despois en textos galegos desde o XIII, ó lado de *Martiiz* e variantes. Como xa no XIII empeza a desonorización das sonoras, podemos atopa-la grafía *Martís*, como en Montederramo en 1296. Por iso modernamente segue sendo usual pero non exclusiva en zonas de seseo a forma *Martís*.

2.2. O Censo do ano 2001 non recolle ningunha persoa de apelido *Martiz*, aínda que na toponimia esa forma resistiu a substitución polo castelán, na súa forma plural (*Martices*) como se ve no seguinte cadro.

Martices	Porqueira (Ourense)
Martices	Rairiz de Veiga (Ourense)
Martices, Os	Barreiros (Lugo)
Martices, Os	Cabana de Bergantiños (A Coruña)
Martices, Os	Cabanas (A Coruña)
Martices, Os	Cotobade (Pontevedra)
Martices, Os	Mesía (A Coruña)
Martices, Os	Monfero (A Coruña)
Martices, Os	Valdoviño (A Coruña)
Martices, Os	Vilagarcía de Arousa (Pontevedra)

Estes 10 *Martices*, en plural, presupoñen un base singular *Martiz* e significan “O lugar de onde son os que se apelidan Martiz”. Non é caso único, porque noutros lugares de Galicia a microtoponimia ofrécenos casos paralelos con outros apelidos: *Os Fernandes*, *Os Dices* (derivado de *Diz*), *Os Péreces* (de *Pérez*), *Os Mourices* (de *Mouriz*), *os Miraces* (de *Miraz*), *Os Mañás* (de *Mañá*) e posiblemente *Os Doces* (de *Doce*) e os *Paces* (de *Paz*). No caso de *Martices* todos eles foron formados sobre unha base *Martiz*.

Pero na microtoponimia, menos sometida á presión da oficialidade uniformadora, a presenza do apelido orixinal *Martiz* aínda é ben visible (cousa significativa, porque só se leva recollido un 30% do total). Os datos son moi significativos porque aínda aparece como apelido de *Riqui* (forma antiga de Ricardo), de *Xan*, de *Xana* e de *María*:

Leira de Martiz	San Sadurniño
Pomartiz	Samos
Riquimartiz	Porto do Son
Xamartiz	Mezquita (A)
Xana Martiz	Lobios
María Martiz	Monfero

Muíño de Martiz	Cangas
Os Peares de Xana Martiz	Lobios
A Tomada de Martiz	Ribadumia

E aparece mesmo un derivado feminino *Martiza*:

A Martiza	Santiso
A Martiza	San Sadurniño
As Martizas	Laracha (A)
As Martizas	Lama (A)
As Martizas	Ponteceso
As Martizas	Ramirás
Martizas	Sarria

E aparece un plural *Martices* referido a posesores homes ou mulleres:

Martices	Porqueira
Os Martices	Vilagarcía de Arousa
As de Martices	Lama (A)
As Martices	Pobra de Trives (A)
As Martices	Pobra de Trives (A)
As Martices	Pobra de Trives (A)
As Martices	Pobra de Trives (A)
Camiño das Martices	Parada de Sil
Cemiterio dos Martices	Barreiros
O Regado dos Martices	Somozas (As)
Os Agros dos Martices	Brión

2.3. A análise combinada da antroponimia e da toponimia comproba, como queda visto, a pervivencia actual da primeira forma histórica *Martíz*.

3. A segunda forma histórica é *Martís*, produto da desonorización das sonoras galegas documentada xa, como queda dito, en Montederramo en 1296. E na igrexa de San Domingos de Bonaval diante do altar da epístola hai unha lápida do século XV de *Maria Martís*.

3.1. Esta forma *Martís* si que presenta portadores no Censo de 2001: son 213 portadores, que se concentran na parte occidental da provincia coruñesa: A Pobra do Caramiñal con 121 e Ribeira con 49 son os concellos que máis portadores teñen, seguidos pola Baña (9), Boiro e Vigo (8) e A Coruña (7).

Apelido MARTÍS no Censo de 2001		
Pobra do Caramiñal, A	121	0.6049%
Ribeira	49	0.0924%
Baña, A	9	0.0897%
Negreira	3	0.0232%
Boiro	8	0.022%
Saviñao, O	1	0.01%
Cambre	2	0.0049%
Baiona	1	0.0045%
Culleredo	1	0.0021%
Oleiros	1	0.0018%
Vigo	8	0.0014%
Coruña, A	7	0.0014%
Santiago de Compostela	2	0.0011%

3.2. Esta forma *Martís* está ben presente na microtoponimia:

Martís	Moaña
Martís	Moaña

A Casa de Martís	Oza dos Ríos
A Casa de Martís	Arzúa
A Chousa do Martís	Pino (O)
A Chousa de Martís	Betanzos
A Chousa de Martís	Arzúa
A Chousa de Martís	Pino (O)
A Fonte Martís	Vedra
A Fonte Martís	Vedra
Cruz de Martís	Carnota
Hórreo de Martís	Ames
Muíño de Benito de Martís	Brión
Peramartís	Carnota
Trollo Martís	Ribeira

Tamén se documenta a forma plural *Martises*:

Os Martís	Ribadumia
Regato dos Martís	Toén
O Coitío de Martís	Aranga
Os Martises	Vigo
Muíño dos Martises	Val do Dubra

E igualmente un derivado feminino *Martisa*:

A Martisa	Arteixo
A Martisa	Val do Dubra
As Martisas	Cambados
O Agro da Martisa	Brión
Outeiro das Martisas	Moaña

4. O Censo do 2001 testemuña 1.002 portadores da forma *Martíns*.

4.1. Procedeuse, en consecuencia, a revisar a documentación histórica galega na procura desta forma *Martíns* e a conclusión é que os casos a debater son moi reducidos e, por parte, de interpretación paleográfica moi dubidosa: non hai nos documentos en galego ningún que, de forma indiscutible, se poida ler como *Martíns* e nos documentos en castelán os únicos que o parecen con toda probabilidade deben ser lidos como *Martines*.

4.2. Procedeuse tamén a unha análise demográfica da xeografía actual este apelido. E os datos resultantes son os seguintes: os concellos con máis de 10 portadores do apelido *Martíns* son estes:

Vigo	190	0.0326
Ourense	51	0.0234
Verín	48	0.1772
Coruña (A)	36	0.0074
Baiona	32	0.1442
Tui	31	0.0956
Guarda (A)	28	0.1384
Ponteareas	28	0.0689
Barco de Valdeorras (O)	27	0.1005
Porriño (O)	25	0.0761
Burela	19	0.1138
Santiago de Compostela	19	0.0103
Covelo	18	0.2417
Pontevedra	18	0.0116
Lugo	16	0.0088
Redondela	15	0.0256
Monforte de Lemos	12	0.0305
Carballeda de Valdeorras	11	0.2576
Mezquita (A)	10	0.3499
Tomiño	10	0.0437
Vilanova de Arousa	10	0.0481

4.2.1. Diante deste cadro impóñense tres observacións:

4.2.1.1. Aínda que este apelido *Martíns* está hoxe espallado por 147 concellos das catro provincias, a densidade, é dicir, a proporción entre o número de portadores e o número de habitantes do respectivo concello, concéntrase nos concellos do sur de Galicia.

4.2.1.2. Choca que esa terminación *-ns* (*Martíns*) se concentre en zonas de Galicia nas que a lingua non usa esa terminación (Ourense, Verín, O Barco de Valdeorras, Monforte, Carballeda de Valdeorras, A Mezquita pero tamén, en menor proporción, en Vilarinho de Conso, Verín, Lobios, A Gudiña, Entrimo e Ramirás.

4.2.1.3. Choca, en cambio, que onde debería ser nominal a terminación *-ns* (zona occidental da provincia da Coruña), o que existe é o apelido *Martís*. Algo raro hai aí.

A combinación destes tres datos leva a pensar que *Martíns* sexa apelido de cidadáns de orixe portuguesa ou lusófona censados xa en Galicia e explicaría tamén a excepción que representa o concello septentrional de Burela, pero onde é importante e ben coñecida a colonia de inmigrantes caboverdianos.

4.3. A demografía aínda achega un novo dato que parece confirmar definitivamente esta hipótese. A base de datos do Instituto Nacional de Estatística referida ao ano 2012, que inclúe o concello de nacemento (ou país no caso dos estranxeiros) proporciona estes datos:

ESTATÍSTICA DO APELIDO *MARTÍNS* EN GALICIA 2012

Nados en Galicia: 258 (29,86%)			
A Coruña	Lugo	Ourense	Pontevedra
23	17	34	184
Idade média en 2013			27,42 anos

Nados fóra de Galicia: 606 (70,13 %)		
España	Fóra de España	
15	591	
	Francia	9
	Portugal	437
	Suíza	4
	Angola	6
	Cabo Verde	11
	Brasil	111
	Outros	13
Idade média en 2013		
35,7 anos	41,2 anos	

4.3.1. Como se pode ver, o 70% dos *Martíns* que actualmente están censados en Galicia son persoas nadas no estranxeiro, maioritariamente en Portugal e Brasil pero tamén Angola e Cabo Verde.

4.3.2. A idade é tamén clarificadora: a idade media dos *Martíns* nados fóra de España é de 41 anos (dato que se pode cualificar de normal); mentres que a idade dos *Martíns* nados en Galicia é de 27 anos (dato que se pode cualificar de anómalo).

Se a idade media é normal nos *Martíns* nados en países lusófonos e non o é nos nados en Galicia, todo parece indicar que se trata de fillos de inmigrantes: é dicir, de persoas que traen de fóra ese apelido.

4.3.3. Un terceiro dato confirma esta sospeita: a estraña dispersión: se observámo-los maiores de 70 anos vemos unha persoa de 87 anos nada en Vimianzo; dúas persoas de 81 e 56 anos respectivamente nadas en Xove e en Caldas; 1 de 77 nada en Moaña; 4 de 72, 74, 75 e 76 nadas en Baiona; e 1 de 74 nada en Vigo. Non se percibe ningún núcleo orixinario. Todo parece indicar que, no caso de persoas maiores, trátase probablemente de fillos de inmigrantes portugueses que foron quedando de inmigracións portuguesas de principios do século XX: serradores portugueses para facer travesas para o ferrocarril e *calceteiros* para a pavimentación de rúas urbanas de toda Galicia (ben constatado, certamente en sitios distantes como Caldas de

Reis e Ribadeo). Anotamos tamén que nun estudo de apelidos portugueses entrados xa a principios da século XX na Terra de Soneira e Ribeira Baixa do Anllóns (Bergantiños) realizado por Braulio Astray Romero non figura o apelido *Martíns*.

4.4. É certo que hai algúns apelidos galegos rematados en *-íns* (*Cundins*, *Vilafíns*, *Aríns*) pero estes derivan de topónimos e non son patronímicos, como é o caso que nos ocupa.

5. Concluindo, a grafía propia moderna de acordo coa normativa debería ser *Martiz*. Por maioría este Seminario acorda admitir como consolidada a forma *Martís* (igual que temos *Pais* –forma occidental– ó lado de *Paz* ou *Páez*). Tamén por maioría acórdase excluí-la forma *Martíns*. Ó abeiro da lexislación vixente, parece que se debe actualiza-la grafía galega do apelido castelán *Martínez* en *Martiz* ou *Martís*.

Seminario de Onomástica da Real Academia Galega.
Santiago de Compostela a vinteún de marzo de dous mil catorce.

II. Extracto da acta do Plenario da RAG do 5 de xullo de 2014.

9.- Validación do informe elaborado polo Seminario de Onomástica sobre o apelido *Martínez* Preséntase o ditame elaborado polo Seminario de Onomástica verbo do apelido *Martínez*, no que se aceptan como correctas as formas *Martiz* e *Martís* e se considera inadmisíble a grafía *Martíns*. (ANEXO 2) Logo da intervención de varios membros do Pleno a favor de admitir a variante *Martíns*, o Secretario propón que se someta a votación a seguinte proposta: *Martiz*: forma recomendada *Martís* / *Martíns*: variantes aceptables Procédese á votación, co seguinte resultado: - 15 votos a favor desta proposta. - 2 votos a favor do ditame do Seminario de Onomástica emitidos por Ramón Lorenzo Vázquez e Xesús Ferro Ruibal, que piden conste o seu voto na acta. Á vista do resultado, queda aprobada a forma *Martiz* como recomendada, e *Martís* e *Martíns* como variantes aceptadas.

III. Ditame da Real Academia sobre o apelido *Martínez*.

Consúltase á Real Academia Galega sobre a correcta forma galega do apelido *Martínez*, un dos máis frecuentes en Galicia.

1. A forma *Martínez* ten uns 113.000 portadores repartidos por toda Galicia. Pero, aínda que esta forma *Martínez* (con [n] intervocálico e coincidente co castelán) é a predominante, o testemuño de toda a documentación medieval e moderna ata o século XVII, polo menos, e o testemuño dos datos que aínda hoxe ofrecen a toponimia maior e a microtoponimia leva a asegurar que, con diversas grafías, a forma galega propia e orixinal deste apelido é *Martiz* ou, en certas zonas de Galicia, *Martís*.

2. A primeira forma histórica galega é *Martiz* derivada de *Martiniz* con perda do ene intervocálico.

3. A segunda forma histórica é *Martís*, produto da desonorización das sonoras galegas, documentada xa no diplomatario de Montederramo en 1296. Igualmente, na igrexa de San Domingos de Bonaval diante do altar da epístola hai unha lápida do século XV de *María Martís*.

4. Doutra banda, o Censo do 2001 testemuña 1.002 portadores da forma *Martíns*. Ben que non existe a certeza de que esta forma sexa patrimonial en galego, tampouco existen argumentos definitivos para descartala como tal.

Tendo en conta o antedito, a Real Academia Galega acorda propoñer *Martiz* como grafía propia normalizada correspondente ao castelán *Martínez*. Así mesmo, acorda considerar como aceptables as variantes *Martís* e *Martíns* e en consecuencia, admitir a modificación rexistral do apelido *Martínez* como *Martiz*, *Martís* ou *Martíns*.

RECESIÓN

Carolina Pérez Capelo, *Toponimia e variación dialectal en Galego. Os topónimos rematados en -oa, -oá, -ua, uá*. Santiago de Compostela: Universidade, 2015. 128 p. /

/ Antón Santamarina

**Carolina Pérez Capelo, *Toponimia e variación dialectal en Galego. Os topónimos rematados en -oa, -oá, -ua, uá*.
Santiago de Compostela: Universidade, 2015. 128 p.**

Antón Santamarina

É cousa coñecida desde hai moito que na toponimia se conservan reliquias lingüísticas que son testemuños de que determinadas fronteiras lingüística (isoglosas) mudaron de lugar por razóns diversas. Un exemplo ben rechamante témolo no caso de L- latino que, como é sabido, se converte en ll- en varias falas do galego asturiano; *lobo* e *lleite* aparecen (entre as áreas que corresponden ás variantes galega *lobo* e asturiana *tsobu*) nunha franxa bastante ancha que vai desde A Caridá, pasando por Boal, ata Berducedo (pode verse en Babarro, *Galego de Asturias*, p. 99). Este fenómeno en tempos recuados debeu de afectar tamén a terras que hoxe son administrativamente galegas; topónimos como *Llencias* (na Fonsagrada e na Ribeira de Piquín), *Llouxas* (tamén na Fonsagrada; aínda que no *Nomenclátor* vén *Louxas* moita xente segue a dicir *Llouxas*) ou *Lladairo* (tamén na Fonsagrada), que se corresponden cos *Lencias/Lenzas*, *Lousa* e *Ladairo* doutras partes de Galicia, fan sospeitar que a isoglosa do ll- recuou bastantes leguas favorecendo as formas máis “galegas”. O que ocorre co L- está moi relacionado co que ocorre tamén co -LL- e co -L- e tamén nisto os datos da toponimia e da lingua mesma redundan no que se sospeita para o L-.

Pois ben, disto vai o libro que nos ocupa, que toma como obxecto de estudo topónimos dos Nomenclátors de Galicia (NG), Asturias, León e Zamora (esporadicamente doutras fontes) que rematan nas catro variantes que figuran no título (e ademais -ó, como en *Pereiró* e -úa, como en *Pereirúa*), que se corresponden coas terminacións latinas -ŌNA, -ŌNA, -ŌLA e -ŌLA.

-ŌNA. Para a primeira das terminacións non hai senón a base BŌNA que aparece como determinante (*boa*, *búa*), amalgamado ou non, en numerosos topónimos do tipo *Lamaboa*, *Lama Boa*, *Lamabúa*. Neste caso, como os topónimos son todos “falantes” (transparentes)

os datos toponímicos e os datos do Atlas Lingüístico Galego para a cuestión “boa” son coincidentes.

-ŌNA. Para esta terminación o topónimo máis significativo é *Coroa* ou *Croa*. Aparecen ademais *Ambroa*, *Camboa*, *Comboa*, *Falcoa* e *Fontecarmoa*. Neste caso son poucos como para poder facer unha comparación significativa con apelativos do tipo *boroa*, *solteiroa-solteirúa*. A única variante (-oa) dos 21 topónimos rexistrados cadra ben cos resultados dos apelativos.

-ŌLA. Os topónimos relacionados con esta terminación (sempre sufixo exceptuado o caso de MŌLA) constitúen a parte central do traballo e a máis interesante. Se temos en conta que o sufixo diminutivo *-ola*, *-oa* foi bastante produtivo na época preliteraria do galego, non encontraremos estraño que as ocorrencias de topónimos con derivados de -ŌLA se contén por dúcias só no NG, e que polo tanto neste caso a comparación entre as áreas dos topónimos e dos apelativos dea resultados máis significativos. Analiza a autora neste apartado 38 bases toponímicas seguras, algunhas delas moi fértiles (as que corresponden a *aira*, *igreja*, *ferreira*, *figueira*, *moa*, *nogueira*, *pereira*, *raña*, *viña*). Os resultados posibles podemos velos na serie *Figueiroa*, *Figueirúa*, *Figueiroá* e *Figueiró*; algunha variante máis aínda é posible, como *-uá(s)* (*Bouzuás*, topónimo menor que non rexistra a autora, pero que se pode atopar nos buscadores; ela mesma rexistra no apartado de dubidosos casos como *Paraxuá* ou *Lixuás*) ou *-ón* (*Bouzón*, 4 veces no NG, que lembra os *Figueirón* e *Piñeirón* variantes de *Figueiró* e *Piñeiró* que cita seguindo a Navaza). Os seis resultados son foneticamente explicables, cousa que fai a autora de maneira cumprida.

Como dixemos, a abundancia de topónimos deste apartado permite confeccionar un mapa (que presenta a autora co nº 5) onde temos 188 casos de topónimos en -ŌLA de étimo seguro: 105 en *-oa*, 45 en *-oá*, 11 en *-úa* e 27 en *-ó*; estes catro tipos forman catro áreas ben compactas con moi poucas descolocacións esporádicas.

Se este mapa, que supoñemos que nos ofrece máis ou menos o trazado primitivo das isoglosas, o superpoñemos ao mapa de palabras do vocabulario común que teñen a mesma terminación -ŌLA, os resultados son ilustrativos. O mapa de *teiroa* (nº 7), 39 puntos, confeccionado cos datos de C. García, *Glosario* (V. agora <http://ilg.usc>.

[es/Tesouro/gl](#)), mostra que a coincidencia é moi notable; o concepto ‘teiroa’ está moi vencellado á cultura material local e polo tanto a palabra que o vehicula é das que son pouco viaxeiras; as súas variantes cadran ben cos datos toponímicos. En cambio para o concepto ‘moa’ as variantes principais son *moa*, *mola* (en Asturias) e *mó*, esta na mesma área suroccidental ca o *-ó* toponímico. E o mesmo ocorre coas variantes que designan o concepto ‘filloa’ onde *filloa* e a súa variante *filloga* son dominantes mentres que *fillola* e *filló* quedaron reducidas a áreas moi marxinais. E a razón é, basicamente, que *moa* e *filloa* son palabras máis viaxeiras, menos apegadas á tradición local. En canto a ‘avoá’, que podía ter dado outra boa peza de contraste, na época da recolleita dos materiais do ALGA xa non sobrevivía baixo ningunha das seis formas patrimoniais esperadas.

Trata despois a autora dun pequeno grupo de palabras de étimo dubidoso que poderían considerarse tamén do grupo *-ōLA*: *Lixuás/Lixoa*, *Mouroás*, *Muruás*, *Praxuá(s)/Paraxúa/Paraxó*. É un bo procedemento metodolóxico cando non hai outra maneira de resolver un enigma etimolóxico abordalo pola forma da palabra; todos eles cadran dentro da área de *-oá* polo tanto é verosímil que pertencen ao grupo. Con todo o *Muruás* non parece que sexa separable de *Muruais* que xa non se podería explicar polo *-ōLAS*; o *Muruás* de Muras parece ter o mesmo plural que *Carballás*, tamén de Muras.

E engade outro apartado especial para 8 topónimos asturianos para os cales, en cambio, é bastante segura a base etimolóxica, pero é dubidosa a terminación (é dubidoso se o antigo é *-ōLA* ou *-ōNA*): *Barcúa*, *Barreiroa*, *Bouzúa*, *Casoa/Casúas*, *Castañeirúa*, *Eiroá*, *Pasadúa*, *Piñeirúa*.

-ōLA. Só se dá o caso do indefinido *sōLA*, que aparece como determinante de *casa* (*Casasoa*, *Casasoá*), *parede* (*Pardesoá*), *pedreira?* (*Pedreisoas*) e *vila* (*Vilasoa*, houbo tamén *Vilasó* na Barbanza, hoxe só apelido).

Presta atención despois dos apartados anteriores a unha ducia de topónimos que rematan nalgunha das desinencias mencionadas (*-oa*, *-oá*, *-úa*, *-oás*, *-uás*) pero que teñen orixe diferente e máis ou menos dilucidada (*Arruás*, *Bergoa*, *Charrúa*, *Cachaxuás*, *Filloás*, *Grúa*, *Novelúa*, *Ortoá*, *Resúa*, *Rúa*, *Sanxuás* e *Troa*); como son de ocorrencia única non se prestan para facer dialectoloxía histórica.

E remata con dous apartados, (a) un de topónimos de orixe dubidosa para os que se propuxeron hipóteses que, segundo a autora, son cuestionables desde os datos que ofrece a xeografía lingüística (*Amoá, Arrexoá, Arzúa/Arzoá, Cafúa, Castaxúa, Madroa, Queiroal/Queiroás/ Queirúa, Lagoa/ Lagúa/ Llagúa*); e (b) outro para os que a autora mesma fai propostas etimolóxicas apoiándose nos datos da xeografía lingüística, a maioría verosímiles, outras veces cuestionables (*Antoa, Basadroa, Vadeiroás, Carzoá, Caveiroa, Covilloas, Mañoás, Mazúa, Meiroá(s), Meneiroas, Paradoa, Parañoa, Pezoas, Pigaroa, Raxoá, Roxoa*).

O propósito da autora era mostrar o interese que ten a comparación dos datos proporcionados pola dialectoloxía cos que se poden extraer da toponimia e como entre unha e outra pode haber beneficios recíprocos. O cumprimento deste propósito quedou ben colmado.

Podemos se cadra discrepar ou ser reticentes aquí e alá a propósito dunha etimoloxía ou que sexa algunhas veces condescendente con opinións insostibiles doutros (*Resúa* < REM SUDAM; SUDUS '(tempo) seco' non deixou descendentes nas linguas románicas). Podemos tamén botar en falta que se intentase un rastrexo das formas modernas en fontes antigas, en especial naqueles casos que unha etimoloxía é dubidosa. No capítulo 7.1, por exemplo, inclúe un topónimo *Arrexoá* de San Pantaleón de Cabanas, Ourol, seguido dunha dupla explicación de Bascuas (*ARRATIOLA ou *ARRA-SOLANA); no Madoz este lugar rexístrase como *Rajoá*, que é inseparable dos dous *Raxoá* que cita a autora máis adiante (en 7.2, un está no Incio e outro no Barco de Valdeorras), e que explica mediante unha hipótese de Nicandro Ares como pertencentes á familia de *raxa* (*RADIA). Ningunha das tres explicacións nos deixa moi satisfeitos e se cadra o achado de formas máis antigas cás de Madoz nos bote luz sobre o verdadeiro étimo. Pero no seu conxunto o libro é unha achega ben fundamentada e ben escrita. Esperemos que teña continuidade con outros traballos semellantes porque os datos dunha e doutra fonte (toponimia e dialectoloxía) son abondosos.

NORMAS DE ENTREGA

DE ORIXINAIS PARA PUBLICACIÓN

1. Os *Cadernos de Lingua* están dedicados á publicación de traballos de investigación sobre calquera aspecto da lingua galega, así como á difusión de notas e informacións lingüísticas relevantes para o coñecemento e a promoción da lingua na sociedade. Tamén se publican recensións de obras de interese para eses mesmos fins.
2. A lingua de publicación é o galego, aínda que excepcionalmente poderán aparecer traballos escritos en portugués ou noutras linguas.
3. Os traballos deberán conter material non publicado nin presentado para a súa publicación en ningún outro medio de difusión.
4. Para poder enviar traballos en liña, e para poder comprobar o estado dos traballos enviados, o autor debe rexistrarse previamente cubrindo o formulario pertinente no seguinte enderezo: <http://publicacions.academia.gal/index.php/Cadernos/user/register>. Unha vez rexistrado poderá acceder á revista co seu nome de usuario e o contrasinal.
5. O texto será sometido a revisión por pares, polo que debe vir sen marcas de autoría. Debe cubrirse separadamente un formulario complementario co título, nome de autor(es), información sobre adscrición institucional, enderezo de contacto, que se atopa na plataforma da revista. A decisión final sobre a publicación correspóndelle ao Consello de Redacción.
6. O proceso de avaliación desde a recepción do orixinal ata a resposta ao autor ou autora non durará máis de dous meses. No caso de que o traballo precise correccións, á vista dos informes, o autor ou a autora disporá do prazo de un mes para devolver o orixinal corrixido.
7. A entrega dos traballos para a publicación en *Cadernos de Lingua* implica a cesión do seu dereito de explotación e copia. Esta cesión ten por finalidade a protección do interese común de autores e editores.
8. O texto deberá entregarse en versión definitiva. Unha vez recibidos os orixinais non se permitirá facer modificacións nin engadidos que afecten significativamente ao proceso de edición.
9. O corpo utilizado nos parágrafos normais do texto será 11, con entreliñamento sinxelo e cunha extensión dun mínimo de 20.000 e un máximo de 40.000 caracteres por artigo.
10. O artigo virá acompañado dun resumo (que non debe exceder as dúscenas palabras) e das palabras chave (máximo oito) ambos en galego e en inglés.

11. Recoméndase que o texto teña, como máximo, tres niveis de encabezamentos, numerados correlativamente 1., 2., 3., 4. / 1.1., 1.2., 1.3., 1.4./ 1.1.1., 1.2.1., 1.3.1., 1.4.1 etc., segundo o seu nivel na xerarquía.
12. As referencias á bibliografía no texto faranse conforme o modelo de citación internacional:
 - Dentro do texto e das notas, as referencias bibliográficas faranse de xeito abreviado, por medio do apelido do autor ou autores, o ano e, de ser o caso, o número da páxina, coma nestes exemplos: (Ferreira 1989: 47), (Ferreira/Amoedo 1999: 17n), (Ferreira 1996b). A referencia completa reservarase para a bibliografía final.
 - Ao final, incluíranse por extenso as referencias bibliográficas das obras citadas ao longo do texto. Exemplos:

Kabatek, Johannes (1996): *Die Sprecher als Linguisten. Interferenz-und Sprachwandelphänomene dargestellt am Galicischen der Gegenwart*. Tübingen: Max Niemeyer.

González González, Manuel e Xosé Luís Regueira (2016): “Galicia en los inicios de los estudios de fonética acústica dentro del estado español”, en Ana María Fernández Planas (ed.), *53 reflexiones sobre aspectos de la fonética y otros temas de lingüística*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 373-382.

Cabré, M. Teresa (2009): “Technologie et terminologie : changements méthodologiques et épistémologiques”, *Cahiers de lexicologie* 94, 31-56.

TILG = Santamarina, Antón (dir.): *Tesouro informatizado da lingua galega*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega. <http://www.ti.usc.es/TILG/> [consulta en maio-setembro 2011].
13. As citas textuais que se fagan dentro do texto principal deberán adoptar dous formatos diferentes: se non superan as cinco liñas, irán dentro do parágrafo, co mesmo tipo de letra, entre comiñas; as citas máis longas pónense en parágrafo á parte, sen comiñas, con sangría pola esquerda e letra de corpo 10. En ningún caso se empregarán as cursivas.
14. As notas do texto principal situaranse ao pé e estarán numeradas de xeito correlativo, en corpo 10. Non se incluírán aquí as referencias bibliográficas por extenso, para evitar a proliferación de notas no rodapé.
15. Táboas/cadros. Realízanse utilizando o comando específico de “edición de táboas”. As táboas ou cadros deben cumprir as seguintes normas: 1) irán numerados correlativamente (Táboa 1, Táboa 2 etc.); 2) levarán un encabezamento conciso. Farase referencia ás táboas ou cadros no texto principal. Exemplo: (Vid. táboa 1).

16. Gráficos. Presentaranse orixinais con calidade para seren dixitalizados. No seu caso, tamén se poden presentar nun arquivo informático (preferentemente Excel). Neste caso recoméndase incluír na mesma páxina o gráfico e mais a táboa de datos. Sempre irán numerados de xeito correlativo (Gráfico 1, Gráfico 2 etc.). (Farase referencia aos gráficos no texto principal. Exemplo: (Vid. gráfico 1)).
17. Fotografías, ilustracións, mapas, planos. Poderán presentarse orixinais con calidade para seren dixitalizados. Se o autor prefire presentar arquivos informáticos, recoméndase cumprir os seguintes parámetros:
 - *Mapas, debuxos, planos, gravados*: a dixitalización farase en “modo liña” ou “mapa de bits” (non se recomenda o modo “escala de grises”); a resolución será de 1200 ppp.
 - *Fotografías*: dixitalizaranse cunha resolución de 300 ppp. Resolucións inferiores a 225 ppp non son recomendables.
 Recoméndanse os seguintes formatos de arquivo: .TIFF, .EPS, .JPG.
 Irán numerados de xeito correlativo (Fig. 1, Fig. 2 etc.) con números arábigos.
 Farase referencia aos gráficos no texto principal. Exemplo: (Vid. Fig.1).
18. Os materiais complementarios (táboas, gráficos, imaxes, mapas...) deben acompañarse do recoñecemento da fonte e da autoría, e, no seu caso, dos correspondentes permisos de uso e reprodución.
19. Os autores poden solicitar que se lles envíen as primeiras probas para corrixir. Admitiranse só correccións tipográficas e ortográficas e, sempre a xuízo dos editores, aqueles engadidos ou eliminacións de texto que non afecten á maqueta da publicación.
20. Os orixinais que non se suxeiten ás anteriores normas serán devoltos aos seus autores para a súa corrección.

Notas

Seguiranse os mesmos criterios ca para os artigos, pero a extensión deberá estar comprendida entre 7.000 e 20.000 caracteres.

Recensións

As recensións deben levar a referencia bibliográfica completa. A extensión máxima dunha recensión será de 10.000 caracteres. Deben presentarse en Times New Roman, corpo 11, espazo simple.

CONTIDO

- 9 Tamara Rial Montes,
As sibilantes en Zas:
análise dun cambio en proceso
- 31 Eva M. Domínguez Noya
Ás voltas con *cerca de*, a valoración aproximativa e
os complementos de medida
- 81 José Manuel Costa-García e
Concepción Diéguez Diéguez
Algunhas reflexións sobre a terminoloxía
usada en arqueoloxía: arredor
do termo *castrametación* e o seu
emprego na lingua galega
- 111 Zeltia Blanco Suárez e
Inés Veiga Mateos
Innovacións léxicas no campo das novas tecnoloxías
e das redes sociais: alternativas para o galego
- 155 Seminario de Onomástica
Ditame da RAG sobre as formas galegas
do apelido castelán *Martínez*
- 167 Antón Santamarina
Carolina Pérez Capelo, *Toponimia e variación
dialectal en Galego. Os topónimos rematados
en -oa, -oá, -ua, uá*. Santiago de Compostela:
Universidade, 2015. 128 p.